नं० ४८९३

नाम – तंत्रराजव्याख्या मनोरमा

कर्ता – सुभगानन्दनाथः प्रपञ्चसारसिंहराजप्रकाशापराभिधः

पत्र संख्या – ७९ पत्राणि सं. x

विषयः – तंत्रम्

षोडशनित्यातंत्रस्य कादिमताख्यतंत्र
व्याख्या मनोरमाभिधा त्रुटितपत्रानि

(तंत्रराजटीकावा)

४४५२

तन्त्रराज व्याख्या
मनोरमा

4893

31 Missing.
68 double.
F. = 79.

॥श्रीमहागणपतये नमः॥ श्रीमहात्रिपुरसुन्दर्यै नमः॥ आद्यश्लोकेन प्रबन्धवाक्यार्थगर्भं
विनायकस्तौति। श्रीपतेः। तत्र। अनाद्यन्तः कालस्याद्यन्तरहितत्वात्। अपराधीनः। इतरप्रेर
णाविधुरः। स्वाधीनभु[illegible]वनत्रयः। स्वायत्तज्ञातृज्ञानज्ञेयात्मभुवनत्रयः। जयति। विश्वोत्क
र्षो भवतीत्यर्थः। [illegible]न्तः। का[illegible]स्यासंतन्यमानत्वात्। व्याप्तविघ्नः। द्वेशान् पाप्मानम् नवाछि
न्नत्वात्। काल[illegible] विशे[illegible]णस्य नाम। विनायकः। विघ्नेश्वरो विगतनायक इति च। एत
दुक्तं भवति॥ एवं[illegible]त्वनूयो विनायकः सर्वोत्कर्षो भवतीति तथा विघ्नो विगतना
यकः कालो विश्वोत्क[illegible]वतीति च। तेन कालरूपपरमात्मायात्वलितानित्यायाविश्व
मयत्वसाधकानां ताद्दृ[illegible] प्रबन्धवाक्यार्थत्वेनात्र सूचितमित्युपदिशन्ति पूज्यपादाः॥
अथ भगवन् नित्यादिभिः व्रजेच्च मामित्यन्तैः सप्तभिः श्लोकैस्तन्त्रावतारक्रममुपदिशति। रा
तत्र सर्वतन्त्राणां नित्याषोडशिकार्णवो कुलचूडामण्यादि चतुःषष्टिमुखानि तंत्राणि। नवत १
न्त्राणि। सुन्दरीन्द्रद्वयं नित्याषोडशिकार्णवं चन्द्रज्ञानं मातृकातंत्रसंमोहनतन्त्रं वामकेश्वर

अवि ति कः स्यं

बहुरूपाष्टकप्रस्तारश्चिन्तामणिर्मेरुप्रस्तारसंख्यानिशति। अन्योन्यसापेक्ष्यात्। तंत्रा
न्तरोक्तार्घपूजाङ्गीकारेशाक्तलात्। विभ्रमः व्यामोहः। तासां षोडशानां नित्यानां [illegible]। अ
न्यानपेक्षया। इतरतंत्रोक्तार्घपूजाङ्गीकारमक्तलौपदेशात्। गोपनं तंत्रचोदितमिति पंच
त्रिंशपटले। षष्ठं चाशत् श्लोकोक्तसंकेतविधानेनेत्यर्थः। नवनाथैः। द्वितीयपटलप्राति
पादितस्वरूपैः। अकल्पयत् प्रसारयति स्म। तया। कादिशक्त्या तैः नवनाथैः। सा तैस्सा
र्द्धं जनेच्छमाम्। कल्पावसानेषु सा कादिशक्तिस्त्रिवनाथैस्तत्रेरा च सार्द्धमपि विली
नातिष्ठतीत्यर्थः। आघरइत्यादिभिः संग्रह इत्यन्तैर्दशभिः श्लोकैस्तत्पटलांस्तद्दर्थीश्चोपदि
शति। तत्र द्वयेव तुर्यपंचमके। पनतः अष्टमे। अर्घः द्वादशे। अन्यस्मिन्नेव दशके। ततः
सप्तदशे। परे। एकोनविंशः। अतः विंशे अनन्तने द्वाविंशे तदनन्तरे च तु विंशे। अनन्तने। ए
कोनत्रिंशे तदूर्ध्वे त्रिंशे। तदूर्ध्वे द्वात्रिंशे। अस्य उपासनाहेतुत्वा विग्रहाः षाड्विंशत्संख्यावि
शिष्टत्वात्।। सुन्दरइत्यादिभिर्द्वैः ख द इत्यन्तैस्त्रिभिः श्लोकैर्द्वैशिकलन्दरामुपदिशति।

तंत्र-टी
२
2

तत्र संतोषः पूर्णतां प्रतिपादयन्नत्वस्य इतरः उक्तलक्षणाविहीनो देशिकः शिष्यदुःख
दः ॥ शिष्यस्य वित्तापहारशरीरक्लेशबुद्धिव्यामोहादिभिरित्यर्थः । चतुर्भिरित्यादिना गु
णो नित्येतेन श्लोकद्वयेन शिष्यलक्षणामुपदिशति । तत्र चतुर्भिराद्यैः संयुक्तो गुरोर्ल
क्षणत्वेनोक्तैः सुन्दरत्वादिभिश्चतुर्भिर्विशेषणैरनुपेतः ॥ इतरः उक्तलक्षणाविहीनः दुःख
कृद्गुरोः अकीर्त्तनप्रश्नचिंतादेहक्लेशाद्यैः । गुरूच्यमानइत्यादिभिः प्रणाममन्त्रजपेत्यन्तैः पंच
भिः श्लोकैः शिष्याचारक्रममुपदिशति । तत्रास्त्रकातिः स्वात्मपत्नयोः जिह्मानिकुटिलानि ।
पत्निदेवनं । प्रलापः । भूष्मृः । जिजीविषुः ॥ भजेत सेवेत । यथादेवइत्यादिभिर्भक्तिसमन्वि
तइत्यंतैर्द्दशभिः श्लोकैः पूज्यपादोपास्तिक्रममुपदिशति ॥ तत्र । व्याघ्रलोकान्तरंगते देश
गते वत्सरमात्रात्पर्यो जनाद्दूपरिसंख्याविशिष्टयोजनदेशंगते । अग्रजादिषु गुरुतदन्ये राम
जइत्याद्युपरिष्टात्वत्सरमात्रानुपादिशत्यादिशब्देन एकदेशग्राममनरमंडलखेटखर्वटप २
त्तनादिषु गुरुशिष्ययोः स्थितौ योजनक्रमान्तरदूनस्य इत्यन्वयः ॥ एकग्राममइतिपूर्वोक्तिं

नगनादीनामुपलक्षणम्॥ पृथक्पूजां गुरुमंत्रेणान्येषां देवतानां वा पूजां स्वयं न कुर्या
त् इति। पूज्ये त्वन्ये वा। तदग्रतः प्राप्तविघ्नमित्यादिष्वन्यतम। तस्य दले द्वितीये पटलैः निजाना
मित्यादि। मिः सर्वतः स्वं तैर्द्वाविंशत्या श्लोकैर्मंत्राणामंशकादिमुपदिशति। तत्र अंशकादि
पद इत्यत्रांशकशब्दो राश्यादिवाचकः। आदिशब्देन सिद्धादिचक्रगणानक्षत्राणि प्रभृत
य उच्यन्ते। अश्विन्यादिषु ऋक्षेषु मेषादिषु राशिषु स्थितं स्पर्शः। विन्दुसर्गस्थवर्जितम्। वि
न्दुविसर्जनीयं अक्षकाररहितं चत्वारिंशतिपल्लिङ्गे द्वितीयाबहुवचनं। आधानं। अकारादी
नक्षराणि इति शेषः। विन्दुसर्गौ तु सर्वगौ। विन्दुसर्गयोः शिवशक्तिरूपत्वात् सर्वात्मतौ तेन
राशिषु योजितान्यक्षरन क्रमेण॥ एतदुक्तं भवति। नक्षत्रचरं सत्रिपादास्तूय त्रिंशत घटिकाः
संभवन्ति तामित्स्साध्यसाधकयोर्नंशकं जानीयात् गणयेत्। तानि पुनोमान्यक्षरराशिमा
स्पमंत्राद्यनना श्यत्नींगणितेषु ८।१२ मद्वादशान्वा शिगतान्यक्षरादिकं मंत्रं न्नैनेनातेन मित्रा
रादिकं कुर्यादित्यर्थः। नाशिषु त्रोक्तमिति शेषः। ऋक्षेषु अश्विन्यादिषु नेत्रेषु। सप्तपंच

तंत्र·टि
३
पु

तृतीयगेः। आग्नेयतनिपुनामाद्यन्तःरनत्तत्रमान्ध्यमंत्राद्यन्तनन्तत्रांतंगतोतेसमप
यत्तृतीयनन्दत्रगताद्यवर्गोत्मत्रैस्तस्याभिचानादिकंकुर्यादित्यर्थः साध्यानामित्याद्युपरि
ष्टाद्वन्द्वमारणसाध्यसाधकसिद्धार्थ्यौ त्रिषूपासकेषु प्रथमस्यतत्त्वज्ञानरहितत्वात्‌ न्या गुर्को
शकाद्यमनुग्रहेष्ववेत्तारौ यामित्यर्थः। वर्णान्‌ क्रमाल्लिखेदित्यत्रक्रमशब्दार्थः चतुरश्र
ते। चतुरश्चतुर्विभागेन षोडशकोष्ठानिप्राद्यन्दीरापेनचत्वारिचत्वानि वद्दपमारणासिद्धसा
ध्यसुसिद्धारिवर्गेषुसंकल्प्य प्रथमप्रथमेपूर्वमचतुष्कोप्रथमेकोष्ठेआद्यमन्दारंलिखेत्‌
द्वितीयप्रथमेद्वितीयचतुष्कप्रोक्तक्रमप्रथमकोष्ठः तथायथापूर्वचतुष्टयस्यप्रथम
कोष्ठः कल्पितः अत्रापितथाकुर्यादित्यर्थः। द्वितीयमाकारंलिखेत्‌ अन्यत्‌ तृतीयमि
कारंलिखेत्‌ तथान्यद्दृपिकल्पयेत्‌ तथापूर्वचतुष्कत्रयं। अन्यत्‌ चतुर्थचतुष्के अपि राम
समुच्चयेकल्पयेत्‌ विलिखेत्‌। चतुर्थमीकारं चतुर्थचतुष्टयप्रोक्तक्रमप्रथमप्रथ ३
मकोष्ठेलिखेदित्यर्थः। ततःकोष्ठे ऋउक्तचतुष्कचतुष्टयद्वितीयकोष्ठेषुतत्तत्पंचमंप्रथ

५ केशव· स्फटिक· कुंकुम· ... गहा: पंचम· ग्रा रवि· पुरातनपार्श्वा: । गंडक· पाशि· विधातृ· शार्ङ्गी: पूर्ववच्चतुष्कं ईक्ष· स्थिति· वार: ॥ ॥ मुख· गदि· सहितो त्रि: स्यात्वर्गीलकाशौ· रसे· चतुष्पूर्व· ... पार्श्वस्तत ... हरे पवने· युत:

स्याद् ... ॥ ॥ ... पंचांतक· ... त्रिविक्रमो· ... ॥ ... मुकुंदो· ... श्वेतो· ... तिथौ· ... ॥ ॥ ... पर ...

मत्र प्रथमद्वितीयतृतीयकोष्ठलिखितान्नाराणां पंचमात्राक्षराणि विलिखेदित्यर्थः एवं प्रा

ख्यतः द्वितीयकोष्ठान्नराणां पंचमात्राक्षराणि तृतीयकोष्ठे विलिखेत् तृतीयकोष्ठान्न

राणां पंचमात्राक्षराणि चतुर्थकोष्ठेषु विलिखेत् उक्तं चतुष्कचतुष्के प्रत्येकं कोष्ठे पुनः

पंचमात्रान्नैव लेखनं ततः स्वानां तावच्चतुष्कचतुष्टये विसमालिखेत् एवं लिखिते सति

प्रथमचतुष्के प्रथमकोष्ठे अ क च ड ह इति चत्वार्यक्षराणि तद्द्वितीयकोष्ठे उ ङ प इति त्री

२ णि तत्तृतीयकोष्ठे ल ... म इति त्रीणि तच्चतुर्थकोष्ठे ऊ उ व इति त्रीणि द्वितीयचतुष्के

प्रथमकोष्ठे आ ख ढ ल इति चत्वारि तद्द्वितीयकोष्ठे ... व फ इति त्रीणि तत्तृतीयकोष्ठे

ॠ ञ य इति त्रीणि तच्चतुर्थकोष्ठे ओ ठ श इति त्रीणि तृतीयचतुष्के प्रथमकोष्ठे इ ग

ध च इति चत्वारि तद्द्वितीयकोष्ठे ऋ छ ब इति त्रीणि ... तत्तृतीयकोष्ठे ए स इति त्रीणि

तच्चतुर्थकोष्ठे अं ण ष इति त्रीणि चतुर्थचतुष्के प्रथमकोष्ठे ई घ न इति त्रीणि तद्द्वि

तीयकोष्ठे ऌ ह ज म इति त्रीणि तत्तृतीयकोष्ठे ऐ ठ ल इति त्रीणि तच्चतुर्थकोष्ठे अः त इति

तन्त्रे॰ टि
४

एवं लिखितप्रथमचतुष्ककोष्ठाक्षराणामुपरितनाक्षराणि त्रीणि द्वितीयचतुष्ककोष्ठे
षु यथाक्रमं दृश्यन्ते । अकारादिन्यकारान्तान्येकपंचाशदक्षराणि तेषु षोडशकोष्ठेषु व्याकुल
क्रमाणि दृश्यन्ते । इति प्रथमोक्तक्रमशब्दस्यार्थः । सिद्धइत्यादिभिः सुनिश्चितमित्यन्तैरर्द्धै
षड्भिः श्लोकैस्तेषां षोडशकोष्ठाक्षराणां फलान्युपदिशति । तत्र अतोन्यथा सुसिद्धसाध्यादयः
अनंतनभूतः सुसिद्धइत्यर्थः । अभिचारैरिपोरेवं यदि स्यात्स्वविपत्तये रिपोरभिचारकालेत
स्य सुद्धसुसिद्धश्चेदभिचारमन्त्रस्तस्याभिचारकस्यैव निधनाय भवतीत्यर्थः । क्रूराः सिद्धा
दियोगेषु मंत्रज्ञाने विशेषतः । प्रसिद्धं नामग्रहणं पात्रसुप्तोपनजाग्रति । नामघञ्चरवि
त्यादिभिस्सर्वतइत्यन्तैः षड्भिः श्लोकैस्साधकमंत्रयोरुक्तमराशिधमसात्विं तत्फलानि वो रामा
दिशति तत्र यावत् मंत्रादिवर्णाकमात्रकोन्हु र क्रमेणास्वनामाद्यक्षरमारभ्य मंत्राद्यक्षरा ४
वधि गणयेदित्यर्थः । त्रिधाकृत्वा तां संख्यां त्रिगुणीकुर्यात् स्वनैः । स्वनशब्देन षोडशसं
ख्या त्रिसंख्या उच्यते तत्र संप्रदायात्स्यसंख्यां गीकृतौ । भिद्यातः तयातां संख्यामाहृत्य ॰

मंत्राद्यन्तेनमारभ्यस्वनामाद्यन्तनावधिमातृकाक्षराणां गणनाविपरीतकंसप्तभिः संवर्ध्यत्रि
भिनाहरेदित्यर्थः। एतदुक्तंभवति। सर्वेषांविद्यामंत्राणांसर्वेषांमाध्याहीनांच उत्तमर्णाधि
मर्णौ। वक्षातृनुपायः मातृकाक्षरपाठक्रमेणस्वनामाद्यक्षरमारभ्य ऽ हेश्यस्याद्यक्षर
पर्यन्तंगणितागणापिंडितांतत्संख्यांत्रिगुणीकृत्यसप्तभिर्नाहृत्यशिष्टसंख्यांविज्ञायतथा
मंत्राद्यक्षरादिस्वनामाद्यक्षरावधिगणयित्वातांसंख्यांसप्तभिर्वर्द्धयित्वात्रिभिराहृ
त्य शिष्टंचतानीयाद्दितिकल्लेत्यादिना एतदुक्तंभवति ऽ पूर्वश्लोकोक्तशिष्टसंख्ययोरधि
कसंख्यायुक्तो ऽधमर्णः हीनसंख्यायुक्तउत्तमर्णः। तत्रमंत्रस्य अधमर्णत्वे फलभूय
स्त्वंस्वस्याधमर्णत्वे नैष्फल्यं। तेनोत्तमर्णविद्यादीन्परित्यज्याधमर्णानिवस्वीकुर्या
दितिसर्वैःसाधकैःसाध्यश्चसर्वमंत्रेषुसर्वविद्यासुचेत्यर्थः। ऋद्धेरित्यादिभिर्जपभि
त्यंतैश्चतुर्भिःश्लोकैरक्षमालादिमुपदिशंति। तत्रकूर्चहृन्नेत्रैः नक्षवन्हनैः। अर्कुनुष्ठी
त्यादितिदेत्यंतेनश्लोकद्वयेनप्रायश्चित्तमुपदिशति। विशुद्धेत्यादिभिःकश्चवचनेत्यं

तंत्र·टी
५

तैश्चतुर्भिः श्लोकैः साधकसद्भावानमुद्दिशति। तत्र देवतादर्शनेष्टदेवतासुदर्शने ध्रुव नि-
द्रास्तु विमुखः दर्शनिषु वैदिकवेश्मवशौ वादिषु श्राद्धो योग इत्यादिना श्लोकेन मंत्रेषु साध्य-
कर्मयोजनप्रकारमुपदिशति॥ तत्रैतद्ध्रुवं भवति। मंत्रविद्ययोरादौ साधकसाध्यकर्मणां
योजने योग इति संज्ञा। मंत्रविद्ययोरन्ते पूर्वोक्तयोजनात्पल्लव इति संज्ञा। मंत्रविद्ययो नाम
तयोः पूर्वोक्तयोगात्संपुट इति संज्ञा। मंत्रविद्ययोः प्रागुक्तानां चैकैकाक्षरतोन्योन्ययो-
गात् ग्रथनमिति संज्ञा। मंत्रविद्ययोः पूर्वोक्तानां चान्योन्यमक्षरद्वययोजनाद्विदर्भ इ-
ति संज्ञा। स च त्रिविधः। मंत्राक्षरद्वयान्तेन साध्याक्षरमेकमेकं योजयेत्, इत्येकः प्रकारः
साध्याक्षरद्वयं योजयेदपरोन्यः। एवं त्रैविध्यमिति। मंत्रदोषानित्यादिभिर्गुरुनिसं तैर्नव-
भिः श्लोकैर्मंत्रदोषादिकमुपदिशति। तत्र सगरुनुनित्यत्र स सहो मंत्रविषयः षड्वीजः।
स्वव्यतिरिक्तयोर्द्वयोर्युगपत्पठनात्। अधिके जपादवधिकदेवतामंत्रे स्वाहुर्दुर्देवता
मंत्रजपात् चतुर्दशपत्रास्तु गर्वितः साधकस्यानभिमुखः अविविधिप्रात्य। हीं क्षां विविधिमंत्र

राम
५

२ वकृतरप्रयोजेषु नियोजनात् इति क्वचित् २

नेरा संप्राप्ताः। वैनि कोष्ठगाः। पूर्वोक्तावैनि वर्गचतुष्क कोष्ठगाः। निर्जिताः। पराजिताः कर्मवाहु
ल्यात्साधकस्य प्राग्जन्मदुष्कृतवाहुल्यात्। अहंसाः हकाररकाररहिताः शक्तिवर्जिताः। वल
हीनाः। अपूर्णानूपाः चाच्यस्य अपुष्कलान्हीनाः। छिन्नाः महावयविन एकदेशत्वात्॥ स्तं
भिताः साधकाभिमतप्रदानेषु॰ स्तनुनासिकाः स्पर्शवर्गषष्ठात्पान्हीनत्प्रायाः। अकालवि
नियोजनेन मंत्रस्वापकालेषु प्रयोगादिषु विनियोजनेन मंत्राणां स्वापप्रबोधपर्यालिङ्गनामु
च्यते। प्रराव हाकाररफहकानान्हीनत्प्रायामंत्रा आग्नेयाः॥ इदं मतान्हीनत्प्रायामंत्राः सौ
म्याः। साधकस्य प्रवासेद्द्वहीरानासापुटेपनिपूर्णाप्रवहतिसति आग्नेयमंत्राणां प्रबोध
कालः। इतरेषां सौम्यानां तदात्वापकाल एव॥ वामनासापुटे श्वासे प्रवहति सति आग्ने
सौम्यमंत्राणां प्रबोधकालः॥ इतरेषामाग्नेयानां मंत्राणां तदा स्वापकालश्च। एत
त्सकलमविज्ञाय मंत्रान्मनीषितेषु कार्येषु विनियोजकः। साधकस्तेषां मूर्छत्वेपकरीभ
वतीत्यर्थः॥ मूर्छिताः निर्व्यापाराः। चक्रसमीहितसंपादने निर्व्यापाराः इत्यर्थः॥ स्वापगाः॥

तंत्रे टी· सुप्तवन्त्साधकानभिमुखाः। अजपात्। गुरोर्विद्याधिगमहिवसमानम्यत दुत्क्रमभज
६ नानंगीकारात्। अत्र संधिर्द्विव्यत्वाद्वित्वः मंत्राः समीचीनभजनशीलस्य साधकास्या
र्थानर्थोसिमं याच यंतीत्यर्थः। पत्रेषु पठनाशपथ्याविविधिगुरुमुखाद्यधिगमं तर
रायतः कुतश्चित्पत्रेषु मंत्रादीश्छा तन्नं पठित्वाजपादित्यर्थः। अन्यवरौ मंत्रान्हीने भ्यो व
6 हिर्भूतैः तेषां तन्त्रनामसाधकस्यानवधानपठनाद्वा संभवः कल्पितः। कीलिताः की
लवत्कीलिताः। यथा कीलारव्यः शंकुर्द्रुमकुड्यादिषु भिन्नरूपः तद्वन्नामसाम्यसा
धकानवधानसयादितैनन्हानैः कीलिताइत्यर्थः। रुद्धानिरुद्धाः। निवारिताइत्यर्थः। वि
संधिकाः। विगतसंधिकाः। गुराद्यात्क्रिपराणाद्देशाद्दिशान्तो सत्यां अकृतसंधिकाः। त्रास्त
दुःखाः प्राप्तक्लेशाः। वैरिसमन्विताः। वैरिमंत्राद्यैः सहोपासिताः। मंत्राणामन्योन्यवै
रिलक्षणां उपरिष्टात् वासनापटलेवन्ह्युमाराणां त्वादिहनो क्रमः। खराडीभूताः। भिन्नवि राम ६
ग्रहाः। अंशजापात् मंत्रादीधानामेकदेशजापात्। अङ्गहीनाः। अङ्गन्यासमन्त्रहीनाः। असंकृताः

गोपनेन गोरवं प्रकाशनेन नैष्फल्यं च सर्वमंत्रदेवतानां सर्वत्रोच्यते । अपूर्णोनः । अनुग्रह
विधोपूर्णाभिषेकादिगुर्वाद्याज्ञामंतरेण प्रवृत्ते । हीनवीर्याः हीनबलाः । अनुक्रमकर
णादिसंक्रान्तशास्त्रीनान्त्रातिपादितत्वात् । अस्मिन् शिष्यत्वकार्यकरादिभजनादिनर्थ
कत्वाच्छेत्यर्थः । कुशठत्वं । अ[illegible]कार्यकरत्वं स्तुसिद्धाऽपि मंत्रा सर्वदाविनीयोकुस्तीह्नोश
स्त्रपतत् कुंठाः निस्तेहृ्याभवंतीत्यर्थः । क्लिष्टता क्लेशादितत्वं अतिविलंबनाहुल्केकाला
लादिधिकं विलंबं मंत्राहीनामच्छारावर्तनात् । रुग्नाः पीडिताः अलयनेजपातः अयोग्ये
रात्यप्पाजनर्जपात् । अन्यमंत्रैर्जप्यमानादन्यमंत्रैः आविलाः । आकुलाः एकस्मिन्मंत्रे ज
प्यमाने अन्यमंत्रस्य मध्ये मध्ये पठनेन योरपि मंत्रयोर्व्याकुलता भवतीतयोर्नैष्फल्यादि
त्यर्थादि यः स भवंतीत्यर्थः । उपेन्द्रोपरित्यागः । अनवस्यस्थ्यस्य वाज्ञापात् गुरूक्तकल्पोक्त
स्वसंकल्पितमार्गेष्वन्यतमभयहायय योदिरुक्तमपादित्यर्थः । वैषम्यात् मंत्राणादेव
तानांच जपपूजाहोमादिषु वैषम्यात् । विषमभावात् । हीनादिविकयत इत्यर्थः । अवमानिताः ।

तंत्राटि
७

पनिभूताः। शामपेङ्करूः। वस्तुपमारायोगेनेत्यर्थः। वं धुनमित्यादि। विग्रहामित्यं
नैश्चतुर्भिश्लोकैः दैशिकक्तर्त्तव्यमुपदिशति। तत्रवं धनं अनुसंधानं- योनिमुद्रायाः उत्त
रत्नहोमयरलेः प्रासा मानसयो मूलाधारादिब्रह्मरंध्रावधि खुषुम्नांतराले नगमागम
रूपाया योनिमुद्राया अनुसंधानं योनिमुद्रावंधइत्यर्थः। वीर्ययोजनं उत्तरत्रवासना
यंठलेशाक्रस्य मंत्रवीर्यस्य मंत्रेणासाधकेन च योजनं मंत्रवीर्ययोजनमित्यर्थः। एत
द्दीनाद्यमुखात्स्फुटतनमव गंतव्यं। आदिमांत्यं। आदिमध्यमंत्यचआदिमांत्य विहीनाः आ
दिमांत्यज्ञानसंवंध विहीनाः केवलमन्त्राक्षर विग्रहा मंत्राइत्यर्थः। ततदूहं कृतिमातृका
घंतान्हारध्दयामिकी अनादीत्यादिनाश्लोकेनैतद्दुक्तं भवति। अनादिसिद्धक्रमाणा
मन्त्राक्षराणां समुदायरूपा यामातृकायाः प्रथमचरमान्त्यपोरकार हकारयोर्योजिना
त्संजातरूपमहं शब्दं तद्धर्षंचि आद्यंतत्रत्याहतिन्यायेन स्वात्मनो मातृकात्मतां तत्त्वा राम
व्यक्तरूपं सर्वदेवतात्मतां वेति द्विजादीनामित्यादिभिः। शिवेसन्तैः पंचभिः श्लोकैर्न्त्रीयक्त २

त्यमुपदिशति।तत्र द्विजातीनां ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानां १ शंस्कारान्।जातकर्मादिकान्।अन्ये
षावर्णानांमुड्डाराणां अनुलोमप्रतिलोमसंकरात्मनांच गुरोरित्यादिभिर्नवेहित्यैतैः पंचभिः
श्लोकैः पर्वादिकमुपदिशति।तत्र अष्टस्त्रयसंपातदिनं उत्तरत्र मातृकापटलेवक्ष्यमा
णाक्षरात्मक· दिनेषु वर्गाष्टरद्वये घटिकाक्षरं चत्रीरापष्टराराशिपास्मिन्दिने संगता निभ
वंतितदष्टनत्रयसंपातदिनं।तत्प्रकारस्य तत्रैव स्फुटतरंवक्ष्यमाणत्वादिह न पंचितम्
।नमस्कृत्वा घोरासनमित्यैतैः पंचभिःश्लोकैर्नामकैर्नीथस्ते।त्रमुपदिशति।तत्रंनवापसर्व
ह्मानवनवत्वस्पृहणीयायनवनूपाय।नवसंख्याविशिष्टविग्रहाषपरमार्थैकरनूपिताः॥
रिशिवत्वेनैकविग्रहायेत्यर्थः।विवेकविमर्शयोरिहंताहंतयोर्याथात्म्यज्ञानमित्यर्थः।प्रका
शिनांसत्यनूपाराणां पुनस्ता।दित्यनेनश्लोकैनैतदुक्तं भवति॥ देशकारेस्वरूपतां मे विधे
हीति शिवमस्तु।।इति षोडशनित्यातंत्रे पुण्यश्रीकोदिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तंत्रस्य पंच
सारसिंहराजप्रकाशाभिधानेनसुभगानन्दनाथेन विरचितायां मनोरमाख्यायां व्याख्यायां

तंत्रा टि
८

तंत्रावतारादिप्रकाशनपरं अथप्रथमपटलं परिपूर्णपनामष्टं।। ग्रंथसंख्या। प्रथमे यंत्रमेकं
स्याद्ग्रंथसंख्याशतात्मनम्। त्रिषष्ठिरिति निर्दिष्टं व्याख्यानं सम्प्रगीत्तरात्।। पूर्वस्मि
न्प्रथमे पटले तंत्रावतारादिकमुपदिश्यानंतरं सकलपुरुषार्थप्रकाशानां तंत्रा
वतारकारणानवानांनाथानां स्वरूपं तत्सपर्याविशेषादिकमुपदिशति। अथ नाथा
नित्यादिनाथ इत्येतेन श्लोकशतात्मना द्वितीयेन पटलेन। तत्राद्यं नाथानित्यादि
भिर्नामपूर्वकमित्यनेनैकादशभिः श्लोकैर्नवानां नाथानामुत्पत्तिक्रमं तत्कार्यं तै
र्विधात्रसारसंतन्मंत्रं श्लोकेनोपदिशति। तत्र मनूपानित्युक्त्या नित्यविग्रहत्वात् तथेति
समुच्चये श्रीमुखाः। श्रीशष्ठ्यसंज्ञाः। पद्मात्मकाः। शिवनूपिणाः। एते असाधारणाश्च
स्यान्हुरनामानः सर्वसाधारणान्यस्न्हुरसंज्ञान्वा। त्रित्रिक्रमेण दिव्याः सिद्धामानवाश्च
मे दित्यादिव्याहृत्यर्थः। एतेषां नाथानाम साधारणाञ्चन्क्षनामार्थप्रतिपादनेनाखण्ड राम
विग्रहरूपत्वमाराध्यमुखादिवावगन्तव्यम्। स्वस्वमराडल्लादि स्थित्यत्रमराडल्लान्युत्तर

आनंदः आनंदस्य दः सः संज्ञा यस्य पुनः प्राप्तो येषां ते तथा अथवा आनंदस्य आनंद स्य दस्य पुनः संज्ञा या युतं योगो येषामिति विग्रहः आनंदशब्दविशिष्टसंज्ञाभाजइति

त्रवन्द्यपाति। आदिशब्दस्य शीर्षादिविषयः। आनन्दसंयुताइति। आनन्दशब्दोपेतसंज्ञाइत्यर्थः।
नवानां नाथानामिति शेषः। नामपूर्वकं तत्तन्नामपूर्वकं तां मेइत्याधेनं मसास्थिति रित्य
तैः पंचभिः श्लोकैः सकलशास्त्रतंत्रसाधारणां सम्प्रदायेन मंत्रमुपदिशति॥ तत्र याः सन्नाद्य
नीविद्याजवीपकारः। मनुतः आकारः। गोत्रादिकारः। धनयोः ईकारः। आरात्‌ ककारः।
मरुतां आग्वतः नभः मकारः। विंदुतितयर्थं ततीपके अन्दरमिति शेषः। जवी आग्वतः
हमेया। ऋकारे रात्‌ज्याः जकारः। वांतः अकारः। व्याप्तपयकारः। मरुत्‌ आग्वतः। नभः आग्वतः। अ
ग्निः इकारः देवतानामित्युक्तिः पुं विषया। नवानामित्यादिनानामानीत्युपतेन सत्रिपा
देन श्लोकेन षोडशनित्यानां नवानां नाथानां षोडषाद्यतरानामान्युपदिशति।
तत्रं षोडशान्तरं नाम इति शेषः॥ मराडलीकरणामित्यादिना अन्यथा इत्युपतेन पदादिना
श्लोकेन पारंपर्यस्याविच्छिन्नत्वमुपदिशति। तत्र मराडलीकरणं आद्यान्तयोः संबधतः।
आप्तिः प्रामाण्यं आन्वयः संततिः। साधकानामित्यादिभिः प्रासिद्धयेइत्युपतेस्त्रिभिः श्लोकैः

तंत्ररा०
६

मंत्रामन्त्रानां राशित्रयाणां श्रोतव्यानि त्रीणि शीनामान्युपदिशति। तत्र चाममुच्चयेते
तन्नामद्वयं भवतीत्यर्थः। दिनान्तराशीः पंचविंशतिमेपटलेवक्ष्यमाणानि। तथा द्विप्रका
राणि। अमायः। अविसर्गीयः। अनंतः। अंत्येन न्हकारेणारहितः। प्रकारद्वितिशेषः।
एतद्वक्रं भवति। उपरिष्टाद्वक्ष्यमाणेषु घटिकान्तरेष्वपि विसर्जनीयन्हकारहारेकम
की त्वएकमप्यास्यपंचाशद्दिनराशि भवन्तीति॥ पर्यायतः आप्तं स्वगुरोर्नामानंतरं ततः
आप्तं कालाचाप्तनमः। युगादि दिवसमारभ्य विधेयाप्ति दिवसावधिनवसंख्ययान्वि
षयुगदिवसेषु शिष्टदिनसंख्यया प्राप्तनामबाद्यतः। सिद्धमानापित्रत्तमः ते
त्रिभिन्नमिभिरिति शेषः। पूजाश्लोकैरुक्तीरित्यत्र मण्डलादिषु पूजापर्यायप्रा
प्तेन नन्ना मैव कुर्यात्। गुरुमण्डलपूजामित्यादिभिः समीरिताद्वत्यक्तैश्चतुर्भिः श्लो राम
कैः पूजामण्डलेनाम्नारुल्लेखनक्रमादिकमुपदिशति। तत्र सप्तपर्वाणां घटा ८
पठलोक्तानि। तत्रतत्राऽपि वक्ष्यमाणेषु मण्डलेषु सप्ताहारीपुत्रैर्नामभिः पूजयि

दित्यर्थः। स्वात्मना स्वात्मसमर्पणात् गुरुमण्डलेत्यादि—: क्रमादित्यंते पंचभिः श्लो
कैः षट्सु पर्वसु पूजनीयं गुरुमण्डलं लिखेत् पूनाद्विकमुपदिशति। तत्र लिखेन्नव
नवस्वपि नवसु नवकेषु नाथानां नवकान्याम् लिखेदिति। एतद्धि क्रमं भवति। एकाशी
तिकोष्ठेषु मध्यनवकमारभ्य तत्पूर्वादिगतनवकादिष्वन्येषु नवकेषु प्राग्वदीशानप
र्यन्तं नवानां नाथानां क्रमेणात ... तन्मध्यकोष्ठावस्थानं इतरेषामुक्तक्रमेणाभि
तोवस्थानं च ज्ञातव्यमिति। तेषु नाथानां नवकमध्यमुपक्रम्य पूर्वादि प्रागादीशानप
न्तं लिखेदित्यर्थः। पूर्णोत्यादि भिः सिद्धये तु यं तैः पंचभिः श्लोकैः पूर्णासु पूजनीयं गु
रुमण्डलविशेषादिकमुपदिशति। तत्र तद्येवा लिखेदित्यत्र एवमिति यावत्पर्या
सं त्र्यहादयक्रमेण लिखेदित्यर्थः। तद्यथा। मध्यचतुष्टये वामाद्यस्थितकोष्ठमारभ्य
मध्यचतुष्टयं प्रागादीशानपर्यन्तं नीत्वा मुक्तक्रमं बाह्ये रचितपापरीयात: मामुपेत
मुक्तो मण्डली कृत्वा ... मालिख्य अन्यथा गुरुमण्डलाचीविरहितामित्यर्थः। इ

त्यादीत्यत्रादिशब्देन सर्वनिर्द्धनिवारणादीनामुपलक्षणम्॥ एकादीत्यात्यादिनाग्ररक्षणानुपात

तत्र १० रुत्यंतेनश्लोकद्वयेन वर्णानिरूपतः शिष्यस्य परीक्षाकादिकमुपदिशति॥ तत्र योग्यता श्रीक्रमस

माचारवृद्धवत्वादिः। चक्रे देव्यामित्यादिभिः समाचारेदित्यंते॥ एवमिश्लोकश्लोकैः प्रतिबोध

नैविध्यादिश्रकमुपदिशति॥ तत्र चक्रे लंलिता चविक्रे॥ देव्या देवी मूर्त्तौः संप्रदायानुसा

धिना॥ विदितत्वेनापि नित्यनैमित्तिकोपास्तिनिरतेन॥ स्थि। स्थिनेनाशा निवृत्ति शेषः॥ अ

नुकूलरुतिदिनादि विषयपक्षगुणाशालिनीति मुहूर्तविशेषणायद्वा॥ तदसिद्धौ वा॥ अ

10 वधारणा पूर्णिमा विशेषतः॥ अवासेन्मुमोदयेकुर्यात्॥ नदितरनेक्षते तत्पर्यः॥ अष्टत्रयसं

पातदिनेः। पंचविंशपटलोदिताष्टरकूपेणाष्टन निलापट्टिवाक्षरेषु एकाक्षरस्यात्रिस्था

नदर्शनं यास्मिन्दिने तस्मिन्दिने तस्मिन्नित्यर्थः॥ पूर्णादिनत्रये पंचमी दशमी पंचदशी

षुतिथिषु श्रीकेराउ पंचस्वन्येषु प्रागुक्तेषु सप्तसु पर्वसु अत्रोदितं पर्वद्वयं वर्जयित्वा अ राम

न्येषु पंचस्वित्यर्थः॥ सर्वदावाम्मुमोदयेवापञ्चातनेति त्रिवारन्नक्षत्रपूर्णादिकंत्रोक्तम १०

।खिलमनवेद्यस्यात्मनः श्वासस्य प्रभुमोदय एवं कुर्यादित्येकः पक्षः। सिद्धविषयः। सिद्धान्तर्य
तत्ववित्। मोहः अज्ञानं लोभवित्तेच्छा। नियंकेशस्थानम्। हौद्रेत्यादिभिर्भविष्यती संतैर
ष्टभिः श्लोकैः श्रीचक्रप्रतिष्ठादिकमुपदिशति॥ तत्रकथितेनाष्टत्तरोषधैः पंचत्रिंशपरश्लोकैः
पंचाशदष्टत्तरोषधैः। नित्यातत्वाप्तिकालोत्थविघ्नयायंचविशयः। लोकैः कालावाप्तता दि
नानित्यवाप्याविद्यायाताः क्रमात्। तत्पटल प्रोक्तसषड्विंशत्सप्तशताधिकविंशतिसहस्र
शोनित्याविद्याः। अपि भिन्नक्रमे॥ अपिबास्पृशन्नूजयेदित्यर्थः। एतदुक्तं भवति। आवा
हनानंतरं तद्दिननित्याविद्यया मूलविद्यातादीपरश्वरवरादेनमूलविद्यया च त्रत्येकं त्रि
वारं समभ्यर्च्य क्रमस्तपर्यानंतरं ताभिः पूजयेत्। अपिबास्पृष्टश्रीचक्रः प्रोक्तसंख्याविशिष्टाः
कालनित्याः स्ताजयेदिति। तर्पसोः श्रीतिद्वायकैरमृतैः। एवं हे देवीति पूर्वोक्तिक्रमादिति शेषः।
तद्दात्तया। गुरोरिष्टपानवनं वेत्यत्र वा शब्दः समसमुच्चयो स्वशक्तितः। यथाविभवमन्तद्द
पत्न। समस्तं सव्यापारं तदनुमतमेव वकुर्यादित्यर्थः। उक्तेत्यादिभिर्वा। नादिभिरित्यं तैः प

द्भिः श्लोकैः सार्द्धं षष्ठोपदेशक्रममुपदेशानंतरं शिष्यकृत्यं चोपदिशति। तत्र शोधितवत्सु
वासरैः आस्तिक्योपास्तिभक्तीनीं स्थैर्यज्ञानार्थं बहुवासरशोधनं। कलशैः। नवाभिः श्लोकैः
भिरेकेन वा मध्यतः श्रीचक्रत्रयमध्यतः। स्वात्मनो देशिकस्य स्वात्मनः। अत्रात्मोपदेशे
र्यदेशिकमुखाद्देवार्चायां भिरेकेन वा मध्यतः श्रीचक्रे षेक समये लब्ध्वा देहिनो क्रः। देवा
त्मापूर्णमानसः। स्वरूपं देवीरूरूपं विभाव्य स्वात्मानं तन्मयं बुद्ध्वा। एतदुक्तं भवति। केव
लं देवतानुयोदयामयेन चित्तेतरनिरपेक्षेणा विश्वाकारेणापदिशेदिति। देवता गुरुमंत्रा
त्मनं। चतुर्थपटलावसानश्लोकोक्तप्रकारेणाधनादिभिरित्यत्रादिशब्देन गन्धद्रव्य
ता सम्पूज्यंते।। अथाभिषेकं द्विविधमित्यादिभिः सत्समावरेदित्यंतैः पंचदशभिः श्लोकैः
साधकानां द्विविधमभिषेकं तत्प्रकारादिकं चोपदिशति। तत्र अनुग्रहादीत्यत्रादिश
ब्देन जययोगाद्युच्यंते। विधापचक्रेत्रयस्त्रिंशत्पटलोक्तपूजापंत्रकं यथोक्तेकेर्व्यपमाराणा राम ११
दरोषधिभिः कल्पितशीतरुदकैः। क्रमोनिस्सक्रमः।। द्वितीयं पूर्णाभिषेकं। विपुलंवक्ष्ये

प्रागुक्तां लालिता पूजा। चक्रं वद्दपमारा कलशानिधानयोग्यप्रमाराणां विरच्येत्स्पर्धः तत्प्रमा
खारीप्रमाणातोयेन। खारी च पल·४·९६। उक्तं च। पलानां चक्र ऽडकः प्रस्थ आढको द्रोणाख्यवं।
धान्या विमाने बोद्धव्याः द्रोणोः प्यो ऽशभिः खारीकुंभः कार्यस्त्र विंशति राणां तु तत्रैव वद्दया
नः। प्रतियोनि च षोडश त्रिकोणानि विधाय प्रतिषिकोणां त्रप स्त्रिंशत्पट्टले वद्दपमाराप्र
माणेन तत्प्यंक्ति वरेखा यथा से त्रद्दायं विल्लिखेत्। तेन षोडश त्रिकोणानि संभवंति। एनहु
कं भवति। श्रीचक्रे चतुरस्त्रपद्मदलदेवतास्थानेषु हातिस्थानेषु च त्रिकोणानि षोडश त्रि
कोणागर्भा राया लिखेदिति। मध्ये सर्वमध्ययोन्यां नवरत्नानि वद्दपमाराणानि। पद्मरागमु
क्ताप्रवालवैडूर्य॥ पुष्परागवज्रनीलगोमेदमरकताख्यानि। धान्यानि श्रीहितिलमुद्गमा
षयवगोधूमानि। पल्लवविधानं सुरद्रुमशाखावासनपामातुलुंगफलोक्त्यानारिकेल
फलादिकमुपलन्ह्यपतिः लतापल्लवाहीनां देशी संज्ञावस्त्वनरूपमुखागमविषये। सा
र्धसहस्रत्रियं द्वित्रिंशच्चेत्येषां संख्यापंचनवतिसंख्यातानां श्रीचक्रस्थितानामावरणाशक्ती

न.त्र. १२

नां प्रत्येकं मूलहृदे तावत् षो[illegible]शाधिग्रहत्वात् तेन पंचनवति शक्तीनां षोडशभेदैः पंचदशशता
निविंशत्यधिकानि भवन्ति । षोडशभेदाः मूलहृदेताः पाः एवं षड्विंशद्धिकानि पंचदश
शतानि शक्तीनां आतस्तावन्त एव कुंभाः । पूर्वोक्तप्रकारेण पंचविधचक्रं मत्ते ख्याक्रमे
णाजातादृत्वर्थः । हृ. एतदुक्तं भवति । आयुधानां हृदे विधान. अष्टौ षोडश अष्टत्र्यस्त्रगर्भं वंति च
त्राकारेणान्योन्यमभिमुखानि समालिख्य सर्वमध्ये त्रिकोणस्य कोणत्रये तिर्यत्तिर्य
ग्रेखात्रयेणात्रीणि त्रिकोणानि षोडश त्रिकोणगर्भाणि कृत्वा तेषामन्तराले हृत्तमा । लिख्य
तन्मध्ये योनि षोडशत्र्यस्त्रगर्भं वंतीवत्त्राकारेणान्योन्यमभिमुखमालिखेदिति । काला
त्मनि सामंत्रान्यचविंशपद्ले वृत्पमाराणस्तदिनेत्ता मंत्रान्न । एतदुक्तं भवति । सर्वत्रा
भिषेकेषु शर्वस्मिन्नहिवसे अधिवासनपूर्वमन्त्ये घुरभिषेकं कुर्यात् । अथवासद्योधिवासन
सं विधिधिता स्वजन्मर्क्षे ।। शिष्यस्य जन्मदिने पूर्णाभिषेकं कुर्यादित्यर्थः । होमं कुर्यात् - १२
नित्यहोमोक्तक्रमेण इति शेषः बर्षायशो[illegible]षाः । समंततः इत्यस्यापरिष्टादन्वयः । वृत्ते हृदन्ता

12

त्मत्वेन पूर्वाभिमंत्रीतैः स्वैः क्रमेणऽन्त्यरक्षमंत्राविच्छिन्नपर्यायमूः पर्यायशब्देन षड्विंश
द्दिनान्युच्यंते ॥ एतदुक्तं भवति ॥ गुर्वाज्ञाप्रमतेः पर्यायविच्छिन्नोसाभिषेकं सह स्त्रेणापच्छि
न्नमुक्तं ॥ द्विच्छिन्नदिनानाप्रत्येकं संख्यात्रयषट्घटिकाजपः आपच्छिन्नं तं शतवारं चक्र
त्वात् दिनादि भज्जेत् ॥ तत्र इति केवलत्वे श्रीचक्रे एकं चेति पक्षोऽन्यस्त विषयः ॥ नाथैरित्या दि
नासिद्ध यदुक्तं तेन श्लोकद्वयेन संख्यात्रयभजनं कान्यन्यासविशेषं चोपदिशति ॥ तत्रेत
दुक्तं भवति ॥ २ आत्मज्ञानस्यनाथापिक्रमत्वात् तैः प्रातः संध्या विश्वस्य षड्विंशत्वाम्नाय
स्थानात्माध्यं दिनसंख्यानित्याविद्यास्वस्वरूपपरामर्षेन पारिपूरार्पपात्साथं संख्यानु
श्रीयत इति ॥ सवर्ग्गव्यंजनस्वरमित्यस्यार्थस्य पंचविंशपटलेव द्व्यमारात्वा दिह नत्रपंचि
तः ॥ न्यक्षेत्र ॥ मातृकास्थाने पंचदशपटले द्वयमाराम मातृकान्यासस्थानेषु सर्वेषु क्रम
रात् दंतराद्धुरे स्मार्द्धं तद्दिनानीत्याविद्यापतीश्री विद्यान्यसे हित्यत्र पक्षरः संग्रहार्थः ॥ ग्रह
राभिसायोरं भिषेचनमित्यंतैः पंचभिः श्लोकैरभिषेककालविशेषं तद्दनभावं चोपदि

नव-रि
१३

13

शति। ग्रहरोद्वयोश्चन्द्रसूर्ययोः हुद्गारा। विद्वेषरोगोच्चाटनादीनि क्लेशाः। आध्यात्मिका
धिदैविकाधिभौतिकाः अशेषदुःखार्त्तिः। चित्तस्यसंकुचितत्वदुःखार्त्तिः। सम्पत्स्वित्या
दिभिर्भवेदितिसंतैश्चतुर्भिश्लोकैर्गुरुपूजादिकमुपदिशति। तत्र प्रत्यहमेव वाहृत्यत्रेव
कारोऽवश्यकरणीयत्वप्रतिपादकः। वाशब्दो धर्मसूचकः। चित्तादिभिः त्रितिमासंपूजा
नं मध्यमपक्षः। सप्तसुपर्वस्वन्येषु च पुरापसमयेषु वित्तादिभिः पूजनमुत्तमः पक्षः।
उत्पातजातेषु दिव्यान्तरिक्षभौमत्रैविध्यजातेषु विशेषम्। उपासने वित्तानुष्ठान्तिसी
याशिष्यगतात। तत्र ॐ। भिनी गुरुगाभिनी चन्द्रेत्यादिना परमेश्वरीइत्यंतेन श्लोकद्वयेन
गुरुमण्डलनिर्माणान्वादिकमुपदिशति। तत्र चन्द्रे कर्पूरं वपुः अगुरुः। भालेइत्यादि
नाऽवश्यपार्थत्वं कथयति। सर्वतः सर्वत्र सिध्यति। पूर्वेत्यादिना श्लोकेन प्राग्दक्षगु
रुमण्डले विशेषविधानमुपदिशति। एतदुक्तं भवति। नवभिः कोष्ठैः सकर्णिकमष्ट
दलयन्त्रं पद्माविधिविंधा पतेषु नामाद्धराशापदि- क्रमेणालिखेदिति। तन्मान

राम
१३

तान्निर्मलाप्रकाशरूपंत्रयपञ्चलेसुव्याप्तंचन्द्रपीठःपूजास्थानंचित्पादिनांश्लोकेनानाद्यदे
वतयोस्तोत्रद्वयंजपकालमुपदिशति।नाथदेवतास्वरूपेणाभासंतदुत्तीर्णपरमार्थवृद्ध्येत्यर्थः।
अतःपरंदेवीस्तोत्रं।श्लोकद्वादशकस्यपूर्वमेवनित्याषोडशिकार्णवेमहात्मभिःकानूमी
राद्दिभिर्व्याख्यातत्वात्षोडशानांश्लोकानामत्रव्याख्यासेवलिख्यते।गणेशेति।गणे
शोविनायकःसैवकालत्रयविकाशितःग्रहाःसूर्यादयःनक्षत्राणिअश्विन्यादीनि।योगिन्योव
शिन्याद्याः।तन्मन्त्रात्मिकानितन्नामानिचाग्नेर्वह्निपतितारा।भिर्मेषादिः।रूपिणींएषांकारणत्वात्त्वं
देवीमितिपूर्णोक्तिः।मन्त्रमयींअक्षरनमयत्वात्नौमिनमनंद्वारातत्पदमुक्तंमातृवत्मातृ
कांविश्वप्रसवित्रीम्।पीठरूपिणीम्उक्तप्रकारैःसर्वाधाररूपाम्।एतदुक्तंभवति।
गणेशादिराशेःकालस्यचस्वात्मत्वेनभावनास्थैर्यंजीवन्मुक्तिरितिप्रणमामीति।कालहल्लोहल्लो
ल्लोलकलनाशमकारिणीम्।कालस्यहल्लोहल्लोवेगःउल्लोलकलनापूर्वोत्तरसंबंधः।एत
दुक्तंभवति।पूर्वोक्तभावनामन्त्रसिद्धौकालप्रारब्धस्यक्लेशोनभवतीति।पदद्वयेति।एकमा

तंत्रटि
१४

14

त्र उत्पस्यार्थः आनाध्यमुखाहवगंतव्यः सं। सिद्धेपूज्ययाद्वैनुक्तप्रकारेणानाविर्णाप्रकाशाद्दि
नाऽस्पृष्टत्वेनाहृदयेणाविषहरणादिभिः इदुनाचामृतमयत्वादि नाकन्दर्पेणावसौभाग्यादिभिः
शंकरेणाचानन्दमयत्वादितः। अनलेनवप्रतापादितः विष्णुनाच विश्वात्मत्वादितः। एत
दुक्तंभवति। मातृकायाप्रकाशेऽपि सं। सिद्धेतत्त्वयासिद्ध्यतीति॥ यदुक्तंरति। शशी। अमृत
मयत्वाज्ज्योत्स्नाप्रकाशानूपवाचकत्वां मार्ताण्डेतंततस्येबद्धभुवनत्रयज्ञातृत्वानज्ञेयात्मक
ं॥ सिद्धमातृकां। सर्वेषांशिष्टानांदेवर्षीणांप्रतिपन्नैः एतदुक्तंभवति। शब्दार्थयोर्निरवशेषाव्या
प्तिरात्मनः सिद्धति। यदुक्तंरति। महामूत्रज्ञोतं महत्त्वमनाद्यत्वासूचनेन तु। विशेषाणा
मर्थानासूत्रंशोतं नियतसंबंधः एतदिति प्रत्यक्षत्वं। ब्रह्माण्डादिटाहांतं ब्रह्माण्डमिल
पश्चिमं दृष्टत्वं करोहं मित्यवरंस्तो दृष्टम्। एतदुक्तंभवति। प्राग्वक्तृदृष्टार्थयोर्निरवशेषव्या राम
प्तोसत्यां प्रतिनियतावांतरसंबंधत्वमुपदिश्यते तन्मयता चात्मनः सिद्धपदेकेति। आधा १४
नं अधिकरणं बीजं कारणं। कोणात्रयोद्भवं पदः कोणत्रयाकारतामेकादशाक्षरस्या

क्षात् तदुद्भूतत्वं जगत्त्रयस्य हि। सिद्धं दर्शयत इत्यर्थः। शगुक्त्या प्रपंचस्य प्रत्यहामिति दर्शयति।
एतदुक्तं भवति। मातृकायामेकाक्षरस्यापि जगत्कारणमस्तीत्युपदिश्य तन्मयतास्वा
त्मनः सिद्धेति। अकचेति। वक्ष्यमाणावशिन्यादिशक्त्यतैकरूपेणासमस्तेन ज्येष्ठांगेति
व्यस्तरूपेण मातृकाक्षरैः सर्वतः शरीरित्वेनावभासमाने। एतदुक्तं भवति। मातृका
याः समासव्यासरूपेणैव शरीरिणां शरीरितामुपदिश्य तन्मयतास्वात्मनः सिद्धेति शेषः
उद्धारोल्लिपिरूपा। साराक्षरां स्वयं च उभयसारशब्द विषयं दर्शयति। परात्परनामिति।
पवमानेदरूपिणीम्। ह्रीकारस्य बिंदुविसर्गात्मनः शिवशक्त्योः सामरस्यरूपत्वात्। ए
तदुक्तं भवति। मातृकायाः। कारराभूतयोर्बिंदुविसर्जनीययोरैक्यरूपस्य ह्रीकारस्य बि
दुसंकल्पेति वक्ष्यमाणस्य स्वात्मत्वेन भावनायां परमानन्दानुभव इति। अघायीति पूर्वो
क्तं रहस्यं स्तौति। देवतादृष्टिपारिणोकेयं स्वरूपतः। कस्माद्धेतोः। क्व कुत्र स्थाने। केनोपायेनेति।

सत्रूपभावनामत्रूपभावनां चाएतदुक्तं भवति। हे शिककदाहृ विद्धषडिरि द्रियेः। किंरूपा
कस्माद्धेतोः कुत्र स्था स्थाने केनोपायेनेति सत्रूपभावनामत्रूपभावनां चा घ्यापि सर्वं ज्ञाम
नामीषदपि निजानन्तीति। अत्र प्रश्नचतुष्टये श्रोताध्यपादमुखोदपि विगतं वां। अतिरहस्या
त्वादिहनोद्घाटितम्। वंदेहेइसहं। आघतं प्रत्यादित्यामातृकारूपआत्मा। अन्हीयो। आ
कारस्त्वेकार प्ये यभ्ये व्यञ्जनामातृकारूपिणी। सप्तमसूत्रप्रकाशितेन वर्त्मनाकुलकल्लोली
त्वत्रोल्लसती कुलेशनीरप्रपि पिव्यालीयमानत्वात्कल्लाएकदेशः। उल्लोलंऊर्मि
र्हत्रोल्लसती कीवर्यापरां अचिंत्यस्वभाववैभवां चिंतयतः। एतदुक्तः भवति। अव्यक्त
रूपव्यक्तरूपं च मातृकापारूपमुद्दिश्यतन्मयता स्वात्मनः सिद्धेति वर्ज्जेति। अनुक्रमयो
गेनासप्तमसूत्रोपदिष्टेन मात्र श्लोकंतद। पितत्रोक्तं। अष्टवर्गीत्यमहासिध्यष्टके • श्व
रीं प्रतिवर्ग्गेत्या। तोमाहिसिध्यष्टकेश्वरी। एतदुक्तं भवति। मातृकापाठे वर्गा स्तद्धि राम
ष्ठात्रोऽष्टमातरस्ता सां प्रत्येकोत्या। तोमाघष्ट सिद्धपश्च सम्रूपचतुःषष्ठिः तासांव्याहि १५

शक्तीनां कारणभूतासमष्टिशक्तिः स्वात्मत्वेन सिद्धेति। अत्रापि रहस्यमस्तितद्दर्ष्यं वग
न्तव्यमाराध्यचरणमुखात्. कामेति जकाराद्यं जकारापस्यपीठस्याद्यंतत्र जकाराद्यं जा
लंधरपीठं श्रीपीठ ॐ आराधयी। देव्यावासत्वात्मूजल्लाज्निवायुरूपपीठचतुष्टयं वि
पद्रूपेणा सर्वत्र निवासिनीम्। चतुरास्ताकोशभूतां। आज्ञापूर्णान्मायादिः कोशभूतास
मस्तकारणत्वात्। त्रिपुरा. मातृका. मातृकामित्युक्तिरनन्तेयात्मामिरात्मस्वरूपतत्व
त्तात्रेरूपत्मुतंपूनयतीति। एतदुक्तंभवति. एकादशमिरुक्तसूत्रैरुपदिष्टवैभवामात
कादेशविशेषपुतत्वविशेषेषुचव्याप्याविश्वप्रपंचरूपा शांक्तीस्वात्मत्वेन सिद्धेति॥
इतःपरमस्य व्याख्या. इतित्यादिना श्लोकेन स्तोत्रजयफलमुपदिशति। तत्राखर्वखंडरा
पापाः देशकाललाकारैरनवच्छिन्नायामातृकायाल्लाहात्म्या दितिशिवम्॥ ॥इति षोडश
नित्यातंत्रे पुश्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तंत्रस्य प्रपंचसार सिंहराजप्रकाशाभिधा
नेन सुभागानंदनाथेन विरचितायां मनोरमाख्यायां व्याख्यायां नवनाथवैभवपूजावि

तंत्र.टी
पप
१६

16

धानादिप्रकाशनपरं द्वितीयं पटलमपरिपूर्तमिपतामगं ॥ ग्रंथसंख्याः। द्वितीये पंचत्वारि
ब्याख्यानं ग्रंथसंख्ययाः शतात्परं सप्ततिश्च पंचेति समुद्दीरितं ॥ पूर्वस्मिन्द्वितीये पटले
नहनाथवैभवपूजाविधानादिकमुपदिश्यानन्तरं षोडशातित्यानां षोडशमंत्रांस्तद
गमंत्रान्नवचसंभूयपंचविंशतिमंत्रानुपदिशति अथषोडशेत्यादिना वल्लेर्मनुरितं
तेनश्लोकाशतनूपेरात्त्रीयेरापटलेना। तत्र अथषोडशेत्यादिनाआग्रुही रितैरित्यन्तो
नश्लोकद्वयेन पटलार्थादिशादिकमुपादिशति। तत्र संकेतैः। सामपिकैर्नामभिः आगु
ही रितैः पूर्वतन्त्रे पंचत्रिंशत्पटले प्रोक्तैः हहीत्याद्यैः समीनितैरित्यत्रै त्रिभिः श्लोकैरा
द्यायाश्रीजितित्याया ललितायाविद्यायाः स्वरूपं तन्त्रस्त्रमेदादिकमुपदिशति। तत्रलहत्वःस
कारः। आराः। ककारः। वल्लाल लकारः। हंसः हकारः। हाहः रेफः। वह्निरीकारः। स्वं विंदुः। हंसे
त्यादिना स्वमित्स्यंतेनल्हल्लोखोच्यते ह्रीं इति ललिताविद्येति शेषः। हंसमेदेनहकारयो
जनाम्नेदेनाहंसाद्यायाहकाराद्यया। ललिताविद्येति शेषः। आदिमध्यस्यहंस

हसकलह्रीं। हसकहलह्रीं। सकलह्रीं। [illegible]

राम
पप
१६

यत्पत्रमच्येतिककारस्योपरिसेवल ललितादिवर्णाः पंचतत्वयीभिस्तैस्तत्समायया। तैः प्र
थमद्वितीयकूटचरणमगतल्हल्लेखाविरहितैः। स्रतीकूटचरमगतल्हल्लेखासहितैस्स
मस्ता ख्याततुरीयाविद्येति॥ श्रीसूचनसप्तषुविद्यासुमुख्येत्यादिभिरेकादशाद्दृत्यंतैस्त्रि
भिः श्लोकैर्द्वितीयायाः कामेश्वरीनित्यायाः एकादशाक्षरीं विद्यामुपदिशति। तत्र श्रुविः
एकारः स्वेनपूतः स्वंविंदुस्तेनयुक्तः ऐं इति आद्योवर्णः। द्वितीयः पद्मलिला। प्राग्भिहित
विद्याभूत्यंनकारः तस्याग्निसहितः नसालकारः अग्निनिकारः ताभ्यां सहितः। क्लीं इति। अ
न्यपुर्गमनकारद्वयं। वरान्वितोचरः एकारस्तेन सहितं। न्ने इति। नमोमकारः। गोत्रा
कारः। पुनश्चैषापुनर पिवकारः। दाहेन समयोजिता द्दाहो रेफः। तेना शुभ्या जिता। ब्र
वुवकारः चरसंयुक्तंचरं एकारस्तेन सहितं वे इति। वन शक्तिपूतं। वनं ओकारः। शक्ति
विसर्जनीयः ताभ्यां सहितं। ल्हत्सकारः स्रौः इति। एवमुक्तप्रकारेणोकादशाक्षरेत्यर्थः।
कामेश्वर्येत्यादिभिर्मोहिनीत्यंतैस्त्रयोविंशतिभिः श्लोकैस्तृतीयायाभगमालिनीनि

त्वा यायं च त्रिशं सूता त्त्वंश्री विद्यामुपदिशाति। तत्र कामेश्वर्यादिः विंदुसहित ऐकारः ऐ
ईति। रसोभकारः स्थिरागकारः। रसोभकारः धरा पुक्तः धरा उकारस्तेन पुक्तः। भु इति। स
वरा एकारसहिता। स्थिनागकारः। जे इति। रसः भकारः। स्थिनाभून्येग कारन कारो अग्नि
संपुक्तः। [redacted] तीसचवस एकारसहिता इकारेरा प्रत्येकं संपुक्ते। गिनि इति सोभकारः।
स्थिरागकारः। भू सहिता भू ऊकारः तेन सहिता भूः सहितेति संज्ञा शब्दस्वरूपो पादः
नंभू [redacted] भूः इति सत्तोपतेना चारेरोत्सर्थः। एवमस्मिन्न करस्तोऽन्यत्र सर्वत्रा
विनिर्वाहः। गो इति। गोत्रा इकारः सद्दा हः रेफसहितः अग्निः इकारः। रि इति। नसोभ
कारः। स्थिराग [redacted] कारः। नभो मकारः मरुता पुक्तम नुद्दाकारस्तेन पुक्ता नसाल का
रः। वरसम [redacted] निता एकारेरा सहिता। ले इति। रसः भकारः। स्थिरागकारः। मनुता
सह योजिता आकारेरा सह एप ठयो जिता गा इति। अंबुवकारः। हसो हकारः सचव राम
एकारेरा सहितः। हे इति। रसोभकारः स्थिरागकारः पुनः स्थिनागकारः धरान्विता। १६
१७

17

उकारेणासहिता गुह्यइति॥ हंसोहकारः व्याप्तेनायकारेणाच रेणाएकारेणातान्यांपुक्ता॥ ह्वे
इति॥ नसो मकारः। स्थिरागकारः। व्याप्तं यकारः भूपुतं॥ योइति॥ शून्यं नकारः अग्निपुक्
उकारेणासहितं निइति॥ नसो मकारः स्थिरागकारः साग्नि इकारेणासहितं शून्यं नकारः सा
ग्निरितिसंज्ञि विशेषणायपरोयं निर्देशः। शून्यात्स्वो वर्णाइकारसहितः स्यादित्यर्थः अ
स्मिन्नकारेणा सर्वत्रसंज्ञासंज्ञिपरत्वेन विशेषणालिंगानांनिर्देश नियमो वोद्धव्यः।
तत्रसंज्ञिपनोल्लिङ्गः निर्देशानियमस्त्रिविधः। वर्णाशब्दापेक्षयाऽक्षरशब्दापेक्षयालि
पिशब्दापेक्षयाच॥ तेनंनिइति॥ जवियुतः यकारेणासहितो मनुतः आकारः। याइति॥ रय
नकारः। शून्यं नकारः अग्निपुतं इकारेणासहितं॥ एतत्शून्यस्यैव विशेषणां॥ निइती।
त्वत्वः सकारः दाहः नेफः। सोबुः वकारेणासहितं भवति॥ बंइति॥ नसो मकारः स्थिरास
कारः अंबुवकारवियत्शशकाः। स्वयुतबिंदुनासहितं शंइति॥ प्राणः ककारः। दाही
नेफः अग्निपकू इकारेणासहितः। रिइति॥ रसो मकारः स्थिरागकारः। हस्मयाक्रकारे

तन्त्री
१८

18

राद्दाहः रेफस्तेन युतः रू इति॥ सचर एकारेण सहितो जवी पकारः पे इति। पूर्वाविद्येति। तार्त्ती
यंत तृतीयाद्विवर्णानां चतुष्टयमित्यर्थः एतदुक्तं भवति। कामेश्वरी नित्याविद्यायाः तृतीयच
तुर्थपंचमषष्ठान्हेरणांचत्वारि नित्याक्लीन्नेत्यन्तद्रवहस्तानि नेयानि। रसो मकारः। स्थिराग
कारः। त्वत्सकारः। अंबुवकारः। ह्रमयाकुकारेण सहितः द्राहो रेफः न्नू इति जवी पकारः।
चवेण एकारेणः पे इति। त्वत्स्वकारः। द्राहो बुमनुना युक्तः। वकाराकाराभ्यां युक्तो द्राहस्तो
न सद्या इति। व्योमरणाकारः साग्निः इकारेण सहितः णि इति। रसमकारः स्थिरागकारः।
अस्मिककरणासर्वो पिशब्दस्समुच्चये। मनुना युक्ता आकारेण युक्ताः गा इति। शून्यं न
कारः साग्निः इकारेण सहितः नि इति। नमश्चैवौ। नभोमकारः चर एकारः एकारसहितो
मकार इत्यर्थः। मे इति। हंसो हकारः व्याप्तयान्तह्रकं व्याप्तं पकारः। मरुद्वाकारः। ताभ्यां यु राम
क्तः त्वा इति शून्यं नकारः। व्याप्तं पकारः। अतः पन्नमिति शेषः। अंबुवकारः द्राहो नेफः। १८
गोत्रा हकारः चरश्रुता एकारयुक्तः वे इति। तथा द्राहः रेफः एकारसहित इत्यर्थः रे इति।

तथा रयः एकारसहितस्तकारइत्यर्थः। तइति। ल्हत्सकारः धरासहितं उकारसहितां स्मृइति
। द्वाहरयोः रेफतकारौः चरसान्वितौ एकारसाहितौ ः रेफतकारौ प्रत्येकमेकारेणासहिता
वित्यर्थः। रेते इति। रसो मकारः स्थिरा गकारः। शरा ः ककारः। रसाग्निसहितः। रसा लका
रः। अनिरिकारस्ताभ्यां सहितः। ल्कीइति। भूम्यपुग्मं नकारद्वयं। चरप्लुतं सकारेणास
हितं न्नेइति। ततः पूर्वं अतः परं अस्यच्छिरस्य पूर्वान्हरमेवोत्तराच्छरमित्यर्थः। क्लीइति।
भून्यपुग्मं नकारद्वयं न्न इति गोत्रा हकारः द्वाहसाहितः ह्न इति। अंबुना वकारेणासहि
तः चरएकारः। वेइति। प्राणा ः ककारः रसाचरप्लुतः। रसा लकारस्थ्वरएकारस्ताभ्यां स
हितः। क्ले इ [illegible] गोत्रा हकारः व्याप्तं यकारः। गोत्रा हकारः द्वाह मरु क्ष क्षा द्वा हर
फः। सरुतः अकारः। ह्रा इति। अंबु वकार व्याप्तं पकारः वा तः अकारः। न भोम कारः
भूप्लुतं ३। कारप्लुतं भोः इति। वा ः घकारः चरेणासमन्वितं एकारेणासहितं घे इति रसो मकारः।
स्थिरा गकारः। अंबु वकारः अग्नियुत मिकारेणा पुक्तो विइति। वायुयुग्मं वकारद्वयं चरान्वितं

एकारसहि [illegible] तिा्यास ह्रकारःधरापुतःउकारयुतःह्रुइतिारसः भकारःशा क्षपासमन्वि
तःविसर्जनी [illegible] सहितःभःइति।यासःभूःसहितःॐकारेणासहितःभूसहितइत्यत्रापिसंज्ञा
शब्दस्वरूपो [illegible] ंःभूइतिसंज्ञोयेत्तेनेत्यर्थः।ज्ञोइतिदेवीतिसंबुद्धिः।नेसः भकारः।व्यान
यकारः।त्द [illegible] रः।ह्राहेनरेफेणासहितमितिशेषःअंबुवकारः।वंइति।त्तत्सकारः।रयः
तकारःअंबुमहान्वितः।अंबुकारःमरुद्वाकारः।त्वाइति।भून्येनकारःकेवलंचःस्वनहितं।
नूइति-भईइतिदेवीसंबोधेनमंत्रान्तरितं।नसः भकारः।सचना एकारेणासहिता।स्थि
रा।गकारः।जेइति।विपतः-शकारःअंबुपुतवकारयुतंश्वइति।ह्राहोरेफः।अग्निपुक्त।
इकारेणासहितः।रिइति।स्वविंदुस्तेनपुतःष्मुचिःएकारः [illegible] इतिःभूमीवकानरसाहृपा।
स्वपुता।रसोलकारः।ह्माऊकारःस्वविंदुस्तेनसंयुक्ता।ल्लैंइति।पंचैकांतरिताःस्थि
ता।ल्लंइत्येतत्कूटान्हरं एतद्वाघमेकेकाह्नराततरितंपंचकल्वःअपोऽस्मित्यपर्थः।ततंतरि राम
तवीजानिस्वसंयुक्तानिपंचवे।म्रूल्लूमितिवीजस्यान्तरालेषुपरिस्थितानिसविंदूनिवी १८

19

कूर्च

जानिपंचतानिक्रमतः कथयामीतिशेषः।ज्याजकारः जेइतिसवरः एकारसहितोरसः
मकारः।मेइति।भूः ॐकारः।नभोयुतानभामकारः तेनसहितामोइति।हंसो हकारश्चरयु
तः एकारसहितः हेंइति।क्लुमितिशेकस्यमंत्रस्यवीर्यात्रैवस्मातः हेमितिवीजवार
द्वयस्याहित्यर्थः।यथा॥ क्लूं जें क्लूं मेक्लूं मोंहें क्लूं हें एवं आकारेणा।ग्रातः ककारः।रसाग्नि
युक्तारसाल्लकारः।अग्निरिकारः।ताभ्यांसहितः।क्लिइति।भून्यपुष्पेनकारनद्वयंचरपूतएका
रेणासहितं।नेइति।लृत्सकारः।हाहोरफः।अंबुमरुधृतः।अंवुवकारः मनुद्गाकारः।ता
भ्यांसहितं।वाइति।व्योमः शाकारः अग्निसहितं।शिइति।रसोमकारः।मरुता आकारेणा
सहितंतिश स्येरागकारः।गाइति।भून्यंनकारः।साग्निइकारेणासहितं।निइति।नभो
मकारः।व सहितं एकारेणासहितं।मेइति।त्रिपदइतिदेवीसंवोधनम्॥अंवुवका
रः विपत्श ः नभः।मकारः।तुशब्दः समुच्चये।मरुदन्वितं।आकारेणासहितं।माइ
ति।भून्यंन ःव्याप्तंयकारः।लृत्सकारः।पृक्रेरपहाह स्वंवद्धिमितिः।रयस्तकारः।हाहोरे

न तन्त्र टि
२०

20

फः। खं बिंदुः। वह्निः ईकारः तैर्युक्तं। स्त्रीं इति। हंसोहकारः। सहाहः रेफसास सहितः। अंबुरसा
वरखैः। संपुतः। अंबुवकानः। रसालकारः। चरएकारः। खं बिंदुः एतैः संयुक्तः। एतद्दुक्तं
भवति। हकाररेफवकारलकारएकारबिंदुभिरेकं कूटमिति। ह्क्ष्रौं इति। हंसोहकारः दाह
वह्निखैः संपुतः। दाहो रेफः। वह्निः। ऊकारः खं बिंदुः तैः संपुतः। अमृतबीजमिति शेषः। क्लीं
कारमित्यर्थः। जगन्मालिनी नित्याविद्येति शेषः। परमेशानीति देवी संबुद्धिः। हंसत्वादिभिः
सुन्दरहंसैस्तैस्त्रिभिः श्लोकैश्चतुर्थ्यान्तिसंक्लिन्नायानित्यायाः एकादशाक्षरी विद्यातज्ज
न्यादिफलं वा प्रदिशति। हंसः हकारः दाहवह्निखैर्युक्तः दाहो रेफः। वह्निः ईकारः खं बिं
दुः तैः संयुक्तः। ह्रीं खस्वर्थः। ह्रीं इति प्रथमं बीजमिति शेषः। कामेश्वर्यास्तत्तीयादिवर्णा
नामष्टकं भवेत्। कामेश्वर्या नित्याविद्यास्तत्तीयमक्षरमारभ्य दशमाक्षरपर्यन्तमष्ट राम
द्वितीयाक्षराहीनाष्टावक्षराणि तेन नवाक्षराणि संपन्नानि। हसकारः। अंबुमरुता २०
युक्तः। अंबुवकारः। मरुत् आकारः। ताभ्यां युक्तः। स्वा इति। हंसहकारः महता युक्तः आ

कोरेरायुक्तः हा इत्यर्थः। वनितानवनितानां द्रावकोऽग्निः। एतदुक्तं भवति। तस्य विद्यासि
द्धस्य दर्शनाद्देव वनिताः अर्थग्रासाद्यपकारे कावश्यामवंत्नीति॥ भूः स्वेनेत्यादिभिः हुराणा
दि त्यंते स्त्रिभिः श्लोकैः पंचम्या भैरुराडा नित्यापानवाहुकैर्विद्यामुपदिशति॥ तत्र भूः ॐ
कारः स्वेन युक्ता बिन्दुनासहिता। ॐ इति। अयमेव बीजमिति शेषः। द्रा राः ककारः हा हेन रे
फः राः तद्युक्त ॐकार युक्तककाराद्दूर मित्यर्थः। क्रौं इति। रसो भकारः। हा हेन तद्युक्तं
ॐकारयुक्तं भकाराद्दूरेन मित्यर्थः। भ्रौं इति। घ्रा राः ककारः हा हवनस्वयुक्तः हा हा रेफः
वनें औकारः स्वबिंदुः एतैः संयुतः। क्रौं इति। कंचभकारः। हा हे न रेफेराः तद्युक्तं औकार
युक्तं रुकाराद्दूर मित्यर्थः। श्रौं इति। अभाच्छकारः। हा हेनः रेफेराः तद्युक्तः ॐकारयुक्तं छ
काराद्दूरेन मित्यर्थः। छ्रौं इति। ज्या जकारः हा हेन रेफेराः तद्युक्तं ॐकारेरायुक्तं जकाराद्दू
र मित्यर्थः। ज्रौं इति। नित्यक्लिन्नानन्तोद्भवं। नित्याक्लिन्नानित्याविद्यायाः अन्तत अन्तरद्वयं।
स्वाहा इत्यर्थः। नित्याभैरुण्डा। भैरुण्डा नित्याविद्येति शेषः। अनन्तं विषं त्रिविधं स्थावरजंगम

तंत्ररा
पत्र
२१

21

नकृत्रिम मद्देन । तत्र स्यावर्नकान स्थान के कन्दीरादि । जंगमं सर्वादि । हृत्रीमं लिकुचनस
कर्णिनादि । मेरुडाघे त्यादि मिति त्रिमित्य पमित्यन्तैः श्लोकैः षष्ठ्या नित्याया वह्निवासिन्या न
वाह्नी विद्यामुपदिशति । तत्र मेरुडाघे मिहाघं स्यात् । मेरुडा नित्या विद्याया आद्यं म
हारं वह्निवासिनी नित्याविद्याया आद्यमन्त्रं भवतीत्यर्थः । तेन ॐ रं इति सिद्धं । नित्यक्लिन्ना
द्यमन्त्रं हं नित्याक्लिन्ना नित्याविद्याया आद्यमन्त्रं ह्रीकारोऽस्या द्वितीयमन्त्रस्त्यर्थः । अ
नरं अंबुवकारः । शून्यं नकारः । हं साग्निपूर्वकं । हकारं कारारांभ्यां सहितं । वह्निरित्यर्थः । अंबु
वकारः शक्तिपूर्वं विसर्जनी [illegible] मरुघु कं । आकारयुतं वा इति हत्नकारः । अग्निनायुतं इ
कारेण सहितं सि इति । शून्यं नकारः । व्याप्तेन पकारेण [illegible] चिनाचर ऐकारेण च पुरःपुतं ॥
आभ्यां द्वाभ्यां पुटमित्यर्थः । न्यै इति । शून्यं ननभो मकारः शक्तिपूर्वं विसर्जनीय सहितं ।
मः इति । विश्वघस्मरा प्रलये विघ्नग्रासकरी । द्वितीयमित्यादि नित्या दिशतीत्यन्ते त्रिभि राम
श्लोकैः सप्तम्या महावज्रेश्वरी नित्यायाः द्वादशाक्षरीं विद्यामुपदिशति । तत्र द्वितीयं वह्नि पत्र २१

यामिन्याः ॥ वह्निवासिनीनित्याविद्यायाः द्वितीयमक्षरं अस्या आद्याक्षरं ॐ ह्रीं इति ॥ नित्य
क्लिन्नाचतुर्थकं पंचमं च ॥ क्लिन्ने इत्यर्थः ॥ भगमालाद्यं ऐंकारः भेरुण्डाया द्वितीयकं ॥ क्रों का
रः ॥ नित्यक्लिन्नाद्वितीयं च [illegible]यं नित्यं इत्यक्षरं द्वयं मं ॥ षष्ठसप्तमौ ॥ तस्या एव मदे इत्यर्थः ॥
अष्टमं नवमं पश्चात् ॥ तस्या एवाष्टमाक्षरं नवमाक्षरं च स्यात् ॥ द्रवे इत्यर्थः ॥ एतद्द्वयं अस्या
महावज्रेश्वर्या आद्यं ह्रीं कार इत्यर्थः ॥ हुं ॥ स्वसंघाततारिशा ॥ अविवेकतारिशा इत्यर्थः ॥ वज्रे
श्वरीत्याहितिमि ॥ सिद्धे इत्यंते त्रिविमिः ॥ ओं कं ॥ अष्टम्याद्येतीनित्यायाः सप्तमाक्षरं विद्यामुपदि
शाति ॥ तत्र वज्रेश्वर्यंतमाद्यं स्यात् ॥ वज्रेश्वरीनित्यायाः अन्त्यमक्षरं अस्यां द्युतीनित्याया
माद्यसन्क्षरं ह्रीं इत्यर्थः ॥ विषद्वह्निपुतं नतः ॥ विषत्वं शकारः अग्निपुतं रकारसहितं ॥ नतः
द्वितीयमित्यर्थः ॥ श्री इति ॥ अंबुस्यान्मरुता युक्तो ॥ अंबु वकारः मरुता युक्तः आकारेण सहि
तः ॥ वा इति ॥ तृतीयमक्षरं ॥ गोत्राख्यासंयुता ततः ॥ गोत्रा हकारः ॥ क्ष्मया युता ऊकारेण सा
हिता ऽहू इति चतुर्थमक्षरं ॥ रयोर्व्याप्तेन सुत्विना युतं स्यात् ह नंतः इरं पस्तकारख्या

तन्त्रादि टी॰ २२ तेनेयकारेरान्मुखमुचिना। एकोरेणायुतं। खेइति। अंतातोविद्धीवासिन्याः। नमइत्यर्थः।
समस्तापत्तारिणी अविवेकापन्नाशकरी। आद्यमित्यादि। प्रिः कारीरणीत्यत्रैश्चतुर्भिः
श्लोकैस्त्रैवर्ष्यास्वरितापातिल्याध्याद्वादशाक्षरी विद्यामुपदिशति। तत्र आद्यंतुवर्जिता
सिन्याः ॐ इत्यर्थः। हृत्यादिस्तत्तदनंतरः। ह्रीकाराद्द्वितीयबीजं। हंसोघरास्वसंयुक्तो हं सो
हकारः धरानुकारः स्वं विंदुस्त्वात्म्यांयुक्तः हुंकारः तृतीयबीजं नीतेजश्चरसमन्वितं। तेजः
22 खकारः वरेस्तोकारेरासमन्वितः। खेइति चतुर्थं। वायुः वकारः। प्रमाछ्रकारः। वर
युता एकारेरा सहिता छ्रे इति षष्ठं। ग्रासः शक्तिसमन्वितः। ग्रासः हकारः शक्त्याविस
र्जनीयेन समन्वितः। हः इति सप्तमं। हंसयेतातोहे नवर्ण्डिः। सकारतकाररे [illegible] रेः।
स्त्रीइत्यष्टमं। त्रियेइति देवीसंबुद्धिः। हंसः ह्मास्वयुतः हूं इति नवमं। ग्रा[illegible] सश्चारय
तः ह्रेइति दशमं। द्वितीयकंत्रस्याएवद्वितीयंबीजं। क्लींइत्येकादशं। घुघुत्रिनादयुता राम ६०
घृति। फकारः। नाद। टकारस्तेनयुक्ता फट् इति द्वादशं बीजं। विषदुःखप्रशमनी। विष २२

र्पा द्विजं हुः खंद्वारिश्या द्विजं द्वयोर्त्रीशकरीभूवीलादिनाजापतदृत्यं तेनश्लोकद्वयेन दश
स्याः कुलसुन्दरीनित्यायास्त्र्यक्षरी विद्यामुपदिशति। तत्र प्रथमं वि: स्वेन युतः। विन्दुना स
हितः एकारः। ऐं इति प्रथमं बीजं। रसाव क्लीं समन्वितास्तालकारः। वा ह्रीं ईकारः। ता
सोऽप्यनुस्वारान्वितः प्राणः ककारः स्वयुतः क्लीं इति द्वितीयमुक्तं नतह सच्छुक्लिश्रमिः परः।
सौः इति तृतीयं बीजं यस्याः स्मर स्मार्तेरा। तकार धनादिवेगुरत्यनापीत पर्यः। हंस
इत्यादिभिः अनिशमित्यं तैस्त्रिभिश्लोकैः एकादशपानित्याया स्त्र्यक्षरी विद्यामुपदि
शति। तत्र हंसश्चहस्त्रारार स्वादाह कुमिः समन्विताः। हंसो हकारः। हंसकारः प्राणः
ककारः रसा लकारः। हा होरेफः। कुः ठकारः। पंचमिः हंसाख्यो हकारः सहितः स्यात्। ए
तदुक्तं भवति। एतैर्ईकारादिभिः ईकारान्तैः षड्भिरक्षरैः प्रत्येकमनुलोमक्रमेण। घंतक्र
मयोजितैरेव षड्भिर्द्विभिन्नैस्तैर्हनु ठकारादिभिः ईकारान्तैः प्रत्येकं प्रतिलोमक्रमेण च
वनक्रमयोजितैरेव षड्भिर्द्विभिन्नैस्ताह नु कुलसुन्दरीनित्याविद्यायाः प्रकृतिभूताः याः सकेत

तत्रटि विद्यायाः षडक्षरमित्रयासंज्ञायां योजितै नित्या विद्यायाद्वासप्ततिः सहस्रा संभवंतीति
प्र षोढाप्रधानासे यमिति नित्यानित्येत्यादिना श्लोकेन नित्यानित्या विद्याया उपरिष्टाद्वक्ष्य
२३ माणेषु विंशत्यधिकशतभेदेषु द्वासप्ततिभेदेत्युक्तिः। नेषु क्रमागतानीवेद्दोनोत्र योगि
प्रायान्त्वदर्शनायैत्सर्थः। यस्याभजनं तदुत्या। दिनाप्श्लोकेन विद्यासिद्धस्य सामर्थ्यं कि
यपति। तत्र स्वेच्छया। उपरिष्टान्नित्यानित्याप्रश्लोकेन निग्रहानुग्रहस्य योगबलादि सर्वथा
23 वरितेत्यादिभिः कामदेवसंतैः पंचभिः श्लोकैः द्वादशप्रानीनीलपर्वताका नित्यायाः सप्त
दशाक्षरीं विद्यामुपदिशति। तत्र त्वरितापांसेउपांत्यसाक्षरो ब्रह्मा। हल्लेखां ह्रीं इति त्र्य
र्यं बीजमिति शेषः। द्युति हृदि हिचरस्वयुक्तः फकाररेफएकारविन्दुभिर्युक्तः फ्रें इति द्वि
तीयं। तद्धेद्यहन्त्वास्वयुतं। सकाररेफऊकारविंदुभिर्युक्तं तृतीयं स्रूं इति। वज्रे
शी पंचमं ततः। क्रों कारस्तुर्थमित्यर्थः। ततः मरुत्स्वयुक्तः विंदुसहित आकारः आं इति राम
पंचमं। मध्याद्येदशम्याः क्रमशोस्मते दशम्याः कुलसुंदरी नित्यायाः मध्याद्यं बीजं द २३

सांक्लीं ऐं हूँ इति॰ अस्याः षष्ठे सप्तमं वा हृदयं स्यादित्यर्थः। भूमी रसा क्षमा स्वपूता॰ बकारो
लकारः। ऊकार विंदुभिर्युक्तः। ब्लूँ इति। अष्टमं बीजं। वज्रेशीषष्ठतः॰ क्रमात्॰ षडक्षरा स्मृता।
नित्यमहद्रवेइति। पृ भिः पङ्क्ति॰ मंत्रस्य चतुर्दशाक्षरा स्मृता। त्वरितात्त्रीयं तदनंतरं। हुँ इ
ति पंचदशं बीजं घ्रू ति हूँ ह चरं स्वेन। वफकार रेफ एकार विन्दुभिर्युक्तमस्याः द्वितीयकू
टं फ्रें इति षोडशमोक्षरं। अस्या आद्यमनन्तरं। क्लींकारः सप्तदश मित्यर्थः। खफ्रें पादं के
न्या हि निऊय रिष्ठा त्रीलपताका नित्या विधान परत्वे षुवन्त्य मा तान्यत्र चरत्नोक्ति। रसं
इत्यादिना वै भवेत्यन्तेन श्लोकद्वयेन त्रयोदशपा विजया नित्या या एकाक्षरी विद्योतद्वे
नुभावे वो पदिशति। तत्र रसोः मकारः नमः मकारं नादो होरेफः। व्याप्तं पंकारः। क्षमा ऊका
रः। वनपूर्विका। ओंकार पूर्त्ताः स्वेन पुक्ता। बिंदुना सहिता। एतद्रूक्ष्मं भवति। मकारैरेफ मकार
ऊकार यकारैः ओंकारबिन्दुभिः कूटरूपा एकाक्षरी विद्येति। म्र्यौँ इति कूटं। सप्तमरे। कृष्णेः युद्धे द्वे
र्जपे। इदं चित्याहिनाश्लोकेन चतुर्दशपा॰ सर्वमंगला नित्या मा॰ एकाक्षरी विद्योतद्वे

तन्त्रटि १२४

नुभावं चोपदिशति। तत्र तद्धं बुवनयुक्तं स्वं। सकारववका ओकारविन्दुभिर्युक्तं कूटं स्वौं इति
का इति॥ मू० शून्ये त्वाहि भिर्भवितृत्यं तैरष्टभिः श्लोकैः पंचदशपाः ज्वालामालिनी नित्यायाः त्रि
षष्ठ्यक्षरा विद्या उपदिशति। तत्र मूः ॐकारः शून्येन नकारद्वयं ॐ इति। नमस्ता मू० मकारस
हित ॐकारः। मों इति। रसो मकारः। स्थिरा गकारः। अंबुवकारः रपस्तकारः अग्निना युक्तः
ऋकारसहितः। ति इति। ज्यानकारः अंबुमरुधुक्तो वकारः आकारयुक्तः ज्वा इति। र[illegible]सापके
स्मात्ल ला इति। नभो मकारः। मनुता औकारेण युक्तः। मा इति। नसा शून्ये लकारो नाकार
श्च अग्निसंयुतः ईकारसंयुता लिनि इति। गोत्रा इकारः चरेणा सहिता एकारेणा सहिता। ई
ति। अंबुवकारः पूर्वाद्विरंतया चकारपूर्वाद्विरं हे इति। अघमी अंबुवकारः अग्नि रिकारः। वि
इति। हंसकारः दृहांबु रेफवकारौ। वं इति। रस हमारघ हतः रसः भकारः हमा ऊकारः। भू
इति। रयः तकारः। हंसकारः। स्वयुक्तं विं दुयुक्तं। स्वयुगीति सकारस्यैव विशेषणम्। राम
से इति। हं समघमरुता युतः सैवं घः। हा इति। हाहा नेफः र इति प्रारामघमरुता युक्तः। का इति। १२
हाहः सामिरिति। रेफः ईकारसहितः। रि इति। प्रारा चरौ ककारौ। के इति। ज्या मरुत्सहिता।

जा इति। रयस्तकारः। चरेरा बुच। वे इति। ठौत्रा इकारः। लः सकारस्साग्निः। सि इतिः ज्यां बु ज्व
इति। एसा स्वयुक्ता। लं इति। रयो ग्निना सहितः तिइति। ज्यां बु। ज्व इति। रसात्ल कारः। पुन र्नेता। ए
तत्पूर्वो क्षा हर इद्वयं पुनर पि स्यात्। ज्वल इति। जवीहा हेन युतः। पकारो रेफेण युतः प्र इति।
अनेन नेद्विः स्यात्। अनेन प्रेत्य हो रेणा ते इति। पूर्व वीक्षित म हरद्वयं द्विः ज्वल ज्वल इति।
प्रज्व इति औ राप हा रा। रो द्विरुच्चरेदित्यर्थः। स्याद्वित्य स्योपरिष्टा द्वितन्वयः। हंसो हाहमनु
स्वयुक्तस्यादिति। क्रौ इत्यर्थः। हंसश्च हाह वह्निस्वेरिति। क्रीँ इत्यर्थः। हाह ह्मा स्वयुतश्च सः।
स इति हंसः हकार एवः क्रौँ इति। सप्त हाहाः र इति सप्तक्रे लउच्चरेदित्यर्थः। ततः अनंतरं स्म
स्पा विद्या या इति शेषः। स्पुरिति काद्विगोल कन्या यवत्पूर्वापर योरन्वेति। अष्टमा घा ता
पं चवै। अस्पा विद्यायाः अष्टमा हर मार भ्य द्वा हे शा हं नावधि पे चा हरा। रा ज्वाला मालि
नि इति स्पुरित्यर्थः। उपोत्याधः स्थितं नीलपताकाया। अनंतरं। नीलपता का नित्या विद्याया
अन्त्या न्हमात्पूर्वा न्हानं पूर्व स्थितमन्हनमित्यर्थः। हु इति। त्वरितां स्यं। त्वरिता विद्यायाम्स्रं

तन्त्र रि

२५

फट्कार मित्यर्थः । भेरुराडा । अ- मंनव मंतथा । भेरुराडा विद्यायां अष्टमनवमा । हुं रं हृदयं स्वाहा इत्य
र्थः । ज्वाला मालिनीत्यादिना श्लोकेन द्वादशस्वरूपमघोरशानि पंचफलानि चोपदिशति । वायुरित्या
दिना श्लोकेन षोडशपादिना नित्यायाश्चन्द्रां नीविद्यां तत्सिद्धिफलं चोपदिशति । तत्र वायुश्चाशा
वनस्थे: । चकारककार औकार बिंदुभिरित्यर्थः तत्र वकारः प्रथमाहरं । आत्मलाभः स्वरूप
लाभं । शुचीत्याद्यरिवलेष्टहेत्यतैः षोडशभिः श्लोकैर्वाराह्याद्दशोत्तरशताक्षरं नीविद्यां तन्नामादि
कं चोपदिशति । तत्र शुचिः स्वेनः एई इति । भूनपं नकारः । नमसा मूः । मो इति । रसो मकारः । स्थिरग
कारः । अंबुकारः । एषस्वाग्निः । ति इति । मनुतां षु ० वा इति । रयो तकार द्वयं । तथा मन्तु इदन्वितं न्ता
इति । इत्वा युतो ग्निः । कुला लकारः अग्निरिकारः लि इति । एतानि त्रीराप स्वराणि पुनरुक्तानि पुन
रप्युच्चरेद्दित्यर्थः । अंबु मरु युतं । वा इति । द्वा ह स्थ मरुता रा इति । हंस स्वग्नि युतः । हि इति । एतं त्र
यं पुनः । एतानि त्रीराप स्वराणि पुनराप्यवदेद्दित्यर्थः । अंबु वकारः हाहो मरु युक्तः रा इति —मो राम
हकारः । घरयाउकारः तान मोमकारः । मु इति । तेजो ग्निना तेजः स्वकारः । खि इति । पुनः पंचप्रा
कानि । वारा रुपुरेवि पंचा हृ । तो पुनःश्चास्पाः वा तः स्वेन समायुतः वा तत्र अकारः । अं इति । तोयं व

रसा ।तो यं वकारः । वे इति तत्पूर्वं अक्षरमिति शेषः । अं इति । तो यमग्निपुतं । पिं इति । तत उपरि
शू शून्यं व्या । ले नमुचिना पुतमिति । शेषः । न्ये इति । शून्यं नकारः शाक्या न भो युतं शाक्तिर्विसर्जनी
यः । मः इत्यर्थः । इहा वरास्वस हितः नुं इति । तो यं वरस समन्वितं । ये इति । एतत्पूर्वं रुं इत्यर्थः । अथ
प्रोक्तचतुष्टयमतः परं । रुं वे इत्यस्मात्पूर्वं स्थिते पिं न्येन मः । इत्यक्षरचतुष्टयमस्योपरि प्राद्यो
जयदित्यर्थः । ज्यास्वेन युक्ता । विंदुयुक्तो जकारः जं इति । सवरो रसः भे इति । तस्य पूर्वकः ङ्को । क्षर
रस्य पूर्वमक्षरं । जं इत्यर्थः । रसो ग्निना पुत इति शेषः । मि इति । पुनः प्रोक्ते चतुष्का । त्र यमं ततः ।
पूर्वोक्ते पिं न्येन म इति चतुष्के प्रथमाक्षरवर्ज । न्येन मः इत्यक्षरत्रयं उपरि प्राद्योजयेत्तन भो
युवा । पुतमिति शेषः । भो इति । वरराणापि हंसः । अपिः समुच्चये । हे इति । एतस्य पूर्वकं हे इत्य
स्य पूर्वं भो इत्यर्थः । हं सो ग्निना हि इति । प्राक्त्रितयं । प्रागुक्तं न्येन मः इत्यक्षरत्रयमन्तः ह्रं द्वयस्वस
मायुतं । स्त्रं इति । रसवक्षरशा । भे हे इति । एतत्पूर्वं । भे इत्येतस्य पूर्वमक्षरं । स्तं इति । अग्निना
वरसो युतः । वकारस्समुच्चये । मि इति पश्चाद्युक्तात्त्रयं । प्रागुक्तो न्येन मः । इति त्रितयं वा तत्र अकारः

तत्रटि २६ घनपाचन्द्रमः। यु इति। त्रियेइति इवी संवृद्धिः। आराः स्वनं युतं। कं इति। ह्रद्र पस्व युतास्तइ
ति। र स्तौ मकारः। व्याघ्र पकारः। एतत्त्रयं पश्चात्। ओक्तस्तं अपइत्य ह्रस्वं पं पुनर्वि स्याद्धि
ति। हृत्सकारः ह्राहेनां बुसंयुक्तं वं इति। ओत्रा इकारः। धरान्विता इ इति। स्पर्शो निादः टका
रः। ष्ट इति जवी ह्राहेन युतः पकारफेसा युतः त्र इति। पूर्वः त्रं इत्य स्मौ इच्छा तत्सू र्वाक्षरस्य पूर्व
म ह्रुरं ह इति।। पूर्वं च मरुता युक्तं। अत्र पूर्व शब्दः हु इत्येतस्य पूर्वाक्षर इ विषयः। ष्टा इत्यर्थः।
२६ शून्यं मरुत्स्व सहितं। नी इति। हृत्सकारः ह्राहेनां बुचरः। वें इति। स्पर्शो मरुत्स्व सहितः षा
इति। हृत्सकारः ह्राहेनां बुसंयुतं। व इति। ज्याग्निस्वसंयुतः। जि इति हं सस्तथा कुमरुतासह
तथा इति सर्वत्रात्र प्रकारशोसमुच्चयार्थः। फ्रा इति। हृ द्वपेरा स्वसंयुतं। स्तं इति। रसश्च स्वे
नसंयुतं।। मं इति। शराहाहो धरा युक्तौ। त्र त्येक मिति शेषः। कुह इति। पुनस्तौ पुनरवि राम २६
कु इति वर्गो वक्रिना वि पत्र श्री इति। वा ह्री हि युक्ता। वा च्व कारः। व्रं इति। अबु वकारः वि
पत्र। व्याघ्रस्वसंयुतं। शं इति। पूर्व द्विः। प्रा वर्गो सिः शप इत्येतदक्षर स्यं पूर्व स्माच्चतस्रया

चराग्निपूर्वं कुरु कुरु इत्यर्थः। अग्निचीः स्विन पूतः रुँ इति। स्थिरारार सावनस्वेन युक्तो तिशेषः।
ग्लौँ इति। हा वौठकारद्वयं। ठः ठः इति। हं सोध रास्व संपुक्तः। हूँ इति। घतिर्न्वी इवती पश्चात्। अनंतरं।
फट् इति। लहइं बुमरुतापुक्तो। स्वाहा इति। हंसश्च मरुतापुक्तो इति शेषः। हा इति। वाराहीत्यादि
नाम्नोकेन देव्या नाम पंचकं कथ्यते। प्राणोत्यादि भिक्रमादित्यतैः पंचभिः श्लोकैः कुरु
कुल्लापाः पंचविंशत्य हारी स त्रा हारीत्रयोदशा हारी विधाम्नुपदिशति। तत्र प्राणाद्दाहोध
नापुक्तो प्रत्येकमिति शेषः। कुरु इति पुनराघं पुनरवितयोराघं कुरु इति। एसेलद्वयमरुद्दा
करः। ल्हा इति। ब्राह्मं मरुच्छक्ति पुतं। याः इतिः भः स्वसं युक्तो ऊ इति। अतत्न पः अस्या होतु अ
मित्यस्योपरि अस्य मंत्रस्यादि भतं कुरु इत्यहोरत्र यंभवे दित्यर्थः। एसा पुगंमं चरेरा समंयो
जितं ल्ले इति हाहेनवह्निशाक्तिमा। पुतो हंस स्ततः परा ज्लीः इति। न भोद्विः स्यादिति शेषः। मम
इति। ल्हत्सकारः सहाहा बुद्दाह सहितमंम्बित्यर्थः। वं इति। ज्याजकारः। अमृन्यं स्वेन इति। अवं
पश्चाद्दनंतरं वकारः। वि यत्र शकारः। युक्तं मरुतान मः। मरुतापुक्तो न भइ इति यावत्। मा इति

तं.त्र.रा. त्रिपेति देवीसंबुद्धिः। मूर्द्धन्यं नकारः। व्याप्तं यकारः। भुवा हंसः युत इति शेषः। होइ इति पूर्वयोः।
२१ पंचमी विद्यावरमाहेद्धपे स्वाहा इत्यर्थः। स्यान्मनुत्रयं। अयमेव मंत्रः। अक्षर विभागयोग
क्रमात् मंत्ररूपं भवतीत्यर्थः। अस्य षष्ठादि पंचाशार्णदेवत्यो स्याहाद्यर्द्धरितः। एतदुक्तं भव
ति। अस्य पंचविंशाक्षरस्य मंत्रस्य षष्ठाक्षरमारभ्य द्वादशाक्षरांतमुच्चार्य ततः परं स्वाहा इति
वहेत्। तेन सप्ताक्षरी प्रथमा विद्या भवतीति। एकादशाक्षरादयो द्वितीयः समुद्धरितः।
27 एतदुक्तं भवति। अस्यैव पंचविंशाक्षरस्याद्याक्षरमारभ्य एकादशाक्षरांतमुच्चार्य ततः
परं तच्चरमभूत स्वाहा इत्यक्षरद्वयपोजनात्रयोदशाक्षरी विद्या भवतीति। तृतीयः पंचविंशा
र्णः शजेवाभिहितः प्रथमद्वितीययोः प्रक्षेत भूत्वा सप्त पंचविंशार्णो मंत्रस्तृतीय इत्यर्थः।
भूः स्वेन त्याहि नासुरद्रुमरूपं तेन श्लोकद्वयेनात्माष्टाक्षरी प्रपंचयागविद्यामुपदिशति। राम
तत्र भूः चिनमुड् इति ह सोहाहवान्हि स्वेनः। क्रीकारः। स्वेन हंसकः। हं इति। तन्मायया युक्त २१
मिति शेषः। सः इति। भुवा तत्स्यात्। सोहं इति। स्वेन हंसः समन्वितः हं इति। कुरुकुल्लां स्ववशो

चस्वाहा इत्यर्घः । संकेतेत्यादिना चराचरमित्यंतेन श्लोकद्वयेन पंचभूतानां प्रत्येकमेकविंश
त्यक्षरान् मंत्रानुपदिशति । तत्र संकेतो हीरिते हूं स्रौरिति । एतदुक्तं भवति । वातो महादित्यादि
भिः पंचत्रिंशत्क्षरलोकैः श्लोकैर्भूतेषु विभक्तानां मातृकाक्षराणां संज्ञाभिरुद्दीरितैः । प्रा
णाग्नीलांबुखात्मभिः प्रत्येकं दृशाभिरक्षरैरुपेतास्वाख्याशक्तिशांभसंप्राप्तपदाः ताः खं प्रत्ये
कतत्त्ववाचिमंत्रोपधा ।। ॐ आः कचटतपयशाः शक्तिपादुकां पूजयामीति अन्येषा
मूहनीयं ।। व्योमः खइत्येकाक्षरेनामतेन तत्स्य विंशत्यक्षरो मंत्रः मेकविंशत्यक्षराश्चत्वारो विं
शत्यक्षरो व्योममंत्रसहिता एवं पंचमंत्राः । प्रोक्तक्रमेण पंचानां भूतानां स्युरिति । तेयथा । तेषां
पंचानामपि मंत्राणां स्वरूपं ललितानित्यासपर्याक्रमे मंत्रमलिखितमपि अत्र तेषां स्वरू
पं यंत्रके टंप्रकाश्यते । प्राक्पुटसद्दिशो द्व्यक्षरकाद्दशद्वन्द्वचरेखाः समांतरालं विलिख्यं तासु
दशं दश कोष्ठात्मसु पंचसु पंक्तिषु द्वैधं क्रमेण अकारादीनि अइउऋऌ इति र स्वपंचा
क्षराणि प्रथमपंक्तौ समालिख्य तत्र द्वितीयपंक्तौ आईऊॠॡ इति दीर्घाक्षराणि यं चकंक्रमाद्दा

तन्त्रटी॰
२८
२४

लिख्य ततीयपंक्तौ ए ऐ ओ औ इति वर्णपंचकं समालिख्य चतुर्थ्यादिषु पंक्तिषु शेषकक
प्रेरा ककारादीन् शकारान्तान् षट्त्रिंशद्वर्णान् संचे श॰। समालिख्य सर्वत्र पंक्तौ षट्त्रिंशद् इति
पंचाशत्त्वराशि चालिख्य पश्चात् सर्वोर्द्ध्वपंक्तिकोष्ठदशकस्थराशिं त्र्यात्मकानि। तद
धः स्थितद्वितीयपंक्तिकोष्ठदशकस्थानि दशाक्षराणि अग्न्यात्मकानि। तदधः स्थि
ततृतीयपंक्तिकोष्ठदशकस्थितदशाक्षराणि इन्द्वात्मकानि। तदधः स्थितचतुर्थपंक्ति॰
कोष्ठदशकस्थितानि अब्बात्मकानि। तदधः स्थितपंचमपंक्तिकोष्ठदशकस्थानि दशा
क्षराणि खात्मकानि तेषां दशानामं ततत्तन्नामधेयाक्षराणि॰ व्योम्नः एकारं च॰ सर्वत्र श
कीत ध्येक्षरं॰ तदुपरि सप्तावृत्तं जीवयोजयेत्। एवं कृते एकविंशात्क्षरविंशात्त्वराः एवमन्
तमन्त्रो भवति॰। एषा मालोकतः प्रभावादि सर्पः। वर्त्तते अद्यापि कपतद्वलयेः। पूर्वं तादिमि
र्मनुरित्येते क्षितिभिः श्लोकैः षोडशनित्यानि साधारणं षोडशान्तरं बलिमन्त्रमुपदिशति॰ राम २८
तत्र पूर्वस्याद्यो वर्णा गुरुस्यात्मा षष्ठाक्षरा मन्त्रस्यादिमन्तो व्रज्यावत् हल्लेखा वर्णात्त्रस्य प्रथम

द्विति पवर्गो स्यातामित्यर्थः। तत्पूर्ववत् शशात दंसको। आत्माष्टान्हारं मन्त्रस्य पूर्वमुक्ताया-
कुरुकुल्लाविद्यायाः चतुर्दशपंच दशान्हरस सर्व इति द्वे अस्य तत्तीय चतुर्थान्हरे स्यातामि-
त्यर्थः। अनात्मग्निः। पुत इति शेषः। चिद् इति। वाः सम्पूर्णं पूर्ण इति। शरागोजलरयान्वितः। ककारो
क्रकार तकाराभ्यां सहितः। क्त इति। रसः स्यात् वा प्रमायाभ्यां। म्यः इति। मायाशब्द पू-
शक्ति शब्दश्चास्मिन् तन्त्रे हृल्लेखाविसर्जनीययोर् एकैकस्याभिधायको एवं स्थिते अ-
न्यतरयोजनं संग्रहाय बलादित्यर्थः। तृतीयोऽस्य चतुर्थकः। सर्व इति। नवमदशमान्हा-
नरससः ऋमपापुक्त इति शेषः। म इति। एकादशमन्हारः। रयोयुक्तश्चरशाः ते इति द्वादशं।
परमेश्वरीति देवीसंबुद्धिः। रसोपुक्तौ वा प्रमभ्यां। म्यो इति त्रयोदशो हंसः क्षमास्य पुतस्ततः।
ह इति चतुर्दशमन्हारं। पूर्वान्त्यवर्णो। आत्माष्टान्हारमन्त्रात्यांतो। स्वाहा इति। पंचदशषो-
डशवर्णौ इत्युक्तः षोडशार्णो बलेर्मनुः। एवं षोडशान्हारः सर्वासां षोडशानित्यानां बलि-
मंत्रउक्त इत्यर्थः॥ ॥इति षोडशनित्यतन्त्रेषु श्रीकादिमतारव्यस्य परिपूर्णस्य तंत्रस्य प्रपंच

तन्त्ररा॰ सारसिंहराजप्रकाशाभिधानेन सुभगानंदनाथेन विरचितायो मनोरमाख्यां
२८ सर्वव्यपानित्याविद्यास्वरूपप्रकाशनपरं तृतीयपटलं परिपूर्णमपरामृष्टं ॥३॥ ग्रंथसं
ख्या। तृतीयपंत्रमेकस्या त्वव्याख्यानं ग्रंथसंख्यया ४३ तद्वयं सप्तनवतिसहितसार्द्धमी
रितम्। पूर्वस्मिंस्तृतीयपटले षोडशनित्याविद्यादिकमुपदिश्यानंतरं अङ्गि॰ नित्यावा॰
29 प्रधानायो ललिताविद्यायानित्यनैमित्तिककाम्यसमाराधनक्रममुपदिशति। अथ षो
डशोत्यादिभिस्तत्र्ययोभवेदित्यंतैस्त्रिभिः पटलैः प्रत्येकं श्लोकशतरूपैः। तत्र अथ षोड
शोत्यादिभिः क्रममित्यंतैः पंचभिः श्लोकैः चतुर्थपंचमषष्ठपटलार्थानुद्दिशति॥ तत्र नि
त्यपूजनमित्यर्थः। नैमित्तिकं तथा काम्य पूजनमित्यस्य विशेषणं। अतिपापयुक्तोपि
विवेकद्वेषीन्यासतत्रयस्येत्यादिना वीजानीत्यंतेन पादद्विकेन श्लोकेन द्वात्रिंशन्मंत्रोद्दे राम २८
शः कृतः। तत्र न्यासे त्रयस्येत्युक्तिरुद्देशक्रमोल्लंघिन्यस्य पिश्लोकसौकर्यार्थेति संप्रदायः।
समस्ताद्यमनुं वीजद्वय यरूपं चात इत्यादिना मार्जनादित्यंतेनार्द्धाधिधिकेन श्लोकेन का

रश्मुद्धिविद्यांशोधनप्रकारंचोपदिशति। तत्रादौतावत्ःस्वसंयुतस्त्वायं। अंऐं इति प्रथमं बीजं म
स्तत्वेन द्वितीयकः। औं इति यकं ल्हद्द्वनेन समायेन तृतीयं सौः इति तृतीयं। त्रयमात्वसो विद्येति
शेषः। अशुद्धि मिति। अशुद्धिः सपर्यापकरणस्पर्शाहिताकरणो। अन्योन्यमार्जनात्ः वामदक्षिणा
करतलकरपृष्ठयोरिति शेषः। तद्दीत्यादिनासुन्दरीत्यतेनार्द्धद्वयेन षडंगं इंगन्यासविद्यां
चोपदिशति। तत्र द्वितीयपाद उद्दिष्टद्वात्रिंशल्लघु द्वितीयपादविद्ययेति शेषः। तृतीयेत्यादिना
तयेत्यंतेनउत्तरार्द्धेन देव्यात्मासनविद्यापदिशति। तत्र तृतीपासैव षडंगन्यासप्रोक्तकुल
सुन्दरीविद्येवाशक्त्याद्या। अत्र शाक्तिर्ल्लेखाउत्तरश्लोकाद्युगतांत्रिषिति पदमावाहनवि
द्यां तमनंतं। तेनैतदुक्तं भवति। त्रीणि विजानि। प्रमेकं लं ल्लेखापुरस्सराणि कुर्यादिति।
ह्रीं ऐं क्लीं क्लीं ह्रौं सौः इति देव्यात्मासनं परिच्छित्रविग्रहात्ताद्देव्यात्मनास्सर्वशक्तीनामा
सनं उपलब्धिस्थानं। सर्वासां देवतानामुपलब्धिस्थानमित्यर्थः। अत्र उद्देशक्रममपहाय
कथनमासनविद्याचतुष्टयस्य द्वितीयविद्यानुवंधित्वात्सोकपर्यायतृतीयेतिपरिगणान

तन्त्रारि
३०

क्रमश्चस्तोकयार्थः। त्रिषष्ट्यादिना श्लोकपूर्वार्द्धेन चक्रासनविद्यामुपदिशति। तत्र हंसस
मापेमातवालाया। त्रिषु बीजेषु प्रत्येकं हकारोपक्रममुच्चारणं। हैं ह्क्लीं ह्सौः। चतुर्थी चक्रा
सनविद्येत्यर्थः। चक्रासनमिति। सर्वेषां मंत्रदेवतात्मनां समन्तानां यंत्राणामासनं उपलब्धि
स्थानं। हंसस्यादिनोच्चार्ईरानसर्वमंत्रासनविद्यामुपदिसति। तत्र हं सत्य ह्सौं समेतेति
शेषः। प्राग्वत्-त्री णि बीजानि प्रत्येकं हकारसकारोपक्रमोच्चारणात्-ह्सैं ह्स्क्लीं ह्सौः प
ञ्चमी सर्वमंत्रासनविद्या सर्वमंत्रासनमिति। श्रीचक्रस्य कथनं। अकथादिमातृकात्म
त्वेन त्रिकोणरेखानां च वल्यमाणत्वात्सर्वेषां मंत्राणामुपलब्धिस्थानमित्यर्थः तत्तु
र्यादिनासमर्चनादित्येतेनार्द्धेन श्लोकेन साध्यसिद्धासनविद्यामुपदिशति। तत्र ततोऽनु
परसोपेतं चरस्वसहितं चततः अनुवकारः चकारः समुच्चये रसो लकारः चरएकारः स्वं
विंदुः ताभ्यां सहितं चकारसमुच्चये तं हुं इति विशिष्टेन परामृशति। एतदुक्तं भवति। व
कारलकारैकारविंदुमिथुनं क्लैं इति कूटोद्धारः स्यादिति। तस्य शक्तेश्च मध्यस्यास्याया सा

राम
३०

30

त्पर्य्यः। क्लीं इति। व्याप्तं पकारः। रसात्मा स्वपुत लकार ऊकार बिंदुसहितां प्लूं इति। ज्यान
मोहत्यादिना श्लोकपूर्वार्द्धेन त्र्यक्षराक्षरविद्यामुपदिशति। तत्र पदिशति तत्र ज्या-
नमोहाहवान्हिस्वपोगो। जकारिमकारोफ ईकारविनाम न्योन्य मुक्त्क्रमपोगात्
क्लीं इति। हंसेत्यादिनानिश्चितमितसन्त्रेना ईर्ष्यनैकेन श्लोकेन जपिनीकूटाक्षरविद्योत
त्साम ... चोपदिशति। तत्र हंसो हकारः सत्वद्रसाबुः सकार लकार वकारैः सहितः।
व्याप्तत्मात्मस्वपुतः। पकारः ऊकार विन्दुमिश्चपुत्री। एतद्द्वत्तां भवति हंकारसकारलकार
वकारपकार ऊकारविंदुभिः कूटम् हल्व्प्लूं इति। कामित्यादिना श्लोकेन सर्वेश्वरीकूटा
क्षरविद्यां तद्द... भावे चोपदिशति। तत्र कं ऊकारः। नमोहाह सहितं मकार रेफसहितं व्याप्त
त्मा स्वपुतं ... ऊकार विन्दुसहितं। एतद्द्वक्त्रं भवति। ककार मकार रेफय कार ऊकार वि
न्दुभिः क्म्र्यूं इ... ग्रासेत्यादिना श्लोकपूर्वार्द्धेन कौलिनिकूटाक्षरविद्यामुपदिशति। तत्र
ग्रासः। हकारः। नमोहाहवान्हिस्वः मकार रेफ ईकार विन्दुभिः ह्म्रीं इति। एतैरित्यादिना सर्व

द्वारूत्वं तेनाद्यो।द्यैनैकेन श्लोकेन वशिन्यादिनां न्यासक्रमं तत्फलं चोपदिशति। तत्र मनुभि
रश्मिभिः प्रो।क्ताः कठचाक्षरैरिति शेषः। शक्तिभिः प्रोक्तैर्वशिन्याद्यष्टशक्तिभिर्युक्तैरिति शेषः।
संसर्गसं अकचटतपयषाक्षराद्यैः वाग्देवताभिः प्रत्येकं वाग्देवतेति चतुरन्तैरक्षरनामान्तै
न्यासिनं देव्यात्मकः। देव. देव्यास्तु अक्षरैरेव विग्रहवत्वादित्यर्थः। एतदुक्तं भवति। अकारादि
विसर्जनीयान्तान्षोडशस्वरान्सविंदूनुच्चार्य तदुपरि ब्लूं इति कूटाक्षरमुच्चार्य वशिनी
वं। देवतायै नमः इत्युच्चरन्न्यसेत्। एवं मन्यान्सप्तमेत्रान्वर्गबीजनामवाग्देवतानमोन्तैर्न्य
सेत्स्वोक्तविग्रहान्कुर्यादित्यर्थः। अत्र नमः शब्दयोजनं तु न्त्र पूजायां नमः पदं दद्यादिति पूर्व
र्वविधानात्। इत्यादिनाश्लोकेन वशिन्याद्यष्टशक्तिमंत्रन्यासस्थानान्युपदिशति।
तत्र. रध्रे. ब्रह्मरंध्रे आस्ये चक्षुषोर्भ्रुवोः मूलाग्रका विपादयोर्मूलाद्यारम्य अग्रकावधि। राम
करद्वयेन सममन्त्रोच्चारं पारम्भ शोदित्यर्थः। अनंतरं मूलविद्यायाः प्रथमखण्डेन मूर्द्धादि ३२
हृदयान्तं- द्वितीयखण्डेन हृदादि प्रपदान्तं तृतीयखण्डेन प्रपदादि हृदयान्तं। करद्वयेन देशि

कद्दर्शितप्रक्रियया ४ अंजल्यंत्मतं व्यापकन्यासं त्रिः कुर्यात्। अस्य वासना गुरुमुखाद्देवा

वगंतव्या॥ गोत्रेत्यादिभिर्महेश्वरीत्यंतैश्चतुर्भिः श्लोकैर्नवानां द्राणां न व बीजमंत्रान् क्र

मेणोपदिशति॥ तत्र गोत्राद्दकारः द्राह मह्तचैः। हकार रेफ आकार विंदुभिः। द्रां इति।

अन्यः द्वितिपः मरुद्दन्त्वोर्व्याप्यपाद्द सौ। द्रीं इति मंत्रः। एतदु क्रमभवति। पूर्वबीजस्ये वआका

रस्यानेईकारं योजयेदिति। त्रासात्साव द्रुं स्वेः ककारं लकारं ईकारं विंदुभिः क्लीं इति। भू

मी वकारः रसा द्दया स्वपुता लकार ऊकार विंदुभिर्युक्ता। ब्लूं इति। शक्तिः हस कारो विसर्गनी

ययुक्तस्तृत्यपर्पः। परः रवमः सः इति। शरोत न ककारेसी द्राह भूः स्वेनरेफ औकार विंदुसहितः

अनंतरः षष्ठः क्रौं इति। हंसोत्हद्दा तेजसा व घुत्याद्दाह व रस्वयुक्ता हंसो हकारः त्द्दा सकारे

णातेजसा खकारेण घुत्या फकारेण पूत इ तिक्ष्व्यः। रेफ एकार बिंदुयुक्तः एतदु क्रमभवति

हरः सकारेण खकारेण फकारेण फै रेण एकारेण विंदुना युक्तः कुर्याच्चररूपः स प्तमो मंत्रः

स्यादिति। ह्स्ख्फ्रें इति। अष्टमो हंसत्हत्स्पा त्तवनस्वः। मंत्र इति शेषः। हकार सकार औकार

तं.रा.टि. 33 विंदुभिर्युक्तोऽष्टमः। ह्सौं इति। शुचिः स्वेन युतः ऐं इति। मुद्रान्तराः मुद्राणां स्थूलमन्त्ररूप
रत्वेन त्रैविध्यात्मकाः। स्थूलाः श्रीहेरात्मिकाः। सूक्ष्माः वामनात्मिकाः परा इत्युक्तत्वात् वा
ग्रोत्यादिनाऽसमीति तानुत्पन्नं तन्त्रश्लोकद्वयेन द्विविधानिवाराणान्तराणि दर्शयतः हे विश्वं वो
पदिशति। तत्र व्या तदाहो रसात्वं बुलदरामरुत्स्वयुतं पृथकू। यकाररेफलकारवकार
33 सकारान्तराणि। एवं प्रत्येकमाकारविंदुभ्यां युक्तानि शक्तेर्वाणान्तराणि। यां रां लां वां
सां इति एवं मुद्रान्तराणि। पंचादौ प्रोक्तेषु नवसु मुद्रान्तरेषु आदितः। द्रां द्रीं क्लीं ब्लूं सः इ
ति पंचान्तराणि। कामात्मनः शिवस्य सर्वजंभनाः सर्वकामिनीवशंकराः। स्थूलसूक्ष्म
परत्वेन त्रैविध्यं पूर्ववमेव परत्वे वक्ष्यति। शिखिस्थादिनाश्लोकपूर्वार्द्धेन वापान्तराण्युप
पदिशति। तत्र शिखिवतोपस्वसंपुपन्नो पकारः चाकारान्तरविंदुयुक्तो एवं इति क्रमेण शिव राम
यो द्वापान्तरद्वयं। चापयोस्त्रैविध्यं पूर्ववमेव परत्वे वक्ष्यति। हंस इत्यादिभ्यां दशकरावित्यन्ताभ्यां 33
श्लोकोत्तरार्द्धपूर्वार्द्धाभ्यां पाशपोरन्तरद्वयमुपदिशति। तत्र हंसगेहं हवक्रिस्वैः क्रौं इति

सस्वेन मरुता आरुह्य तिरःपाशो तयोस्समुद्दिष्टो प्राग्वद्द्वयोः पाशाच्चरे एते ॥ ॥ सर्वाक्षि
मेत्यादिनो त्रखण्डे भेद साधारणमं कुशान्तरमेकमेकमुच्यते ॥ तत्र मुद्राषट्कं क्रोंकारः ।
आवाहनमित्यादिभिः आपत्तत इत्यंतैः त्रिभिः श्लोकैर्विरचनीयमुद्राविंशतिनामान्युपदि
शति । तत्र संनिधापन संरुं सन्निधापनं सन्निधापनसंरोमुद्दैत्यर्थः हेति पदेन वा साधकं
पाशाकुशाद्युच्यंते तेन वतस्रो मुद्राः क्रतत्यादिना श्लोकेन आवाहनार्थं त्रिखण्डा मुद्रा विर
चनप्रकारमुपदिशति । तत्र त्रिखण्डाकारत्वात् त्रिभिः स्तोत्रस्तानक्षेपात्मभिः संसारखण्ड
नात्त्व ललितावहा आह्लादनकरी । अत्र विश्वात्मिकापाल । लिता पात्री ह्यानं नाम परिछिष्टा
वेदनामिति संप्रदायः । अन्यत् सुगमं । अथो मुखावित्यादिना सन्निरोधिनीत्यंतेन श्लो
कद्वयेन सर्वासां देवतानां साधारणास्थापन सन्निरोधन मुद्राद्वयविरचनक्रममुपदिश
ति । तत्र सन्निरोधनं नाम देवतायाः अनन्यचित्तत्वप्रार्थनम ॥ ऊर्ध्वित्यादिना मुकुलापिवा
इत्यंतेन श्लोकद्वयेनावगुण्ठनमुद्राविरचनक्रमं सन्निधापनमुद्राविरचनक्रमं चोप

त॰ तन्त्र-टि॰ ३४ दिशति। तत्र उपक्रमे हृद्दीराकृते पक्रमे। वामकरस्य विश्रान्तिः। वामकरोपक्रमे हृदि
साकरस्य विश्रान्तिश्चेत्यर्थः। आवगुंठनेनाम अपोऽप्यहृदय विष्ठपत्वापादनपरं। संनि
धापनं नाम अभिमुख्येनोपवाराङ्गीकरणप्रार्थनपरं। वा गोत्वादिना श्लोकेन वारणा
३४ मुद्राविरचनक्रमं पाशमुद्राविरचनक्रमं चोपदिशति। तत्र तर्जन्यंगुष्ठयोगतः। तर्जन्यं
गुष्ठयोगस्तु योगतः इत्यर्थः। कनिष्ठेत्यादिना श्लोकेन अंकुशमुद्राविरचनक्रममुपदि
शति। तत्र अंकुन्वाकारमध्यमांगुलि। श्लिष्टेत्यर्थः। एताश्चेतसो हेति मुद्राः देवतायाः स्वरू
पवत्वप्रतिपत्तौ तत्तत्करस्थाने पृथुतंत्र हा प्रधानोपरि भावनं। एता स्वात्मनो देवताभा
वनेन च विरचनीयास्तत्तत्स्थाने पुं: संमंत्र विरचनेन तन्मंत्रोपेतं विरचयेदिति संप्रदायार्थः।
स्वेचयादित्यादिना श्लोकेन नमस्कारमुद्राविरचनक्रममुपदिशति। तत्रन्यमस्कृतनमि राम
वंदनापस्यागत्वेन स्वात्मस्वपक्षभावेनाभिनयप्रदर्शनमिति अर्थः तु उपद्धरः प्रदायार्थः। ३४
तेनैव सर्वत्र प्रतीमस्य प्रसादापादकत्वं स्थापनं नमस्कारोतानां पंचानां मुद्राणां प्रदर्शनं मूल

द्विघात्तीयखण्डेन कुर्यादिति संप्रदायः। कनिष्ठेत्यादिना कारिणीत्यन्तेन द्रुंधिनश्लो
केन संक्षोभणीमुद्रां विरचनक्रममुपदिशति। तत्र तर्जनी तर्जन्यावित्यर्थः त्रैलोक्यक्षो
भकारिणी सुखप्रदाकारिणी सर्वदेवतानां सर्वयोषितां च। एतद्दर्शनात् हृदयोल्ला
सो भवतीत्यर्थः एतस्या इत्यादिना योषितामित्यन्तेन द्वितीयेन सर्वविद्रावणीमुद्राविर
चनक्रममुपदिशति। तत्र एतस्याः संक्षोभणीमुद्राया मध्ये अंगुली इति शेषः। देवीति
संबुद्धिः तर्जनीत्यक्ते। अत्र ऋजुकृते स्यातामित्यर्थः। सति एवं कृते तु त्यध्या[illegible]रणीयं।
सर्वविद्रावणी सर्वासां देवतानां वशीकरणात् सर्वासां योषितां योनेस्त्रविद्रावणात्
ताभ्यामित्यादिना श्लोकोत्तरार्द्धेनाकर्षणीमुद्राविरचनक्रममुपदिशति। तत्र ताभ्यां
अंकुशरूपाभ्यां शक्तिदं कुशरूपेण पुनस्ताभ्यां मध्यमातर्जनीभ्यां संश्लिष्टा अनामिका
णो रेति शेषः एतदुक्तं भवति। आगुल्फद्राविणीमुद्रेवानामिकाद्वये अंकुशाकार मध्य
मातर्जनी संश्लेषात् आकर्षणीमुद्रा स्यात्। आकर्षः समीपानयनं। आगत्य निजवाञ्छया:

तन्त्र·टि कारित्वेस्थैर्यमित्यर्थः। परिवृत्तेत्यादिनाश्लोकेनावेशनमुद्राविरचनक्रममुपदिश
३५ ति। तत्र·परिवृत्तांगुलीव्यस्तांगुली· आवेशकारिणी देवताभावोद्बोधकारिणी।
करागत्यादिनाकारिणीत्यन्तेनश्लोकद्वयेनोन्मादिनीमुद्राविरचनक्रममुपदिशति।
तत्रसर्वोन्मादकारिणी·सर्वयोषितामुन्मादकरिक्लेदनकरीत्यर्थः· अस्याइत्यादि
35 नाश्लोकेनमहांकुशमुद्राविरचनक्रममुपदिशति। तत्र·अस्या·उन्मादिनीमुद्रायाः
नुगुने अंगुष्ठाग्रौश्लोषतः सव्येत्यादिनिर्दैवताइत्यन्तैः त्रिभिः श्लोकैः खेचरीमुद्राविरच
नक्रममुपदिशति। तत्र। मध्यमस्थयोः। मध्यमांगुलिपृष्ठयोः। खेचरी।। खेचरत्वसि
द्धिकरी। अत्रमुद्राविरचनप्रतिपादकेषु ग्रंथेषु सुगमत्वाद्व्याख्यानलिख्यते। मध्यमे
त्यादिनात्रिखण्डाकारूर्ध्वं तेनश्लोकद्वयेनबीजमुद्रारचनाक्रमंमहायोनिमुद्रारच राम
नाक्रमंचोपदिशति। तत्रविपर्ययात्·विपरीतस्थानामित्यर्थः। बीजमुद्रासर्वसिद्धि ३५
कारत्वात्·कनिष्ठत्यादिनासमीरितमित्यंतेनश्लोकद्वयेनशत्रूच्चाटनमुद्रा

विरचनक्रममुपदिशति। तत्र समाधिः सम्यगाधीयत इति समाधिः स्वात्मनि देवताहंभा
व इत्यर्थः। मन्त्रीकरणं देवतायामन्त्रितत्वेन स्वदेहस्य कल्पनमित्यर्थः। मुद्रा त्वादिभिः त्रि
वेत्यंतैः पंचभिः श्लोकैर्मुद्राणां त्रैविध्यं तद्वाशनां मुद्राशब्दनिर्वचनं तदुपपत्त्यादिकं चो
पदिशति। तत्र तत्त्वतद्भावः यथा यायर्थ्यमित्यर्थः। अनुष्ठतः क्रमात् अंगुष्ठमारभ्य वो
मादिपृथिव्यंतक्रमात् मायाः स्वरूपस्य प्रपंचस्वात्मत्वानातिरोधनं। तत्प्रसादात् त
दात्मसिद्धं रातीति राद्रानेइति घातोर्निष्पन्नः ददातीत्यर्थः। स्वल्पमल्पमेदात् कोपहर्षा
वित्यत्र प्रहारप्रशाणियोर्मुष्टेरेकरूपत्वे मतिवं धात्किं विद्धकता। आर्जवस्वल्पभेद इत्युच्य
ते। हर्षविपरीतं कोपं कोपविपरीतं हर्षमित्येतदुक्तं भवति। प्रहारप्रशाणमयोर्वक्रावक्रा
पाया एकत्वमुष्टेः कोपप्रसादयोरुद्भावकत्वे। प्रसादप्रतिपादिकामुष्टिर्मुद्रासंहिका
कोपप्रतिपादिकीमुष्टिरवेति। त्रिलोहत्वादिनाशिवेइत्यंतेन श्लोकद्वयेन पंचविधमर्घ्य
पात्रमर्घ्यकल्पनं चाकारादिकं चोपदिशति। तत्र त्रिलोहशब्देन सुवर्णरजतताम्राणामुच्यंते।

तत्र·टि
३६

एकस्मिन्नन्यतमेऽर्घ्यकेनं · पंचमपटले वक्ष्यमाणाकारेणाकल्पिते तस्मिन्नर्घ्यतले
धेनुयोनिमुद्रे दर्शयेत धेनुमुद्राबंधस्तव्यस्तांगुलिकममंडलितं ध्वावामदक्षिणा
तर्जनिद्वयेदक्षिणावाममध्यमांगुलीभ्यां हराड्वत्संश्लेष्य तद्वामदक्षिणाकनिष्ठाद्व
येदक्षिणावामानामिकाभ्यां हराड्वत्संश्लेषयेत् · एषा सुरभिमुद्रा · तद्दर्शनप्रकारमुद्गु
रुमुखादेवगच्छेत् · तद्दर्शनानन्तरं षडङ्गनित्यानां तीर्थापैरेकैकं दशवारं तः जपेत तदा।
षडङ्गनित्यामंत्राणामेकवारं मूलविद्यात्तीयखंडस्य दशवारं जपेत् क्रमो वा समस्त
तं वेत्त्यर्घः। तदनु तद्दिननित्याविद्यया त्रिखंडरूपया मूलविद्यया च त्रिवारमभ्य
र्च्यपेत्तजपेद्दर्घ्यं नुष्कालिकोर्घः। विद्यारूपेणाश्रोक्तक्रमतः एतदर्घ्यजलस्यविशेष
णाम। विद्ययोललितया। त्रिखंडेनेत्यर्घः। अभ्युत्क्षणो नविद्यात्मतापाद्धानम्। लोहि
नमित्यादिना अत्र नेउक्तं तेन श्लोकद्वयेन ललितापानिसनेमित्तिकयोर्ध्यानमुपदि
शति। तत्रवाणाचापपाशसृणीः करैः। दक्षिणाधोभुजादिदक्षिणोर्ध्वभुजांतं अप्रादक्षि

राम
३६

त

रापेनं चंतुर्भुजे षुशोक्र क्रमेराणी पुत्रानां स्थितिः। पंचत्रिनामितस्यार्थो गुरुमुखां देवा
नगंतव्यः। मुद्रितां आदृशातविग्रहत्वात्·। कामस्य ध्यानोक्तरूपेणो ति नूपुरवारवलपा
शुकारचना स्वस्तिकहारमेवेपकाङ्ग· दवलयमुद्रिकाकरणि भरणा मुकुटाद्युपेत
नूपांचवनीत्पेनै मित्रिकाच्छेनयो ध्यातव्ये त्यर्थः· मध्ये त्यादिना ऽपोषतं रूपं तेनक्री
कद्रूपेनपरिवारशक्तिए द्दू ध्यानमुपदिशति। तत्र समुल्लासात्मकत्वत·। देव्यास्त
वहे स्यापत्रजायेयमिति समुद्योगात्· कापपंत्राहन्यत्ररहस्यार्था गुरुमुखा देवावग
न्तव्यः·। अणिमेत्यादिभिः· त्रयमाहृता द्वितयं पैः पंचभिः श्लोकैः· त्रयमावरणो चतुर्नश्लोश
त्यष्टादशाकस्य मंत्रा स्तत्पूजाक्रमं चोपदिशति· तत्र तेषां श्लोकानां सुगमत्वान्नास्मा
मंत्रेष्वेकं प्रदर्श्यान्यान व्याख्यायोजयेदित्युच्यते· स्माभिः। यथा· क्लीं श्रीं अणिमासिद्धिपा
दुकापूजयामि इत्यादिः· द्वारपूर्वपश्चिमेकोणा·। विदिश· दिशो वाहे रोगो त्रो। अथवकार्द्ध
कल्पनं पूर्वपश्चिमद्वारोपकोराठ घोः· प्रघमाहृतौ चलरस्त्रे· कामभित्यादिभिः· स्मृन्दर

नत्र.रि इत्यंतैस्त्रिभिः श्लोकैः षोडशदललोहितीयावरसो शाक्तिषोडश्य शाकस्य पूजनमंत्रा
39 स्तत्पूजाक्रमंचोपदिशति। तत्र। आत्मा आत्मानमित्यर्थः। सशरीरक शरीरमित्यर्थः।
अत्रापि गुरूणामनुगमार्थत्वात्। एकस्य मंत्रस्वरूपप्रदर्शप एवमन्यदपि कल्पनीय
मित्युच्यते स्मा मिर्यप विस्त्व तिमीत्या। पश्चाद्दलं दद्यात्। अग्रदलमित्यर्थः। ह्रीं श्रीं
अकामाकर्षिणीनित्याकलापादुकां पूजयामि एवं अन्येपि पंचदश मंत्राः ऊहनीयाः।
37 कुसुमेत्यादिना स्थिता इत्यन्तेनाष्टार्द्धेन श्लोकद्वयेन तृतीयावरसो अष्टदलशक्त्यष्ट
कमंत्रान् तत्पूजाक्रमंचोपदिशति। तत्राप्येकमंत्रप्रदर्शनेनान्ये सप्त मंत्रा योज्याः।
ह्रीं श्रीं अनंगकुसुमापादुकां पूजयामि इत्यादि। अन्तरित्यादिना अन्वर्थसंज्ञिका राम
इत्यंतेनार्द्धाधिकेन श्लोकत्रयेण चतुर्थावरणो चतुर्दशारे शक्तिचतुर्दशकमंत्रान् दशा
रद्वयशक्तिपूजाक्रमंचोपदिशति। तत्र चतुर्दशाराणि विलयत्राद्धि शब्देन दशारद्वयेपि देव्याः 39
काद्यमाररूप अप्रत्राह। द्वितीयेन पूजये दित्युच्यते। वशंकरि। वशंकरी इत्यर्थः। दयसर्वादिकाः।

।उक्तबीजद्वयोपरि सर्वशब्दं चतुर्दशानामाद्यो योजयेत्. शक्तिसत्त्वात्त्वरीरत्यत्र शक्ति
रित्यन्तरद्वयमेव गम्यते। न तु विसर्ज्जनीय क्लीकारादिवर्ति सम्प्रदायः क्रमेणाउद्दिष्टक्रमेण्या
शक्तिः प्रत्येकं प्रतिकोणं देव्यग्रकोणमारभ्य पूजयेदित्यर्थः। ह्रीं श्रीं सर्वसंक्षोभिणीश
क्तिपादुकां पूजयामि। एवमन्यानुत्रयोदश मन्त्रान्योजयेत्। अन्तर्द्दशारत्यादिना क्र
मादित्यं तेनाद्ये हि नाश्लोकत्रयेण पञ्चमावरणो पूज्यशक्ति दशक मन्त्रानुपदिशति। तत्र
देवी सद्यात्तरादिकाः देविदृश्ये नि अग्रे त्तोरद्वयं। तदनुसन्धात्तरी दशमु मन्त्रेषु अन्तर्द्दशार
मन्त्रदशकेषु योजयेत्। सिद्धिसंपन्नदे। सर्वसिद्धिप्रदा। संपत्प्रदावाद्दुःखात्पनत
श्वाविमोचिनी दुःस्वविमोचिनीत्यर्थः। अंगसुंदनिका अंगसुंदरीत्यर्थः। द्वयस
र्वाद्याद्विकाः उक्तबीजद्वयोपरि सर्वशब्दं एतद्दशारशक्तिमन्त्राणामादितो योज
येत्। ह्रीं श्रीं सर्वसिद्धिप्रदा देवीपादुकां पूजयामि। एवमन्येष्वपि नव मन्त्रा योजनीयाः। त्रा
चेत्यादिना यज्ञेहित्यं तेन श्लोकत्रयेण षष्ठावरणो द्वितीयदशारपूज्यशक्ति दशक मन्त्रा

तंत्र·टि
३८

न्युपदिशति। तत्रज्ञा॰ सर्वज्ञेत्यर्धः प्रागवत्। ह्रीं श्रीं सर्वज्ञादेवि पादुकां पूजयामि। एव
मन्यानपि नद्य मंत्रान्योजयते त। अंत रित्यादिना श्लोकेन सप्तमावरणोत्र अष्टानां पूज्य
शक्त्यष्टकस्य मंत्रान्तत्पूजां क्रमं चोपदिशति। तत्रप श्चिमातः अष्टमानन्य ज्ञा
ज्वदिति वर्गवीजादियोजनविषयः संप्राग्दर्शि॰ सार्द्धमिति शेषः। नमः पदेन्या स
क्रमप्रोक्तेन नमः शब्देन यथास्यात्तत्स्थाने सप्ताविष्टमष्टमु मंत्रेषु योजयेदित्यर्थः।
ह्रीं श्रीं अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं लृं लॄं एं ऐं ओं औं अंः। ब्रूं वषीनी वाग्देवतायाः
कां पूजयामि। एवमन्येपि मंत्रा योजनीयाः। अत्रापि वीतद्वय योजनं प्रथमावि
धानोत्। अन्यत्रानुविधानात्सर्वत्रः मध्ये त्याहिना महेश्वरी त्यतेन। अर्द्धने
केन श्लोकेनायुधानां पूजा मंत्रान्पूजक्रमं चोपदिशति। तत्र मध्यं त्रिकोणाम रराम
भितद्दत्येन हुतं भवति त्रिधा नद्देवतावासे सर्वमध्यात्रिकोणाम भितः तत्र ३८
तस्थानेषु तत्र्वायुधानि वाणा धनुः कुशांत मर्वयेत्। वीजान्युक्तानिति। एत

हृत्क्रमनवाती क्रीं श्रीं इति पूर्वादिष्टवीजद्वयान्ते यां लीं वां सां ङ्क्षी क्रौं ब्लूं सः सर्वज्ञ
ननेत्र्यो बाणो भ्यो नमः । इति बाणमंत्रः ततो पि क्रीं श्रीं इति प्रोक्तवीजद्वयां
ते धं थं सर्व संमोहनाय धनुषे नमः इति धनुर्मंत्रः तदनु च क्रीं श्रीं इति प्रोक्तवी
जद्वयान्ते क्रौं सर्वविलिकरस्त्राय पाशाय नमः । इति पाश मंत्रः । ततो पि च क्रीं श्रीं
इति प्रोक्तवीजद्वयान्ते क्रों सर्वस्तंभनाय अंकुशाय नमः इत्यंकुश मंत्रः । अत्रापि वीजद्व
इति शेषः । तदनु यथा पूर्वमासेचनमभ्यर्च्य तर्पयेत् ॥ पूर्ववदेव ततो नित्यानांनामभ्यर्च्य
प योजने प्राग्वत्‌ । ना यानि त्या । हित्वा प्रोक्ते तनवानां नाथाम वंनस्यानंमुपदि
शति । मध्यस्य त्याद्दिनाञ्जोकेन देव्या । षोडश नित्यात्मकत्वं तेनत स्पा वियहे अन्या सा
पंवह श्रीनां तिथिनित्यानाम र्चनं चोपदिशति । मध्यात्रिकोणत्याद्दिना समर्च्य पदि
त्वं तेन षडङ्गत्रयाधिकेन श्लोकद्वयेना ष्टमावरणे मध्युत्रिकोणस्तकोणात्र यपूजनीपशक्ति
त्रयं तन्मंत्रान् तत्पूजाक्रमं चोपदिशति । तत्र पश्चिमात्र दे व्यग्रकोणमारभ्य विघाया
एकमेकं रवराडएकैक स्याः शक्तेरित्यर्थः । पीठानि । कामरूप पूर्णागिरि जालंधराख्यानि

तत्रादि ३८
39

त्रीशिनामानि। शाकिनीनां कामेश्वरीवज्रेश्वरीभगमालिनीतित्रीशि। देवीसप्ताक्षरी
पूतं देवीपट्टानंतरं श्रीपूर्वीसप्ताक्षरीयोजयेदिति। ह्रीं श्रीमूलविद्यात्रयमखण्डं
कामरूपपीठकामेश्वरीदेवीश्रीपादुकांपूजयामि। एवमस्यौ द्वौ मंत्रौ योजनीयौ। अत्र
श्रीशाद्ध्रत्रयोगस्संप्रदायात् पश्चादित्यादिनापूजा। नमित्यंतेन दशाक्षराद्येनार्द्ध
पेन नवमावरणे सर्वमध्ये देव्याः स्थूलरूपपूजनमुपदिशति। तत्र समस्तां विद्यां प्राग्
त्कां तुरीयां विद्यां पीठदेव्यभिधानां। पीठाभिधां देव्यभिधां चेति। तत्र पीठाभिधा· ॐ
आरां पीठ इति देव्यभिधा· श्रीमहात्रिपुरसुन्दरीइति· देवीसप्ताक्षरापेतां। प्राग्व
त देवीकुल्लचारद्वयमुच्चार्य श्रीपूर्वासप्ताक्षरीमुच्चरेत्तदूर्ध्वं। ह्रीं श्रीसमस्तांमू
लविद्यां ॐ आरांपीठ श्रीमहात्रिपुरसुन्दरीदेवी श्रीपादुकांपूजयामि। अत्रापि राम
श्रीशाद्ध्रद्वयप्रयोगः प्राग्वत्संप्रदायात्। प्रातिचक्रमित्यादिनामवेदित्वं तेनाध्ध्रीदिनाऽ
त्रिपादंतेनैकेनश्लोकेन देव्याः नवस्वावरणेषु प्रत्येकं नवनामभिस्तत्पूजनमंत्रा

न्नवतत्पूजार्थश्च मंत्रान्नवचोपदिशति। तत्र नवनाम सि॰। पंचमे पटले चतुर्दशपंचद
शश्लोकाभ्यामुक्ते त्रिपुरेत्यादि भिन्नाम भिरूपैतैस्तत्रोक्त योजनाप्रकारैश्च मंत्रैः
पूजयेदित्यर्थः। तत्र योजनाप्रकारो यथा। मूलविद्या त्रिपुरा नित्या पादुकां पूजयामि।
एवं क्रमेणान्यानां योजयेत्। अत्र मंत्र नवके पि बीजद्वय योजनं न स्यादिति संप्रदा
यः नवमे च श्रीशद्वय प्रयोगः स्यात्। सुप्रज्ञायत। तत्र तदितिद्वि विधं पूजनं द्वयमिति
वीजद्वयं। गुरुणां तु प्रकरादिकानः शाक्तिसंज्ञा गुरूणां। ते पि पंचमे पटले द्वादशे त्र योद
शाभ्यां श्लोकाभ्यां प्रोक्ताः। योगिन्य इति प्रोक्ता उत्पत्त्यान्वेति। प्रोक्ता इति। दिव्यत्वात् अभि
धामावृते नवानामावरणचक्राणां त्रैलोक्यमोहनादिकाः संज्ञाः ताश्च पंचमे पट
ले नवमदशमाभ्यां श्लोकाभ्यां अभिहिताः। ते यथा ह्रीं श्रीं एताः प्रकट योगिन्यस्त्रै
लोक्यमोहने चक्रे पूजं गृह्णन्त्विति॥ एवमन्यानप्यष्टौ मंत्रान्योजयेत्। तत्र चरमं ह्रीं
च्छीस्त्वाए षाश्चाति रहस्य योगिनी सर्वानन्दमयमहाचक्रे महापूजां फलं गृह्णन्त्वि

तं.त्र.टि. ४० ति। अत्रापि महाशब्दप्रयोगः संप्रदायात्। तत्रैव विश्वमित्यादिना शिवे रूपं तेन पाद्य
दिकेन मध्यस्थापाद्देव्याः। स्थूलसूक्ष्मपरत्वेन त्रिरूपत्वमुपदिशति। तत्र स्थूलं लोहि
तामित्यादिनोक्तं रूपं समस्तया विद्यया। तुरीयया विद्यया पूजयेदित्यर्थः। नाम नाम्ना।
५० नामरूपया विद्यया सूक्ष्मरूपं पूजयेदिति यावत्। मंत्रतनुं अक्षररूपा विग्रहमित्य
र्थः। एतत्सूक्ष्मरूपमित्यनेनान्वेति। देव्याः सूक्ष्मरूपमित्यक्षरात्मकमित्यर्थः। पररू
पं देशकालादिभिरनवच्छिन्नं। अर्घ्यशोनं पूजानिवेदनेन पूजयेदिति शेषः। देव्याः।
पररूपं पूजानिवेदनमंत्रेणानपूजयेदित्यर्थः। मंगलानि सर्वाणि देव्यै निवेदनी
यान्येव। अत एव मंगलतरं तत्पूजनं च तस्यै निवेदनीयमिति न्यायेन सर्वत्र देव
तास्वस्तत्पूजनेन च निवेदनीयमित्यर्थः। विदितं पूजितं भवेदिति शेषः। विदित्यर्थः।
एतदुक्तं भवति। देव्याः स्थूलं रूपं स्तारव्यया तुरीयया विद्यया सूक्ष्ममक्षरात्मकं रूपं राम ४०
नामरूपया विद्यया। पररूपमपरया विद्यया च पूजया— विदित्वा पूजयेदित्यर्थः। एत

दुक्तं भवति। देव्याः स्थूलं रूपं समस्ताख्यया तुरीयया विद्यया सूक्ष्मं मन्त्रात्मकं रू
पं नामरूपया विद्यया। परं रूपं मर्यादया विद्यया च पूजयामीति विदित्वा पूजयेत्।
एवमन्येष्वपि षट्स्वपि बोद्धव्यं। विद्येत्याभिः भावयेदित्येतैस्त्रिभिः श्लोकैः गुरुमन्त्रदेवता
स्वात्मैक्ययोगभावनामुपदिशति। अस्यार्थस्यातिरहस्यत्वादत्र काश्यपो विना
प्याज्ञया विविच्योच्यते। विद्याबीजत्रयं मूलविद्याखण्डत्रयं तुरीयस्वरशेखरं
चतुर्थस्वरावसानं ईकारावसानमित्यर्थः। तत्तुरीयस्वरूपं। तस्य तुरीयस्वरस्य।
ईकारस्य स्वरूपमित्यर्थः। स्वरूपमिति लिपिरूपमुच्यते। बिंदुत्रयवदीरितं। सर्वासु
लिपिषु तुरीयस्वरस्य बिन्दुत्रयात्मना विद्यत एवातेन चैतदात्मकत्वं गुरुदेवतासाध
कानां ज्ञातिपाहदयति। तद्भावनां तदात्मत्व भावनां महोयकं शी। अखण्डात्मस्वरू
पलाभात्। ऊर्ध्वं ईत्यादिश्लोकेन गुरुमन्त्रदेवतानां स्वात्मैक्यसिद्धिकरयोगभावनाक्रम
मुपदिशति। तत्र ऊर्ध्वं बिन्द्वात्मकमिति। एतदुक्तं भवति। मूलविद्यायाः। खण्डत्रयस्या

नत्र टि·
४१

पि चतुर्थस्वरैकावसानत्वात्· तत्स्वरूपस्य चादिन्दुत्रयत्वात्तदूर्द्ध्वविन्दुनावहनं अ-
धः·स्थितविंदुद्वयेन अङ्कयां तद्व्वारशेषरेखया तस्या देव्याः· परिपूर्त्तानि च पवाङ्गः·
एवं देवतामंत्रयोरैकरूप्ये तेन गुरुस्वात्मनोश्च तत्स्वरूपस्थिते भावपन्निपां वि
द्यां जपेत्तेन तादात्म्यसिद्ध्या प्रोक्तानि फलानि सिद्ध्यंत्येवेति। गुरोर्मंत्रात्मकत्वत
न्मुखादेव गन्तव्यम्॥ ५॥ इति षोडशनित्यातंत्रेषु श्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्त्तस्य
तंत्रस्य पत्रपंचसारसिंहराजप्रकाशाभिधानेन सुभगानंदनाथेन विरचितायां म
नोरमाख्यायां व्याख्यायां ललितानित्यानित्यसपर्याक्रमप्रकाशनपरं चतुर्थपटलं
परिपूर्णं परामृष्टम॥ ७॥ ग्रंथसंख्या· चतुर्थे पटले पंचे नास्ति व्याख्यानगामिनी
ग्रंथसंख्याष्टसप्तत्याप्यधिकं द्विशतं भवेत्॥ पूर्वस्मिंश्चतुर्थपटले ललितानित्या राम
विद्यायाः गुरुमंत्रदेवतात्मैक्ययोगभावनान्तां नित्यपूजामुपदिश्याऽनंतरं तस्या ललि ४१
तादेव्याः नित्यार्च्चनक्रमप्रोक्तशेषादिकं कर्म विभागेन तमुपदिशति। भावनेने

स्यादित्येत्यन्तश्लोकशतरूपेण। पंचमेन पटलेनः तत्र भावनेनेत्यादिना श्लोकेन मं
त्रजपप्रकारं सिद्धद्रव्यमिचात्रिष्टवोपदिशति। तत्र तेनैव तु भावनेन पूर्वपटलावसा
ने गुरुमंत्रदेवतास्वात्मनामैक्यरूपभावनायोगमेवत्यर्थः। सा पूज्यं तादृशत्वेनावि
धेत्यादिना श्लोकपूर्वार्द्धेन देवताया उपचारनिवेदनमंत्रमुपदिशति। तत्र तत्तीप
स्वराद्देनेत्युक्तोपि ताहृदि न नित्ययासमतेन तेन कुर्यादिति नाद्यात्तयातथाकर्तव्यमि
ति संप्रदायः। पाद्येत्यादिना नमस्क्रियामित्यंतेनार्द्धेन श्लोकेन तत्र सावारशान्न
षाडशोपचारानुपदिशति। तत्र निवेद्यांगत्वात् द्वितीयमाचमनमुपचारत्वेन नग
णयेत् तर्पणमिति क्षौद्रदुग्धनालिकेरांबुफलद्रवा धूपादिकेषु पयाला मं निवेदन
मुक्तं। नमस्क्रियां। मुद्राः समयप्रोक्तमुद्राः एवं षोडशसंख्यान् पूजोपचारान् कुर्या
दित्यन्वयः। एवमित्यादिना मुखेत्यंतेन श्लोकद्वयेन पूजावसानकृत्यमुपदिशति।
तत्र पुरतः। देव्यग्रे। तादृशेन [illegible] नतो वा अवधारणा। प्राज्ञः सध्योमानवबारं।

तन्त्रेरा ४२ मध्यंदिनसंध्योक्तषड्विंशद्वारं सायंसंध्योक्तषोडशवारं तद्दिनघटिकासंख्योक्त
षष्ठिवारं। चैवं एकविंशत्यधिकशतवारं जपेदित्यर्थः। प्रसादेन देवभाववितीर्ण
ता – स्य भावनासामर्थ्येन देव्यात्मान्यासानंतरं देवताहं भावयुक्तः सदा विचर
दित्यर्थः। एवमित्यादिना तदितरेतेन श्लोकद्वयेन नित्यक्रमोपासकस्यानुभावमुपदि
५२ शतिः तत्र गुरूपरः तद्वापन्नसर्वव्यापारः। लक्षणं किं ततः नित्यक्रमोपासकस्येति शे
षः। एतदुक्तं भवति। नित्यक्रमोपासकस्यानुकूल्यप्रातिकूल्यापेक्षानवावरणा
नित्यक्रमेकोपसंध्युपेक्षाकारिणी। अस्मद्वानुकूल्यप्रातिकूल्यापेक्षास्तवा
ध्याकृतेन प्रसादेन संभवंतीति। नवेत्यादिना श्लोकेन नवावरणनामानि तच्छक्ति
नामानि च पत्रस्तोति। तत्र येन्नामभिस्त्रैलोक्योत्यादिभिः पार्वतीहृत्यतैस्त्रिभिः श्लोकै राम
र्वाक्यराचक्रारागांअन्वर्थानि नव नामान्युपदिशति। तत्र सर्वसंक्षोभणां ४२
सर्वसंक्षोभकरं। सम्यक्प्रयाकरं। त्रसिद्धिकरमित्यर्थः। परिहायकमित्यत्रप

रीत्युपसर्गः श्लोकपूरणार्थः। व सर्वसौभाग्यदायकमित्यर्थः। सर्वरोगतोहरं स
र्वरोगशब्दात्परहरशब्दं योजयेत्। सर्वरोगहरमित्यर्थः सर्वसिद्धिप्रदं सर्वसिद्धि
मयत्वात्। सर्वसिद्धिप्रदं सर्वसिद्धिमयमिति संप्रदायः। बिंदुस्थानं मध्यमबिं
दुस्थाने सर्वानन्दमयः शिवात्मकमित्यन्वयः। बिंदुस्थानं ब्रह्मवत्सर्वमध्यमि
त्यर्थः। गुणयोगिनिः अन्वर्थानि पार्वतीति संबुद्धिः प्रकटेत्यादिना विग्रहाद्युक्त
त्वेन श्लोकद्वयेनन वावरणशक्तीनामन्वर्थानि नवनामान्युपदिशति। तत्र तासां विशे
षणानि निरुपाधिकस्वभावानीति संप्रदायः। तन्त्रान्तरे पूर्वमावरणशक्त्योर्व्यस्तगुण
संज्ञाशब्दाः यथा गुप्ततरा योगिन्य इति। अतिरहस्यायोगिनी इति अन्यत्र क समस्तगुण राम
संज्ञाशब्दाः यथा गुप्तयोगिन्य इत्यादि कुलकौलोः कुलोत्तीर्णाः इति चोभयं संप्रदायवत्।
यथा नाथाहे शमन्वष्टेयमित्यर्थः। निगर्भिका। निगर्भा इत्यर्थः। परापररहस्यका। पराप
ररहस्या इत्यर्थः। अति पूर्वरहस्या अतिशब्दपूर्वरहस्या अतिरहस्या इत्यर्थः। मध्यास्था

तन्त्राटि
३
43

स्थूलविग्रहोः मध्यस्यास विग्रहसः। अतिग्रह स्याइत्यर्थः। अत्र स्थूलं रूपं सूक्ष्मं रूपस्य मंत्र
स्यावरस्याम - परस्वरूपं देशकालाकारैरे नियत्रितं स्थूलसूक्ष्मरूपेपपररूपस्य व्यापके अप
वाच्छिन्नतया आवरकवद्भाति। इत्यावरणामित्युपचारः संप्रदायार्थः। त्रिपुरेत्यादिना
ज्ञेयं दिव्यं नतेन श्लोकद्वयेन देव्याः नवस्वावरणेषु प्रत्यावरणं त्रिति नियतानि नवनामानि
चतैस्तत्र तत्र पूजार्थं मंत्रयोजनाक्रमं चोपदिशति। तत्र त्रिपुरेशी। त्रिपुरेश्वरी इत्यर्थः।
मध्यषट्के सु हृदयादिषु बीजेषु षट्सु हृत्सु नाम सु तत्र पुरवासिनी इत्यत्र त्रि। पुरवासिनी इत्यर्थः।
त्रिशब्दमेव योजयेदिति च संप्रदायः। विद्या। श्रीविद्या। मनुयोजनाप्रकारः। पूर्वस्मिन्न
पटले ऽभिहितोऽस्माभिः। पूजाक्रमेत्यादिना श्लोकेनाध्यपेवप्रश्नानुकरोति। तत्र तद्विश
षानः संकोचं क्रमनूपानः। सिद्धिचिह्नानि विद्या सिद्धिचिह्नानि। त्रिपुरात्मानमित्यादि
नाहानंतरं त्वं तेन श्लोकद्वयेन साधकः स्याज्ञातः प्रबोधसमयविधातव्यमुपदिशति।
तत्र न्यानसमये मूर्द्धि भावनानंतरं। तद्दनंतरम्यास्यः त्रिपुरात्मानं वक्षपमारागमागमानु

राम
१२

संधानपुरस्सरं देवीस्वरूपं स्वस्वरूपं भावयेदित्यर्थः। वह्निज्ञानतः षोडशाक्षरमंत्रे
णेति शेषः। पुष्पान्नव्यंजनसहितैर्बलिः। तज्ज्ञानतः सर्वसिद्धिलाभ भवेदिति शेषः। एवं
ध्यात्वा सर्वसिद्धये प्रातः बलिं दद्यात्। उक्तोपाद्दिभिस्तदात्मकमित्यंतैस्त्रिभिः श्लोकैः
सपर्यासमारंभप्रकारमुपदिशति। तत्र पद्मासनः उपविष्टो देहसमारोत्वाद्दिहनो
च्यते। प्राणानायम्य। प्राणायामं कृत्वा। उपरिष्टादस्य प्राणायाममपि प्राणायामे किंचिदत्र
व्याकरोमि। दक्षिणनासारंध्रेण वामनासारंध्रनिरोधेन श्वासमानुतं यथाशक्त्या
निर्गमय्य अनंतरं दक्षिणनासारंध्रनिरोधनवामनासारंध्रेणायथाबलं प्रवेश्य श्वा
समारुतं पुनरप्येवं रेचकं पूरकं च कृत्वा यथावत्तं नमंतं विधाय पश्चाच्छनैः शनैस्त
न्मुंचेदिति। एवं सर्वत्र प्राणायामक्रमः। संयतः सकलान्यविषयनिवृत्तेर्वाह्यान्तः
करणाः। षोडशाक्षरमंत्रेणाद्यतियपटलावसानोपदिष्टस्वरूपेणावलिहंत्वा शग्व
द्वर्चयेत् गुरुक्रममर्घ्यैः। ब्रह्मरंध्रे स्थितान्यथा संप्रदायं पूजयेदित्यर्थः। तस्येति। स्वना

तंत्री. ४४

अविषय. यथा विधिर्विवृत्यमाना प्रकारेण. नाथं च तन्मयीभूतं. नाथ एव हृदि वीरूपेण
स्थितः इति वृद्धेस यर्थः। नवरत्नेस्तां दृष्टिभिर्मतिरत्नैस्तं तेरत्नभिः श्लोके ह्रीं बीनि वासस्थाना
र्थेन क्रमेण तन्मन्त्रोद्धारं विदिशति. तत्र मातृकाध्येनेति अकारादिक्षकारान्तानेकपंचा
शद्वर्णान् सविंदून् निबीजं द्वपपूरस्सुर मुख्यात् तद्वपरि तन्नाम तद्धनुचनमः शा
स्त्रयोजयेदित्यर्थः। यथा ह्रीं श्रीं अं आं इं ईं उं ऊं ऋं ॠं लृं ॡं एं ऐं ओं औं अं अः. कं खं गं
घं ङं. चं छं जं झं ञं टं ठं डं ढं णं तं थं दं धं नं पं फं बं भं मं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं नवरत्न
द्वीपायननमः इत्यनेन। अत्र प्रकरणोक्तं द्वियार्थं विधिनमोन्ते नैव तत्तन्नाम्नापूज
येत्. पुष्पमित्यादिना श्लोकेन नवरत्नेनामोन्तु पदिशति। तत्र ईशान्नरकरामिस्सु
क्रीः. पश्चिमपुष्परागमिति. कुरुकुल्लापद्मलेवृत्यमाना लोहप्राह ह्रीरापकर्मद्र रामः
इत्यर्थयति। ह्रीं शान्। ईशेत्यर्थः। कल्पकोद्यानं। ह्रीं श्रीं कल्पकोद्यानायनमः अत्रैव र ४४
त्नद्वीपे ह्रीं श्रीं रत्नद्वीपाय नमः। इन्द्रियाणि श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणवाक्पाणिपादपा

५५

रूपस्याख्यानि दश । पश्चिमतः देवीमराडपस्याग्रतः ॐ ह्रीं श्रीं हं इन्द्रियाश्वेभ्यो नमः ।
इन्द्रियार्थान् । शब्दस्पर्शरूपरसगन्धवचनादानगतिविसर्गानं । द्वाख्यान्क्रमेणादश ।
पूर्वे । देवीमराडपस्य पृष्ठभागतः ॥ ॐ ह्रीं श्रीं हं इन्द्रियार्थगजेभ्यो नमः । नवरत्नक्रमश्चेयं दि
ति । कालो मुद्रेत्यादि नाम्नोकेन कालादिरूपनवरत्नमयानां नवानां खण्डानां प्रत्येकं न
वात्मनां पूजामंत्राननुपदिशति । गुरुर्नामपदं त्वर्थः । तत्र कालस्य नवधात्वं घटिकाराश्य
होरात्रवारतिथिपक्षमासऋत्वब्दरूपतः । मुद्राया नवधात्वं प्रागुक्तसंज्ञामुद्रा
दिभिः । मातृकाया नवधात्वं उपरिष्टाद्वक्ष्यमाणवर्गक्रमतः । रत्नस्य नवधात्वं प्रोक्तरू
पतः । देशस्य नवधात्वं । रत्नेन नवधात्ववत् । नाथानां नवधात्वं प्रोक्तक्रमतः । तत्त्वानां
नवधात्वं ज्ञातृज्ञानज्ञेयरूपस्य त्रिकस्य पंचीकरणप्रक्रियया । एतन्निरूपत्वांगीकारतः ।
ग्रहाणां नवधात्वं सुप्रकटमेव । मूर्तीनां नवधात्वं त्वगसृङ्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रौजोमनः
प्राणात्मतः । चक्रेश्वर्यन्तनामकाः । क्रमेणोतिद्रोक्ता एता नवचक्रेश्वरीः । शक्तिस्वस्व

तंत्ररि
४५

45

नामांतेच क्रेश्वरीरुति बद्दन्स्पूजयेदित्यर्थः। ह्रीँ श्रीँ कालचक्रेश्वरीशक्तिपादुकाः पूजयामि।
एवमत्रशक्तिशब्दः पारे पर्यायाग्नः। नवानां प्रत्येकं नवरूपत्वाद्बहुवचनं। प्रियेइति देवीबुद्धिः।
करुणातोयपरिस्रवमिति देव्याः करुणामयतोयपरिपूर्णं परिस्रवापरिहृतं माणिक्यमण्ड-
पमित्यर्थः। ह्रीँ श्रीँ करुणातोयपरिस्रवायनमः। ह्रीँ श्रीँ माणिक्यमण्डपायनमः। अत्रा-
पि नमःशब्दयोजनं संप्रदायात्। देशमित्याहिनासंकोचकारिकाः शक्तीरूपदिशति-
तत्र। ह्रीँ श्रीँ देशरूपिणीशक्तिपादुकां पूजयामि। एवमन्येमंत्रास्तत्स्वरूपः। तथानिर्दे-
स्यादिविलोमतः। अत्र देशकालाकारशब्दानां द्विरूपाज्ञानेकार्य-कारणानुरूपत्वेनतत्रका-
र्यरूपं नवधाभूतं प्रथमाकारणानुरूपं द्वितीयं-संजीतयोगिनी-नत्वसंगीतवाद्यविनोदिकाः
शक्तीः ह्रीँ श्रीँ संगीतयोगिनीशक्तिपादुकाः पूजयामि। अत्रापि शक्तिशब्दयोजनं बहुवच- राम
नंच प्राग्वत्। समस्तगुप्तेत्यादिश्लोकपूर्वार्द्धस्यअर्थात्ज्ञाखर्जं मंत्ररूपमित्यर्थः। ४५
तत्रयोगिनियोगिनीइत्यर्थः। ह्रीँ श्रीँ समस्तगुप्तप्रकटसिद्धियोगिनीचक्रश्रीपादुकाः

पूजयामि । अत्रापि बहुत्वाद्बहुवचनं । श्रीशम्भुयोगश्च प्रभवन्तः सर्वमातरः । सर्वशक्तीरित्य
र्थः । एतत्समस्ताहरीयोजनं तच्छक्तिसाधारणानिति यावत् । अष्टभिरेतैः श्लोकैरेतदुक्तं
भवति । देहेन्द्रियरूपस्य विग्रहो दिनशतशम्भुकल्पितस्वरूपप्राण्डर्भावाप्रतिपत्तिव्याहवी
इति । हेमत्यादिना योगिनीरिसंततेन श्लोकद्वयेन देवतायाः सपर्यायामर्घ्यकल्पनप्रकारं
तद्विनियोगं चोपदिशति । तत्र चन्द्रः । कर्पूरं लघुः अगुरुः । परमेश्वरीति देवी द्रवं कुष्ठीः ।
जपे दशवारं ततः तदिति विद्यापा[illegible]तीयरवराटमुक्ताने । तेन अर्घ्यबिन्दुना । योगिनीरिति
देव्याः परिचारभूताः शक्तीः कथयति । एतदुक्तं भवति । आधारचषकं बुनिर्वाक्ति सर्प
सोमात्मविद्यारवराड्त्रयात्मकं बुद्ध्वा तस्मिन्नस्मानिपञ्चद्रव्याणि क्रमेणारोप्य व्यादिपं
चभूतात्मकान्याकल्प्य प्रागुक्तक्रमेण धेनुयोनिमुद्रे प्रदर्श्य बुमध्ये श्रीचक्रं वि
भाव्य तत्र नित्यक्लिन्नापटलवह्निमासावाद्याद्याहि क्रमात्तत्षडङ्गमन्त्रैः षोडशनि
त्यामन्त्रैश्च एकैकवारं विद्यात्रीयरवराटेन दशवारं मूलविद्याहिनति । त्यास्यां प्रति

श्री

तन्त्री ८६ त्रिवारंवाभ्यर्च्यजपित्वा वातेनाद्योर्हिकेनप्रोक्तंकार्याशीकुर्यात् ॥ आधारस्थत्याहिना
विधायाधारस्थेनेनपाहाधिकेनश्लोकेन प्राणायामकालभावनीयमुपदिशति। तत्रैर
ध्रे. ब्रह्मरंध्रे। तत्र भावे धातः। तेषां त्र भावे धातः। वधंतन्म [illegible] भावः। आधारब्रह्मरंध्रगत
योरग्नीषोमात्मविधाप्रथमचरमखराडयोस्तयोस्तेजसी क्रमेण ऊर्ध्वाधोमुखप्रसरे.
46 हृदयगतस्यपूर्णात्ममध्यमखराडतेजस्त ऊर्ध्वः प्रसरणेन ताभ्यां संमीलितं भवति। ए
वमुक्तंभवति मूलाधारस्थप्रथमखराडवह्नितेजसा रवितेजं हृदयगतं द्वितीयखराड
सर्पतिजः प्रसरं तेनानषक्तोकं ब्रगततती प खराडचन्द्रमस्तेजः प्रसरं च। श्रीशीतेजोसि
स्मविभक्ताकारमिलितरूपं अन्तर्बहिश्च विपहिति। प्राणायामं प्राग्वतः ललिताचि
धाजपपूजासमाधिषु प्राणायामेष्वेवं विधाखंडत्रयरूपं तेजस्वरूपं भावनीयं। अन्य राम
त्रकेवलं तेजस्वरूपं आधारस्त्रयगतं भावनीयं। कृत्वेत्यादिभिर्योगतस्थेनैतैस्त्रिपाहाधिकैः ८६
पवमिः श्लोकेन्यासत्रपाहिकमुपदिशति। तत्रः आद्यया। पूर्वपटले वातः स्वसंपुत

इदमेतावयगिरिकृय जननमितिसंवराम–

रुत्वा घुं क्तयात् तीया द्दिषष्ठ्यं ताभिश्च तस्य भिर्विद्याभिरासनचतुष्टयमर्च्चयेदित्यर्थः।
वीजनमसोर्मध्यस्थेनां मभिर्युतं। प्रोक्तानां विद्याकूटानां त्ररणाणामुपरिष्टात्त्वेकैत तद्दास
न नामचतुष्टयंतिमुक्त्वा ततो नमः शब्दं च योजयेदित्यर्थः। ह्रीं ऐं क्लीं क्लीं ह्रीं सौः। देव्यात्मा
सनायनमः। हैं ह्रीं ह्सौं च क्रासनायनमः। हैं ह्क्लीं ह्सौः। सर्वमन्त्रासनायनमः क्लीं
ऐं क्लीं क्लीं सौः ब्लैं सौः। सिद्धासनायनमः। इत्यत्रासनमन्त्रे चतुष्टये आद्यो बीजद्वयं नस
योज्यते संप्रदायात्। द्वितीयपादः पूर्वस्मिन्त्र टलेः द्दछिरद्द् यत्र प्रोक्त कुलसुन्दरी विद्
या। ऐं क्लीं सौः हृदयाय नमः। ऐं क्लीं सौः शिरसे स्वाहा। ऐं क्लीं सौः शिखायै वषट्। ऐं क्लीं
सौः कवचाय हुं। ऐं क्लीं सौः नेत्रत्रयाय वौषट्। ऐं क्लीं सौः अस्त्राय फट्। प्रसारिततलेत्या
दिभिर्द्वितैस्त्रिभिरध्यर्द्धश्लोकैः षडङ्गन्यासप्रकारमुपदिशति। तत्र तालत्रयं शब्द
करतलयोस्त्रिरास्फालनं। त्रिः प्रोक्तया कुलसुन्दरीविद्ययेति शेषः सर्वत्र न्यासत्रये बीजद्वया
द्यतानवति प्रागुक्तयोगतः। पूर्वपदलं त्रातिपादितवर्गकूटत्रयादियोगतः॥ ॥सप्तम्यावा

तन्त्रटि·
४७
हनमित्याद्यैः स्रुखीरुत्वं तैः पंचविंशत्या श्लोकैर्द्देव्याः नित्यपूजां नित्यहोमविधिं पूजावसा
नं चोपदिशति। तत्र सप्तम्या विद्यायेति संबंधः पूर्वस्मिन्पटले हं सत्वदित्याद्युक्तया त्रिख
ण्डया मुद्रयेति शेषः। तथा विधौः पूर्वस्मिन्पटले लोहितामित्यादि श्लोकोक्त विग्रहां। मु
द्राः प्रदर्शयेत्। शेषः। सप्तदशास्या पनादिहेतिचतुर्थ्यांताः पूर्वपटलश्लोकाः सप्तदश
मुद्राः प्रदर्शयेदित्यर्थः। उपचारैः षोडशभिः पंचभिर्वा। पंचोपचारास्तु गंधपुष्पधूपदी
पनैवेद्यानि। त्रिशः श्रीस्त्रीन्वादिव्यासिद्धमानुषान्त देवीवाम भगाग्रादि द्वाहीशाभागां तंत्रि
पंत्कुसपाविष्टानः देव्य वोङ्घीशा। तन्मयीः तत्तत्त्वचक्रूपेशाप्यवस्थानमेतस्यास्वेत्यर्थः। क्र
मात्। एकादिद्विक्रमात्। दद्दशास्वाः द्वारस्य देव्याः सव्येतर भागशास्वाभितः इति स
त्र प्रथमं दिक्षु ततो विदिक्षु तत्र तत्रापि देव्याः दक्षिणभागेः तथाक्रमेति मादिव त्रन्त्रा
द्ध्यादिकास्तत्र तत्र देवी सव्य भागे। त्रोक्तनाम भि त्रिपुरेत्याद्युक्तैः। प्रागुक्तरीतिक्रम राम
तः। शेक्षैः प्रागेवास्माभिरपि प्रकटीकृतैरर्पणमंत्रैः स्तत्पूजां। स्थूलसूक्ष्मपरूपां पूजां प्रा ४७
47

उक्तोऽरणैकैकशः पूर्वापररात्रमिति शेषः। प्रोक्तमादित्याद्युक्तमस्मात्मिरपि त्राणं व प्रोक्तमे
वाऽग्रमध्यमूलयोः पार्श्वयोर्बहिः। मध्ययोनेर्बहिः। वशित्वाद्यष्टकोष्ठानां मध्यस्थावकाश इत्य
र्थः। रक्तशब्दः कैरवविशेषणम्। सहकारजं पुष्पमिति शेषः। मान्मथं कामसंबन्धि। होमजन
कं। स्त्रीपुंसयोरित्येतन न प्रयोगः। चित्ताकर्षकमित्यर्थः। पूजाहोमविधानतः। उक्तेन पुष्प
पंचकेन पूजादिविधानात्। होमकरात इत्यर्थः। मंत्रैस्तु पंचभिः शैवबाणसंबन्धिभि
रित्यर्थः। सर्वत्र शैवैः पंचभिर्बाणमंत्रैः जपपूजादि कुर्यात्। इत्यर्थः। तथाविधं स्थूलसूक्ष्म
भेदेन। पुंड्रेक्षुकाण्डजं चापमित्यन्वयः। यथा माशीं कुशयोः स्थूलं रूपसौवर्सं मिय
मिति संप्रदायः। सूक्ष्मं परं रूपं भागवतं प्रोक्तक्रमात्। श्रीगुरुक्तगुरुक्तक्रमतः। प्रागभिहित
क्रमात्। चत्वारि इति मुद्राचतुष्टयं। क्रमात्। उक्तक्रमात् उपचारान्। प्रागुक्तान्। क्रमा
द्विधानात्। ती पञ्चेडदिननित्याविधानात् षोडशोपचारान् विदध्यादित्यर्थः। प्रोक्त
योगसमन्वितं। पूर्वपटलावसाने प्रोक्तं। पंचदशेति कथनं स्वात्मनः षोडशी ललितावि

तत्रशि. द्यात्मकत्वसिद्धेरित्यर्थः।भूतात्मभिः।तृतीयपदस्य लोपविहिष्टेः।आत्माष्टाक्षरमंत्रेण·सोपि
४८ तृतीयपदलोपविशिष्टरूपः।भूतात्ममंत्राक्षराणां बीजद्वयाद्यन्ततान्नवति।आत्ममंत्रस्य सप्ता
क्षरियोजनं वनमवेत्·सप्तदशाक्षरात्।सहस्रमित्यादिना श्लोकेनतु·पक्षमुख्यगौणाप
48 क्षावुपदिशति तत्रशाकमित्युक्तिः प्रायश्चित्तरूपत्वात्पक्षद्वयगामि।नी।उक्तेवाष्टो
त्तररूपतदुन्युक्तिः·पंचविंशत्य श्लोकार्थस्य सहस्रं हृदि हृदयेवर्तमानत्वात्वा शब्दोवधारणा
र्थः।एतदुक्तंभवति·श्लोकोक्तिपयात्तद्दिनजभूतांसंध्यात्रयसंख्यावष्टिघटिकासंख्याच·।
एवंसंभूयोक्तामेवसंख्यांजपेदिति।ततःजपानंतरं।मूलेनमूलविद्ययाअन्यस्मिन्वह्नौ
संनिधेयमिति।कुंडे·एकोनत्रिंशपश्लोकस्वरूपे·स्थंडिलमध्येवास्थंडिलमितिह
स्तापामविस्तारं·एकांगुलोत्सेधं·वालुकाकल्पितंचतुरस्ररूपं·विह्नविशेषमभि राम
धत्ते·मध्येकुशैर्विलिखितेषुनवसुकोष्टेषु·मध्यकोष्टस्थस्पर्थःसर्वत्र।अत्रमंत्रानुक्तौ ४८
विद्यात्तृतीयखंडत्तद्दिनविस्ताविद्येमंत्रोक्तेधाविर्तिशेषः।अव्याहतांशपरीत्सजेत्ःअव्याद

म्योनमस्कृतिरंगानां शकलं हन्ति रास्यां दिश्यपास्येत्यर्थः। परिषिंच्यापरिषेचनं प्रादक्षि
ण्यक्रमतः। कुशैर्दर्भैर्वा इति शेषः। सप्तजिह्वासु एकोनत्रिंशपटलवक्ष्यमाणासु न
ामया रव्यादिषु। तत्र जिह्वास्मरणपूर्वं विद्यातृतीयखंडेन नित्याभ्यां आहुतीः कुर्यादि
ति संप्रदायः। अन्यत्र सर्वत्र तत्तज्जिह्वानाममंत्रैः। मूलतः मूलेन। होमांते कृत संरक्ष सर्वत्र
जपद्विति संप्रदायः। विद्वज्जेयामि। भ्रुवोर्मध्यरूपत्यर्थः। अग्रे देवतायाः। मनुत्रयात् त्रि
भिर्मंत्रैः कुलकुल्लापावल्लिदस्यादिति। गुरुस्वरूपतः। गुरुः स्वरूपया मुद्रया। सा च करतल
योस्त्रिभिरास्फालनपूर्वं प्रसारिततर्जनीद्वयाभ्यां उभयकरमध्यमाभ्यां ऊर्ध्वाधः स्थिति
रूपाभ्यां देवतायाः निवेदितवलिद्रव्यदर्शनपररूपेत्युक्तात् यातद्रूपवान्। देवताविसर्ज
न ब्रह्मप्रसादसानं प्रवानं स्वमुद्रया मूलाधारहृदयक्रमब्रह्मरंध्रेषु भावितविद्यास्वरू
पररूपयाप्रागुक्तरीत्या महात्रिपुरमुद्रया। शक्तिचक्रं शक्तिवृन्दं खेचर्या प्रागुपदि
ष्टविरचनात्मिकया मुद्रया। सतत मंत्रस्मरणात्मा मनिमोजनात् प्रकारागुरुमूलस्वा

दैवतक्य

तत्रदि ९८ इवगतव्यः। स्तोत्रपुगलं। नाथ इत्येवं तयोर्द्वयोरात्मान्यासन्नत्वादिति। स्वीकृताखिलकर्तृ
व्यत्वात्। पूजेत्यादि मिः सिद्धिदात्वं तैस्तु मिः श्लोकैः संकोचविकासरूपतः पंचविधां
सपर्याप्रक्रियामुद्दिशति॥ तत्र अशक्तानां राजवनितादीनां आपत्सु अग्निपातज्वरादिषु
अन्यथानर्थकारी। विस्तृतसपर्यासमर्थस्य स्वैरतः संकोचार्चनं अनर्थकारी इति स्वीयते
आत्। अनर्थकारि इत्यर्थः। हेतिमिर्मध्यमा यस्यात् हेतिचतुष्टयार्चनसहितं मध्यदेवता
चतुष्टयस्यार्चनं संकुचितं स्यात्। द्वितीयं नवयोनिषु-नवयोन्यादिमध्यमातमर्चनं
द्वितीयमित्यर्थः। चतुर्दशारवह्न्यारा। तुर्यदशारादिमध्यातासपर्यात्तनीयेत्यर्थः। च
तुर्थं ऽर्थः श्रीचक्ररूपतः। चतुरस्रादिमध्यमातमर्चनं चतुर्थमित्यर्थः। पंचमं अर्च
नमितिशेषः। तत्प्रकारमिति पंचमसपर्याप्रक्रियाद्वाविंशे कुरुकुल्लापटले वक्ष्यते। त राम
त्रैवतांम्नरायुरित्यर्थः। विद्यापाठ इत्यादिना मवमन्यय इत्यतेन श्लोकद्वयेन षड्र्थप्रस्तावनां ९८
सिसिद्धिफलं चोपदिशति। तत्र विद्यायाः साधनं पुरश्चरणं। सिद्धिपुरश्चरणासिद्धित

४१

ष्टतं विद्यापुरश्चरणाष्टतं। वर्ज्या विद्यासाधनसमये सर्वकाले च। तदाभिमुख्यावीक्षणानि।
विद्याभिमुखविघ्नानि। विघ्नानि। आभिमुख्यविघ्नानि। आत्मकनाशतः। दुर्वासनातिसं
गात्। पैषष्ठीतिकारकं पैषष्ठं एषां फलरूपं। स्वात्मानुसंधानमवति। तानि ष्टः। शिवतिप
नफलरूपत्वात्। भवत्यन्यपः देवीविग्रहः। स्मातइत्यादिभिः क्रममित्यपेतेऽध्यर्द्धैः सप्तभि
श्लोकैर्विद्यायाः साधनप्रकारं तत्पुरश्चरणासिद्धिंचोपादिशति। तत्र शाकुपूर्वो प्रोक्तरूप
वान्। नित्यापूजाप्रोक्तविभवः। स तोष्यवितादिभिः संतुष्टेन गुरुणाऽनुशिष्ट एव
कुर्यात्। क्रमं निसंक्रमं। सहस्रप्रतिसंध्यं सहस्रमित्यर्थः। मोचाः कदलीफलं। सिताश
र्कराः अर्पयेत्। निवेदयेत्। त्रिसंध्यमिति शेषः। दशांशजपसंख्यायाः। कुंदमज्जलैः
कर्पूरवासितजलैः। तर्पणं च। चकारेणादशांशतः। हुत्वा कृष्णते। स्वनित्यादहुतं। स्वनि
त्योक्तमंत्रपाषष्ठिघटिका जपसंख्या। पुरश्चरणजपसंख्यायाः एषम्भूतेत्पर्थः
लक्षं पूर्णमित्यु सर्वं त्याप्रतिदिनं चतुस्त्रिंशद्विंशतिकांत्रिशतं त्रिसहस्रादर्द्ध

तंत्र॰टी जपेदित्यर्थः। एतदुक्तं भवति॰ पुरश्चरणं चिकीर्षुर्गुरुं स्वशक्त्यानुरूपं वित्तैराराध्य तद
५० दनुज्ञातो लोहितनिम्बादिकपूजामेतत्पवित्री अपोष्य प्रलापतिपताहारः स्त्रीसंगवर्जी
अव्याकुलचेताः स्नुगंधिसलिलैः स्नातः परार्ध्यरुचिरां वरालेपनस्त्रगाभरणः सव्या
50 सतिस्तेषु स्वनित्यक्रमानंतरं प्रोक्तरूपा क्रमपूजां कृत्वा प्रति संध्यं द्वादश शाधिक श
तं सहस्रं वा रंजपं तद्दशांशसंख्यं तर्पणं तावत्त्रिमध्वक्तैः पलाशपुष्पैः कुसुंभकुसु
मैः कल्हारैर्वा दिशांस क्रमं होमं च कृत्वा तत्संख्यापारणैः कुसुमैः सौरभाद्यैर्वा समा
र्चनं॰ जपं च तत्पूर्णां द्विपूर्णांत्त लक्षसंख्यापूरयन् उक्तलक्षसंख्यां जपेत्॰ सर्व
त्रेति। एवं लक्षत्रयमितिः। एतदुक्तं भवति॥ सर्वेषु पिंडकर्त्तरीबीजमंत्रेषु अपु
नरुक्ताक्षराणि प्रत्येकमक्षरं त्रैलक्ष्यं कृतयुगे जपेत्॰ त्रेताद्वापरकलियुगेषु
त्रिषु॰ पादार्द्धत्रिपादद्वित्वपादं जपसंख्या प्रागुक्ता द्विगुणा त्रिगुणा चतुर्गुणा चेति। ए राम
कार्द्धेन वाक्षरांतानां मंत्राणां पिंडकर्त्तरीबीजसंज्ञकानाम् पुनरुक्ताक्षरलक्षैर्वा ५०

प्रोक्तपुगक्रमाभिवृद्ध्या जपः। दशाद्युत्तरादि विंशाद्युत्तराणां मंत्राणां प्राग्वत् युगानुरू
पमनुत्तरलक्षं जपः। एकाविंशादिशताद्युत्तरांतादीनां मंत्राणां केवलं लक्षमात्रं जपः। तद्
र्ध्वसंख्याविशिष्टाद्युत्तराणां मंत्राणां दशसहस्रो जपः। एतद्रूपेवं मंत्रतंत्रप्रकाशिको
क्तः। एतत्सर्वस्मिंस्तंत्रे पुरश्चरणजपसंख्याविशेषानुक्तावेवाङ्गीकरणीयं॥ नात्रीय
सप्तसंख्यासाः विद्यायास्तात्रीयस्वराद् सप्ताद्युत्तराणामपुनरावृत्तित्वात् एकविंश
तिः लक्षमितिशेषः। प्रथमेकृतयुगे संभवजपसंख्या एकविंशतिलक्षमित्यर्थः। तेनक्र
मेण। अन्येषु युगेषु तादिषु वनितान्तोभतोभोगात्। पूर्वतिजनानुज्ञानोभोगतः। मंत्रो
क्तपुरश्चरणजपसंख्याप्राप्नुवतिजनभोगविघ्नरहितं। संपूर्तिः। सिद्धिः। स्वक्रमे
वित्यानुष्ठानप्रोक्तं। वर्ज्यानीत्यादि नाक्षत्रीकोत्तरार्द्धं नविद्यामजनं परा। वर्ज्यानि
प्रस्तौतिः तत्र नहीनेः पुरश्चरणादिनेषुः सर्वदा सर्वस्मिन्काले च। नास्तिकैरित्यादि
भिर्योजयेदित्यंतैस्त्रिभिः श्लोकैः पुरश्चरणकाले च वर्जनीयान्युपदिशति। तत्र। तद्वासरेषु

नं.क्र.टी पुरश्चरणादिदिनेषु॰ अन्यानि सर्वकालवर्ज्यानि॰ तन्निंदनानि॰ पुरमिन्दनानि दुष्टास्वपि॰
५१ अविधेयास्वपि सिद्धेत्यादिभिस्तयारुत्यतैः त्रिभिः श्लोकैः साधकस्य देवतामुख्यावि
हान्युपदिशति। तत्र वासनाकथने॰ पंचत्रिंशे पटले साधयते। साधनपरस्य॰ तद्दाशगु
के सर्वकाले॰ नृत्तगीतयोर्हृशेन मित्यन्वयः। स्पर्शनं तयोः॰ तयोरिति शेषः॰ निंद्यानीत्या
51- दिभिरनिरवामित्यंतैस्त्रिभिः श्लोकैः प्राकृतपापवाकुल्यादेवताभिमुखप्रत्यू
हविघ्नान्युपदिशति। तत्र॰ विघ्नानर्थकराणि च विघ्नकराणि अनर्थकराणि॰ वसू
नामसंपत्तीरित्यन्वयः। एतदुक्तं भवति। अत्र क्रमश्च वस्सर्भटतेलाभ्यंगे द्विपच्च
वनदर्शनगुरूपेक्षामंत्रान्तरभजनश्रद्धाचेत्येतानि पंचानर्थकराणि॰ इतराणि
विघ्नकराणीति। तिन्नराराणामित्यादिना श्लोकेन सद्भक्तिस्थैर्यसंप्रदायनित्यार्च
नत्रान्तिकारस्तामुपदिशति। बहुषु जन्मसु चिरकालं। शाप्रदायसिद्धिरित्यत्र संप्र
दायपशब्दस्य अर्थं निर्वाहे अभियुक्तोक्तिः। समासम्यस्त्वमुदितं॰ श्रोतोक्तकल्पद्यव॰ राम
दायतः। वस्तु। तेनोत्तमा विद्या सांप्रदायिकी॰ संप्रदायत इति॰ एतदुक्तं भवति। सद्गुरोः॰ सं ५१

प्रदीपकलशाख्यां मनीषितार्थप्राप्तिकरीं विद्यां सत्सम्प्रदाययवतीतिः। कूर्मं त्यादिभिः सह
उत्पन्तेरकादशभिः श्लोकैः सर्वतंत्रसाधारणं कूर्मस्थितिविभागं तत्स्थानफ
लं तद्दहनं क्रीकरणप्रत्यवायं चोपदिशति। उक्तानि देवताभजनादीनि प्रोक्तानिः अ
न्यथा न केवलं प्रोक्तफलानाप्तिः। अखिलं जगत् भ्रममराद् लग्रामनगरपत्तनखेट
खर्वटादिकरणं। सं कूर्मः तत्प्रकारः कूर्मस्थितिप्रकारः पंचकूर्मः। पंचाशत्को
टियोजनविस्तीर्णायाः पृथिव्याः धारकः स्थिरः कूर्मः। ततः द्वितीयद्वितिः उक्तप्रकारेणात
चवस्थितिः कूर्मव्यवस्थितिः नवधा विभज्येदिति। एतदुक्तं भवतीः। प्राक्पत
द्दनहिणोदक्समांतरालेन रेखाचतुष्टयेन नव कोष्ठानि भवंति। तेषु प्राकूर्दिकूपं
क्तिकोष्ठमारभ्य पश्चिमदिक्पंक्तिमध्यकोष्ठांतेषु पंचसु कोष्ठेषु प्रतिकोष्ठं प्रादक्षि
ण्येन पंचपंचपंच क्रमेण कादिमान्तान्यक्षराणि वर्गशः। समालिख्य तदनु पादिहकारा
न्यक्षराणि चत्वारि चत्वारि पूर्वदिगादितः पोः कोष्ठयोर्विलिख्य अवशिष्टं लक्ष

तत्रादि इत्यक्षरद्वयं हीशाकोष्ठे समालिखेदिति। सर्वमध्यकोष्ठे प्रागादिषु हीशांतास्वष्टसु
५२ दिक्षु प्रत्येकं अकारादिविसर्जनीयान्तान् षोडशस्वरान् न्यस्य प्राग्वद्विरोपेन द्वयं द्वयं स
मालिखेत्। एवं कृते शाङ्गुक्तानां ग्रहादीनां नामाद्यक्षरं प्रोक्ते चक्रे यस्मिन्कोष्ठे
दृश्यते तत्कोष्ठं तस्य कूर्मस्य मुखं ज्ञेयं। तत्कोष्ठपार्श्वयोः स्थितं कोष्ठद्वयं तस्य कू
र्मस्य करयुगं। तदनंतरं कोष्ठद्वयं तस्य जठरं। तदनंतरं कोष्ठद्वयं तस्य पादद्वयं। तदन
52 न्तरमेकं कोष्ठं तस्य पुच्छं। सर्वमध्यं स्वरद्वयोपेतं तन्नवमकोष्ठं तस्य पृष्ठं। एवं मुख
करजठरपादपुच्छपृष्ठाख्यषडंगवत्तस्य कूर्मस्य स्वरूपं। सर्वत्र नामाक्षरको
ष्ठमारभ्य तस्य कूर्मस्य मुखादिकल्पनमिति। सर्वार्थदायकं भजनमिति विशेषः।
सर्वे समीरितं भजनप्रयोगादीति शेषः। व्यंजनं नामाक्षरगतं। स्वरानामाद्यक्षरग राम
ता। द्वितयं स्वराक्षरव्यंजनाक्षरं च। एतदुक्तं भवति। प्रोक्ते चक्रे हीशाकूर्मस्य नामा ५२
द्यक्षरं व्यंजनाक्षरं यत्र कोष्ठे दृश्यते तत्तस्य मुखं। गृहकूर्मस्य नामो काञ्चनकूर्म

पवित्रं कुर्यादित्येकः पक्षः। इत्यस्मिन्पक्षे हेतीनामष्टांगुलायामोऽष्टसरवर्गेऽधिकं नवानां
नाथानां नवांगुलायामेन वसरवर्गेऽधिकं कामेश्वर्यादीनां तिसृणां त्र्यंगुलायामे त्रि
सरवर्गेऽधिकं मध्यस्थायाः प्रधानायाः षोडशनित्यात्मकत्वात् षोडशांगुलायामः षोड
शसरवर्गेऽधिकं। अन्यासां पञ्चदश नित्यानां ललितांगभूतानां पंचदश घट्टरेखराद्व
रं यत्र कोष्ठद्वयप्रतीते तत्र तस्य मुखम्। ग्रामादीनां कूर्मस्थानमा घट्टरेखरेखायां ज्ञाना ट्टरेप
त्रकोष्ठद्वये प्रतीते। तत्र तस्य मुखे तद्वयानुगुणतोऽग्रे गंगुलानि कुर्यात्॥ तद्वयस्यान्योन्यानुनु
गुणतोऽवगेषु पंचपट्टमन्यतरानुगुणतोऽग्रे कुर्यात्। द्वे श कूर्मस्थाना मा घट्टरे केवलं
स्वरान्तरे सति तत्कोष्ठद्विगातवात्यकोष्ठमुखे तस्य कल्पयेत्। पूर्वाभिमुखः परकूर्मद्र
तिशेषः। तेन नवियत स्थितित्वात्। तत्सिद्धिनीनीतातदेव यवास्थानाधीनाः येन कूर्म
विभागज्ञानेन। संवर्ध्येत्यादिना तथैव तेन श्लोकद्वयेन गृहादीनां प्रोक्तवास्तुविशेषा
णामनन्तानां संज्ञानां नामकल्पनप्रकारमुपदिशति। तत्र आयामेन दैर्घ्यमानेन। अष्टाभिः

११ कार्चनक्रममपावेत्रकुर्यादिति । कर्म ५ ह्यस्मिन्नन्तेहेतिनामष्टाङ्गुलापामोऽष्टसरग्राघ्रि
केनवानंतनाघानांनवाङ्गुलायामंनवसरग्रपिकक्रमेभ्वर्यादिनांतस्तरां अङ्गुलायामंत्रिसर ।

तत्रादि ५४ ५३ अष्टसंख्याभिः शेषतः । आह्न न शेषतः वर्गः अष्टस्वकं । नेषुवर्गाहारेषु । पूर्वकं अहरं ।
आघमहरं अज्ञातनूपेषु । अज्ञातनाम स्युः एतदुक्तं भवति । अज्ञातनाम कस्यस्वम
राशिबितस्यवालो आयामेन विस्तारं सर्ववर्धतो संख्या अष्टसंख्यया आद्यदस अवशि
ष्टसंख्यायास्वरेषु अकचटतपयशः एवं गृह्य अत मंत्रात्वा तद्धर्म्येषु हरेषु अन्य
53 तमाघहराद्येतस्यनामकल्पयेदिति । प्रसिद्धनामतः ज्ञातनाम सर्वास्त्रलिप्तिः शेषः
तेनकूर्मावयवान् कल्पयेत् । तत्स्थानेषु पादपुच्छकुक्षिस्थानेषु शून्यता निष्फलता
॥ छ ॥ इति षोडशानित्यातंत्रेषु श्रीकादिमतारख्यस्य परिपूर्णस्यतंत्रस्य प्रपंचसारसिंहना
जप्रकाशाभिधानेन सुभगानंदनाथेन विरचितायां मनोरमाख्यायां व्याख्या
यां ललितानित्यार्चनक्रमादिप्रकाशनपरं पंचमं पटलं । परिपूर्णं वरामृष्टं ॥ छ ॥
ग्रंथसंख्या पंचमेयंत्रमेकेस्यात् । ग्रंथरत्नसंख्यानगाब्धिन । शतेद्वे पंचषष्ठ्या
सषेतमितिवीर्यहीमः ॥ छ ॥ पूर्वस्मिन्पटलेललितायानित्यपूजाविधानमुपदिश्या

[illegible]

मुपदिशाति। सम्लैः दमनकैरिति शेषः। गुच्छकैः शाखाभिः तेषां एवं गोराः। वद्धैः
संस्थाप्य विधपाशतहुतं भवति। सर्वत्र नैमित्तिकार्चासु प्रोक्तानि पूजाद्रव्याणि
पूर्वे घृनि शुपवित्रे पात्रे विधाय पुष्पैर्निधाय तद्दिन निस्ता विघ पाचगंध पुष्पादू
पदिपनैवेद्यनमस्कारैः पंचभिरुपचारैः समर्प्य क्वचित्सपर्यास्थाने निधा
यपरेघुः स्वनित्याक्रमार्चनानंतरैः सविशेषपूजनं यथाशक्ति वित्तैर्गुरुपूजनंच
कुर्यादिति। अस्मिंत्रित्यादिना उज्वलामित्यतेनार्धाघेन श्लोकेनवसंतोत्सवपूज
नमुपदिशाति। अस्मिन्मासे चैत्रमासे। चंदनकर्पूरः सौगंधिकैः सकल्हारैः सका
श्मीरैः कुंकुमोपेतैः पूर्ववत् प्रागुक्ताधिवासपूर्वकां वैशाखेत्यादिनाश्लोकेनवै
शाखमासपूजामुपदिशाति। तत्र हिमपुष्करैः। हिमजलैः अपिवेति पदांतरं। अश
क्ताविषयः। चंद्रकस्तूरीचंदनैः वासितैरिति शेषः। अत्राप्यधिवासपूर्वकं कर्तव्यं।
ज्येष्ठत्यादिना श्लोकेन ज्येष्ठमासपूजामुपदिशाति। तत्र हिमपुष्करैः। हिमजलैः अ

तेत्र·टि पिबेतिपञ्चोत्तरं। अत्र शाक्तो विषयः। चंद्रकस्तूरीचंदनैः। वासितो रितिशेषः। अत्रा
पत्र प्याधिवासपूर्वकं कर्तव्यं। ज्येष्ठे सादिना· श्लोकेन ज्येष्ठमासपूजामुपदिशति। त
५४ त्रपूर्वविस्ताधिवासे। आषाढेत्यादिना श्लोकेनाषाढपूजामुपदिशति। अत्राविस्ता
धिवासं पूजयेत्। श्रावणोत्यादिभिर्विनश्यतीत्यंतैर्द्वादशभिः श्लोकैः श्रावणमासे
54 पवित्रारोपणोत्सवार्चनप्रकारमुपदिशति। तत्र पवित्रैर्वर्ज्यमाणो· तं त्वात्मभिः
तद्विधानैः पवित्रविधानं। वा पञ्चोत्तरं केः कुंकुमचंदनाघरु रागितैः नवाङ्गुलैः
सूत्रै रित्यन्वयः। वा पञ्चोत्तरं। तत्संख्य सरग्रंथ्यादि सं पुतं। षोडशाङ्गुला यामप
क्षे षोडशसरं षोडशग्रंथिकं वकुर्यात्· नवाङ्गुलायामपक्षे नवसरं· नवग्रंथिकं
वकुर्यात्। अत्रादिशब्दो रंजनविषयः। प्रतिग्रंथि रंजनं कुर्यात्· इत्यर्थः। अथवेतिप राम
ञ्चोत्तरपरं। तत्संख्यगुल्लादिकं। अत्रादिशब्दः सरग्रंथ्यादिविषयः। एतदुक्तं भवति पत्र
यस्मिन् अस्मिन्नावरणे याया शाक्ति संख्या तावत्संख्यां गुल्लायामसरग्रंथिसपुतं ५४

नंतरं तान्त्रेष्टानां सर्वनित्यासाधारणं नैमित्तिककाम्यपूजाक्रममुपदिशति। अथ
षोडशोत्साहिना तत्प्रयोभवेद्दितं तेन श्लोकशतत्रयेणाष्टमेन पटलेन। तत्र। अथषोड
शोल्लासादिभिः तेषु पीत्यैतै द्वात्रिंशत्छत्रश्लोलोकैर्नैमित्तिकार्चनक्रममुपदिशति।
तत्र अथषोडशोत्यादिना श्लोपत्यरंपराभिलसंतेन श्लोकद्वयेन पटला। योद्देशात्रे नै
त्तिककाम्यपोरग्राम क्रमानुष्ठाने प्रसवापंचोपदिशति। तत्र नैमित्तिकंकाम्यं नै
मित्तिकंकाम्यं वं। अर्चनमिति श्वेषः। सापेक्षपूर्वपूर्वतः। पूर्वपूर्वतः। सापेक्षं। एत
दुक्तं भवपति। नित्यार्चारतानामेव नैमित्तिकार्चासु योग्यता। उभयार्चारि
रतानां काम्यार्चायोग्यतेति। अन्यथा भजनं उक्तक्रमविपर्यासभजनं न स्यात्। एतत्सर्व
साधारणं। नित्यार्चन इत्यादिना श्लोकेन सर्वासां नैमित्तिकार्चनविधाने नगुणाविधा
नं तत्प्रकारंच अत्र स्तोति। चैत्रेत्यादिना पूजनमित्संतेनार्द्धयुक्तेन श्लोकेन दमनका
र्चनक्रममुपदिशति [illegible]लेः दमनकैरिति शेषः। गुच्छैकैशाखाभिः। तेषां

तत्रटि ५५ एषगोराः पङ्क्ताः संस्थाप्य विपपाएनद्दुक्तं भवति: सकैत्रनैमित्तिका
र्चास्तुत्रोक्तानिपूजादुव्या।रो पूर्वे घुनिः। शिपवित्रे पात्रे विद्याम्युद्दितेवि
धागुलापा मपंचदृशसरग्रथिकं पवित्रं कुर्यादिति।कृत्वेति अधस्तादन्वयः।अधिवा
सपूर्वं प्राग्वत् तैपवित्रैः तन्मानं पंचात्रयं पद्मंगीकृतं तन्मानायां मंतेरष्टोत्तरशतेस
55 रग्रंथिपूक्तेरितिशेषः।वारादितुरुकुल्लादिशक्तीनां आदिशब्देन पंचदृशानित्याउ
च्यंते।मूल्लं शक्तिवत् प्रधानदेवतायाः प्रोक्तपद्मत्रये यः पद्मोंगीकृतस्तद्वत् अंगति
त्यानां चतुर्दृशसरादिकं।मध्यस्थायाः पंचदृशसरादिकं स्वमानेन स्कंधादिनाभ्यव
धिनाक्रमः अन्तरक्रमः आगमः।कादितता दिपरिधान प्रमाणेन प्रमाणेनः शक्तिपो
गिनीनांमानेनस्वरग्रथ्यत्वाद्युक्तः पूर्वोक्तपद्मत्रयानुष्ठानाः राक्तविषयः।मानसांकर्य राम
उक्तानांपद्मत्रयाणामन्योन्यमानसांकर्यः।अयथभाउपद्दत्यादिनाश्लोकेनभाद्रपदमा ५
सपूजामुपदिशति।तत्रपूर्वोक्तविधिनापुतं।अधिवासपूर्वं आषाढपुज्यामित्यादि

रर्च्चकमित्यंतैश्चतुर्भिः श्लोकैः आश्वयुज मासपूजाक्रममुपदिशति। तत्र प्रतिदिशान्त्र
प्रतिपत्तिथिम्। अमावास्यानन्तर प्रतिपत्तिथौ। उपहारः। निवेद्यं। शतादितद्भ्याश
तादिशतपद्भ्या एवं पूर्णा यां षट् शताधिकं सहस्त्रवारं मूलविद्यया जुहुयादिति यः जन
पंचैवाशतादितद्भ्या जपं च समाचरेदित्यर्थः। संपूज्य। नित्योक्त मेरा एवमेकादि
संख्या पूर्णा यां षोडश कन्याः समर्च मेत्। तेन। पत्तनेन। एतद्इष्टं भवति। देवी वि
शेषार्चा होमाद्यनन्तरं कन्यापूजनं कुर्यादिति। कार्त्तिकेत्यादि भिः सप्त सनकमित्यं
तै स्त्रिभिः श्लोकैः कार्त्तिकादौ पात्मवपूजाक्रममुपदिशति। तत्र। होमं कुर्यात्। नित्योक्त
मंत्रतत्त्वश्रुतिः। विद्यया श्रीविद्यया। शक्तीनां वाराहीकुरुकुल्लादीनां परिवारशक्तीनां। तत
त्रन्मंत्रेणेति शेषः। अस्मिन्पंक्ते पंचदशानित्यानां रथ्यकपूजा पां। चदशही यान्त्र
स्यायपेतः। ततद्विद्याभिरिति संप्रदायः। वाराहीकुरुकुल्लयोर्देवीवत्। अथवा पद्यो

तंत्रटि॰ तरो राघवगौरता॰ पद्मः मार्गशीर्षेत्यादिना श्लोकेन मार्गशीर्षमासपूजामुपदिशति॰
५६ तत्र॰ चंद्र पुकू॰ कर्पूरयुतं नालिकेरांबु॰ निवेद्य तद्दर्शयितं प्राप्य॰ पिष्टापूपैः पूजयेदित्यर्थः
यथाविधि अधिवासपूर्वं। पुष्ये मासीत्यादिना श्लोकेन पुष्यमासपूजामुपदिशति। त
त्र॰ वा पक्वान्नं तरं। गव्य॥ गोसंबंधि॰ गव्यग्रहणां अन्नमहिष्यादिक्षीरनिवृत्त्यर्थं माघमा
56 घे मासीत्यादिना श्लोकेन माघमासपूजामुपदिशति। तत्र मुद्गैः घृतैः इतरैः कृसौ॰
तयेति पक्वान्नैः॰ सिताशर्कराः आदिशब्दः फलादिविषयः। सदा सर्वदिना वनेषु॰
फाल्गुने मासीत्यादिना श्लोकेन फाल्गुनमासपूजामुपदिशति। तत्र॰ स्वर्णाग
जतैः पुष्पैरिति शेषः। दिषु वेत्यादिना श्लोकेन पुरोपेषु दिवसेषु पूजाविशेषानुप
दिशति॰ तत्र युगादिषुः युगादिसंज्ञास्तु वैशाखादिमासोक्तास्तु तिथिषु॰ वैशेषिकैः राम
क्रमार्चनं नित्यार्चनेन नैमित्तिकार्चनं च। आगमोक्तेषु गुरुजन्मदिवसादिषु॰ अन ५६
तरं नित्यादिमिरष्टषष्ट्या श्लोकैः काम्यपूजाविधानमुपदिशति। तत्र नित्येत्यादिना

९४
१५

समर्चनादित्यं तेन श्लोकद्वयेन काम्यपूजाकरणायोग्यान् प्रजपैव कामावाप्तिं चोपदि-
शति। तत्र· यतात्मनां। विवेकिनां काम्यरूपाशिःपष्ट्याशाः अभिमतानीत्यर्थः समर्च-
नैर्यन्त्रहोमादिविकारैः क्रिया। पुत्तलिकासु कंटकवेधनादिः। ध्यानं भूतो हृदयस्स मय-
स्मरणं· योगः साध्यस्वात्मनोरैक्यभावनं। प्रयोगे न्यत्समर्चनात· अत्र केवलं स-
र्गतकं भवति· स्वस्वकाम्यावाप्त्युपायभूतेषु चोक्तेषु समस्तु चरमभूतात्समग्रमा-
त्पूजनादन्यद्दुष्परिष्टाद्वक्ष्यते· अत्र केवलं समर्चनं सपर्याविशेषस्तोत्रवांछिताभि-
कथनमिति। रहेत्यादिना श्लोकेन षट्कर्मस्वरूपमुपदिशति। तत्रान्येषां वश्याक-
र्षणाविद्वेषणादीनां। तानीत्यादिना श्लोकेन काम्यपूजाविधानक्रमं कथनप्रकार-
मुपदिशति। तत्र तानि षट्कर्माणि। देशकालेत्यत्र काल शब्दो मुहूर्तं दिवावीरहेत्या-
दिभिः समभ्यस्त इत्यतैः पंचदशभिः श्लोकैः भूतमराडलेषु पूजयेत्यस्तु मासतिथिवा-
रेषु· द्रव्यविशेषैः पूजनाच्च फलविशेषानुपदिशति। तत्र· भूपुरे· रेखाग्राष्टकमूलो

तंत्रा. टि. पितेवन्तुरस्त्रे। वारिमराडलं त्वर्द्धचंद्राकारेब्जं गदपप आपितेमंडलं। दहनागारे· त्रिको
५१ णं स्वस्तिकोपेतं त्रिकोणे· अनिलमराडले· एकान्तरितमन्तर्बहिर्विरचितं बिंदुषट्कयुक्ते
वृत्ते· शेषयोः· निग्रहनिधनयोः। व्योमगेहे केवलेवृत्ते· पीतश्वेतारुणासितैः वायुन
57 भसोरसितवर्णैः रातो निद्रव्या। रोभूतमराडलपूजायामेवा। षोढाविभत्त्वाह· पंचभिः
पंचभिर्घटिकाभिः। नात्रिं चउक्रमेण विभिद्य· खंडानि घटिकापंच पातिकेषु
विषयेष्वहश्च रात्रिं च पंचभिर्घटिकाभिः षोढा विभिद्य तेषु ब्रह्मनुभूतेषु खंडे
षु· क्रमात् दद्वाहीनि कुर्यात्· इति नवनामभिः त्रिपुरेत्यादिभिः अंमादुक्तानीतिशे
षः। सिद्धिभिः समभितिशेषः। पयः। ह्रींरां हेमदृतिपक्षेन्दुः। अर्चयेत्· तमितिशेषः।
मातृणां वशिन्यादिपरमायानां व्युत्क्रमपीठगाउति। एतदुक्तं भवति। चूतकर्पूरर
क्तचंदनचंदनाख्याः। कामरूपपूर्णगिरि· जालंधरोड्यानकपीठगा इति· तेषु द्वादश राम
सु विष्टरेषु· नित्यनित्यकर्मः होमयेत्· नित्यहोमांते विद्यायाज्ञोकद्रव्यसंख्यापुक्तेया ५७

ग्रादुत्पातः ततः पूर्णाहितिनात्· एवं कृते लक्ष्म्यानपोभवे द्वित्यत्वपः।तगरसंभवैः जल
ज…विशेषैः।नेघोवर्त्तैर्वा।सिते।पिराड्सिकताविग्रहे ग… ….धादिभिरित्यत्र· आदिशब्दे
नउपचाराणराणपुच्यंते।चतुरस्त्रमित्यादिभिः सर्वधाऽत्रैस्तैः षाड्भिः श्लोकैः श्रीचक्र
निर्माणोस्वरूपविशेषणापलसिद्धिविशेषान् उपादानद्रव्यविशेषैः फलविशेषान्
निषिद्धाधिकरणानि तेषु करणे प्रत्यवायंचोपदिशति· तत्र आमध्यात् द्देवतानिवा
सत्रिकोणामध्यावधि· निधनधनंधनावाप्यनंतरं निधनं भवति त्रिरि क्रमाद्धत्र
तं।चतुरस्त्रपद्मद्वयं नपात्· चक्र्दशारद्दशारद्वयेमुन्नतं।नस्मात्तवयोनिकेतलं
श्रीचक्रमितिशेषः।एकाद्विषट्कमौन्नामः।चतुरस्त्रात्पद्मद्वयमुन्नतं।तस्माच्चतुर्द
शारादिकं समुन्नतं· नवानि इति द्विव्यत्वात्तवेसर्पः।समरूपाणां नवचक्राणां सर्पः।
समस्थलानि रत्नेषोड्शास्वन्यतमेः दृषदि शिलायां।एतान्यधिकरणानि सर्वनि
त्यार्चनप्रस्तारसाधारणानि।स्थापयेत् प्रतिष्ठांकुर्यात्· सीसकस्फटित्यत्राद्दिश

हेनना गमापसंच गृहाति। पूर्वो क्तविपरीत कृत्य॑ अलक्ष्म्यादिकरमित्यर्थः। लोभेन
वित्तेछ्छया मोहेन अविकात्‌। अज्ञानतः निषेधाज्ञाननः पर्वताग्रे इत्यादि प्रविनोद्वा लेवा।।
निसेतैः पंचदशभिः श्लोकैः सप्त विधसिद्ध्युपाय मुपदिशति। तत्र सिद्धद्रव्यैः सिद्धद्र पद्मिनी
व्यं गुरुमुखाद्देवावगंतव्यं। खेचरीमेलनं अशरोमेलनं कुजे केहरायो। यान्तिरापः नील वेट...
तता कापटलेवन्यमाराणाः। षड्विंशाद्विग्रहाः। वेटकाः चेटकानामचक्र; षष्ठिविग्रहाः दिव्यांबी
देवतास्तत्पटलेवन्यमाराणाः मायाउच्छाबीनान्तः। कृत्त्रिमविग्रहान्‌ दर्शयितुं सामर्थ्यं नेताल
दधात्‌ एकैक इतिशेषः। निर्भयः। पिशाचादि दर्शनात्‌ अचाकितचित्तः। पिशा कुलादि
चिकाः। पिशाचिकानामकाश्चनंभीमवीग्रहादेवताः। चक्रगतां नित्यसपर्याप्रो माया
क्तचक्रेनदृक्तत्र कारेरासप्तासुप्रोक्तसिद्ध्युपायेषुत समर्चयेदित्यर्थः। अन्यासा
मपितत्तत्स्थपूजा चक्रेनैमित्तिक काम्यार्चने मन्त्रे [illegible] ताला: तेचविरूपाभीषणा राम
काराः। असंख्याताः काञ्चनदेवताः। कृष्णवस्त्रादिभूषणाः। आदिशब्देनगंधमाल्या ५८

नुलेपनादिकं कुर्य्याच्चक्रे· अंजनद्रवी गुरुरूपका ध्यानिर्मिति· साध्ययोनिं उत्तरं तत्र वक्ष्य
माणां साध्यनक्षत्रयोनिं कृत्वा· तासां विग्रहानुपरिष्टाद्वक्ष्यति। प्रार्थनेन पुष्पस्र
ग्दामसिद्धमस्यन्मशीविता· यथागतं गच्छतु इति प्रार्थनेन· मालाभूषितविग्रहानुप
रिष्टाद्वक्ष्यति। प्राप्ये:। साधक इति शेषः। कल्हारादिभिः समस्तैरन्यतमेन वा· एवं स
र्वत्रापि· विश्वविनोदवान्· इन्द्रजालादिप्रदर्शनेन· षडाधारेत्यादिनाई रंत मित्यंतेन
श्लोकद्वयेन भविष्यद्वर्तमानार्थयोरुत्तोपायमुपदिशति। तत्र षडाधाराद्यंगानि
उत्तरत्र वक्ष्यति। चक्रं संचिंत्य· तेष्वन्यतमे महोदय· गुरुमुखादवगंतव्यः। देवीं ललि
तां· सम्यक् नित्यपूजां कृत्वा विग्रहतः पूर्णाप्रतीतौ· भोक्ता रूपभावनासिद्धौ· भवानि त्रिमंग
लानि सिध्यंतीति शेषः। विकाले आयुधवराविषयवादिवैकल्यस्फुरणात्· अमन्यत्र अमं
गलं· देवीमित्यादि विरामविशिष्टैः त्रिभिः श्लोकैः चतुर्विधपांडित्यादिसिद्ध्युपाय
मुपदिशति। तत्र अमृतात्मकं सलिलमिति शेषः। जिह्वा· एतद्युक्तां भवति। सरस्वतीना

तंत्ररा॰ डीविग्रहांजिह्णोस्वात्मतेजोविग्रहंविभाव्यतत्तेजसि॰तदृमन्तंहोममुद्धाप्यवेदिताव
५८ तुर्विधंपाद्वित्वं॰वाहित्वह्णवित्वं॰वाञ्छित्वं॰व्याख्यातत्वचरूपं।नित्यंयावज्जीवस्तयोगीत्वा
घृक्तस्पपंचप्रकारस्यैकत्रूप्याप्य॰एवंनानारूपकथनंलोकोक्त्यनुमत्वार्थं।अनुग्रहो
59 क्तोत्यादिनापरमेश्वरिरूसतेनश्लोकत्रयेणासर्वव्याधिपरिहारपूजामुपदिशति॰।
तत्र॰अनुग्रहोक्तचक्रेस्थानित्यानित्यापटलोक्ततपानुग्रहचक्रेस्थातामिस्तत्रोक्ता
भिर्ड्डाकिन्यादिभिरष्टचत्वारिंशच्छक्तिभिर्यजेत्॰तत्रोक्तविधानतइतिशेषः।इन्दी
वरैर्नीलोत्पलैः।ज्वरइत्यादिषोडशविधव्याधिकथनंसर्वेषांव्याधिनामुपलक्षणा
र्थं।इंतकरोज्वरइत्यत्रज्वरशब्दः पीडावाची॰शिरःशूलंशिरोरोगः।त्रिदोषजावात
पित्तश्लेष्मणामेकैकव्याधिसंकीर्णजनितारोगाः॰सर्वेरोगाइतिशेष॰।इत्यमित्यादि राम
नाश्लोकेनअभिषेकादिषुश्रीचक्रनिर्माणाद्यसप्तकमुपदिशति।तत्र॰चंदने॰सि ५८
तरक्तैः।बिल्वद्वारइत्यादिभिःकालतइत्यन्तैस्त्रिभिःश्लोकैर्नाठकल्पकाद्येकादश

सिद्धपापमुपदिशति॰ तत्र॰ विलद्वारे पातालप्रवेशमार्गद्वारोपकंठतः षोडश
त्र्यस्त्रसंयुतं। पूर्णाभिषेकप्रोक्तप्रक्रियया॰। ताभिः॰ षट्सप्ततिसंख्याताभिस्तच्छक्तिभिः
सवलाशिरशाच्चनु॰ शताधिकसहस्रसंख्याताभिः एतच्च क्रोर्वनलत्तिनायाएव नाम्ना
संतं साधको। पद्दोत्पादे यो देवताविशेषः। तत्र वीरामनुष्यसिद्धरूपा॰। किं भुकेरि
त्यादिभिः सोमाज्यसिद्धयउत्पतैश्चतुभिश्लोकैः पंचदशविधैः प्रसूनैरर्चनात्तंवदस्य
विधवांछितसिद्धिमुपदिशति॰ तत्र॰ रक्तोत्पलैः रक्तकुसुमैः तगरैः॥ प्राग्वतः जंवी
रैः नारंगैः। वाहनाग्नेये॰ स्पंदनोद्दोलिफादिशिद्धये॰ पूर्ववदित्यादिना श्लोकेन काम्य
फलावाप्तिकालान्॰ सर्वत्रनिवेघद्व्याराशोवोपदिशति॰ तत्र॰ दीनादिनिवलाशिदु
र्व्याराशा सर्वनैवेद्यानीत्यर्थः। सवक्रेत्यादिना श्लोकेन सर्वोपद्रवशांत्ये साद्यक्रमतर्प
णामुपदिशति। तत्रैत [illegible] क्रेभवति॰ राजको धात्रीविषोत्पातवैरिपीडा महवैकेतारोगा

र्यादिषु जलाशये स्नातः धौतांबरः पद्मासनोपविष्टः कृतन्यासः कृतार्घ्येनार्घ्यपा
तंत्रटि ६० श्रीचक्रं सलिलोपरि विभाव्य तन्मध्यगां देवीं स्वरश्मिकल्पितामेषन्मतमचषकपूरितं सलि
लं अर्घ्यकि पूर्यादिभिर्मुरभिरासनजुष्टप्राति शक्तिके निम्य पूजामंत्रैस्तत्तन्मेरोहृद्यातः
60 तेन सर्वोपहृत्प्रवशान्तिर्भवति। घृतैरित्यादिना महेश्वरीमित्यं तेन श्लोकद्वयेन देव्याः
षाडुरभिबकदृव्येः सम्राविधाभिषेकेतसांला निवोपदिशति। तत्रात्रिभिः प्रोक्तैः श्री
त्ये स्वनिर्हृतयेपूजे त्यादिभिः धीरतरैरपीत्यतैः षड्भिः श्लोकैः प्रतिश्लोकमेकैकप्रकारेण
षट्कृत्रकोममजेनमुपदिशति। तत्र तत्पुष्पैः पूजयन्सन्नैः। लिंगत्रयगतो स्वयंभुवाणेत
रालिंगस्थ्या मूलाधारहृदयपद्मभ्रमरध्रुगतो चक्रस्थाभिः। आरोमादिभिः। अत्रेदंता
विषये: परत्रपराहंताविषये। एतद्दुक्तं भवति। मूलाधारहृदयपद्मललनेषु। अमराम ६०
तमेलिलसद्यपर्याप्तोक्तेः चक्रस्थां तत्तत्स्वाभिः राशिमादिभिः परिवृतां विभाव्य पूजय
नृदंफलं लभते इति। प्रागुक्तमार्घे स्थितं तनाभिर्दुर्वासनाभिर्मा संमासं यतिरत्नमेकेके

मासंपायोघैः संकोचभावैः बहुधाद्दत्यु क्षिपत्मनसानुभाव सिद्धकथयति। पापकृत्या
दिदुःखैः पापैः स्वकीयाविवेकैः कृत्याहि दुःखैरराति भिः दुष्प्रयोगोत्थाभिः स्वाभिः कृत्यादि
भिरादि शब्देन यंत्रचूर्णौषधानि ह्रो पादुर्भ्यंते। तैश्च जनितं दुःखैरित्यर्थः। देवीरूपमित्या
दिनाश्लोकेन अस्वरा विश्वरूपताहेतु ताभावमानानाडीवन्मूलकं रूपं परिपूर्णाफल
मुपदिशति। तत्र चक्रं सकलदेवतावाभृतं श्रीचक्रेशक्ति शंवरस्याशक्त्याद्यनंतसं
ख्यात्मशक्तिविषयैः शद्वाहित्रूपैः तन्मयो भवेत्। तद्दहंकारस्वाहंकारं विलापयेत्। तद्
त्यर्थः। ८१। इति षोडशनित्यातंत्रे पुष्प्रीकाहिमते। प्रपंचसारासिंहराजप्रकाशाभिधा
नेन सुभगानंदनाथेन विरचितायां मनोरमाख्यायां व्याख्यायां षोडशनित्यानैमित्तिक
काम्यार्चनप्रकाशनपरः षष्ठः पटलः। पत्रिपूर्णासिराम छे ॥६॥ ॥८॥ दैदूः ग्रंथसंख्या।
षष्ठपंत्रा।शी।सप्तस्तु व्याख्यार्थश्वः शताल्परं। साद्धि पादास्त्रिषष्टिस्तु रिति सम्यक्समी
रितं॥ पूर्वं प्रपंचभाषाग्नि नित्या पालताललिता यां: नित्यपूजा सर्व नित्यासाधारणानैमि

तंत्रटी°
६१
त्रिककाम्यसपर्यादिक्रमं चतुर्थपंचमषष्ठपटलैरुपदिश्यानंतरं द्वितीयायाः कामेश्व
रीनित्यायाविधानमुपदिशति। अथ लोडशेत्यादिना किंचिदित्यंतेन श्लोकशतत्रयेण
सप्तमपटलेन॰ तत्र॰ अथ षोडशेत्यादिनार्थप्रश्नानिचरूत्वंतेन श्लोकद्वयेन पटलार्थ
मनुपदिशति। तत्र॰ तत्वतः यथावत् तद्युक्तीः। तदेव नराभूताः शक्तीरित्यर्थः। विद्यात्रय
मित्यादिनिष्क्रमेणावेदत्यंतेनैश्चतुर्भिः श्लोकैर्विद्यान्यासक्रममुपदिशति। ऐं स्क्लीं नित्य
क्लिन्ने मदद्रवे सौः। तत्र प्रागेव तृतीयपटले एकेन लक्षदर्पामिनि॰ तावता एकेनैः एतद्
क्रं भवति। कामेश्वरीमूलविद्यायाः प्रथमाक्षरेण हृदयं॰ द्वितीयेन शीर्षं॰ तृतीय
चतुर्थाभ्यां शिखा॰ पंचमषष्ठाभ्यां कवचं॰ सप्तमाष्टमनवमदशमैश्चतुर्भिर्ने
त्रम्॰ एकादशेनास्त्रेणास्त्रं। एवं षोढा विभिन्नेन जातिपूर्वकेन मूलमंत्रेण षडंगन्या राम
संकरयोः कुर्यादिति। उक्तं स्वतंत्रेण नवमे पटले स्वयमेव वक्ष्यति। यथाः अंगुष्ठादिकनि ६१
ष्ठांतं अथ ऊर्ध्वक्रमेण हृदयादिभिर्नेत्रांतैः। उभयकरयोश्चांगुलीषु अस्त्रेणान्यो

न्य मार्जनात्करतलद्वयेन च न्यसेदिति॰ ऐं ह्रं ह्रं पापनमः। इत्यादिभिः। ह्रीमित्यादिनाङ्ग
म राश्लोकद्वयेन विघापाएका ह्रशान्तरेखास्वमूर्द्धादिपादद्वयाङ्गुलिनखाव धिस्वक
रतलाभ्यां परामृश्य पादद्वयाग्रादारभ्य ह्रदयान्तं मूर्द्धपरामृशेत्। ह्रदयेऽनन्तं तेना
पदर्शितप्रक्रियया व्यापकन्यासं कुर्यादिति॰ एवं सर्वेषां मंत्राणां। सर्वन्यासान्ते व्यापक
न्यासं कुर्यादित्यर्थः। मंत्रान्तरन्यासक्रममुपदिशति। तत्र गुरुध्यके॰ मूलाधारे॰ मूर्द्धादि
त्रयपल्लवघिः। एवं हि कं भवति। एषु त्रोक्तेषु द्वादशसुस्थानेषु सर्वाङ्गेषु॰ समस्तेन॰ मू
लमंत्रेणेति शेषः। पङ्क्तेच॰ पूर्ववत्तु नरपिक्रियादित्यर्थः। अथ ध्यानमित्यादिभिस्तत्र
वैरत्वं तैषड्भिः श्लोकैर्व्यानित्य सपर्याध्यानमुपदिशति। तत्र॰ येन ध्यानेनं॰ ऊर्मिका॰
अंगुलीयकं। इंदुकलाकलितमौलिकां॰ चंद्रकलावतं तत्वं पंचदशानां नित्यानां धा
रणात्मः॰ पंचाष्टकोशदहद्वषष्ठी गाचक्ररस्तगं मू॰। एतदक्षास्यात्॰ समांतरालं स्तद्व
यमन्तर्वहिर्विभागेन समचतुरस्राकारं कृत्वा तदन्तर्यन्त्रद्वयं कृत्वा तत्र च वक्ष्यमाणाङ्क

तंत्रटि:
६२

62

मेराःषट्कोणं विधाय तद्बहिस्तद्वृत्तं एकांगुलांतरालं विधाय तद्बहिस्तच्चतुरंगुलांतरालं वृ
त्तं कृत्वा तद्बहिरेकांगुलमानेन वृत्तं कृत्वा एवं प्रवेशमार्गं त्यक्त्वा त्रिः कृत्वा वर्तितं वृत्तद्वीथ्यां पंच
दलानि कृत्वा तद्बहिर्वृत्तवीथ्यामष्टदलानि कृत्वा तद्बहिर्वृत्तवीथ्यां षोडशदलानि
कृत्वा तद्बहिः परिवृत्तवीथ्यां षोडशपत्राशीति कल्पयेत् एवं पंचदलाष्टदलषोडशदल
षोडशदलषट्कोणं चतुरस्रगामि तस्य पार्श्वयोः। एतेषां मानविशेषश्चोपरिष्टाद्वक्ष्यामा
रात्वादिहन्नप्रपंचितः। पाशांकुशाविति। एतान्यायुधानि वामोर्ध्वहस्ताद्दिवामाधर
हस्तांतं वामवहिर्द्दिशा क्रमेणाधरहस्तादूर्ध्वहस्तावधि क्रमेणाचक्रं कल्पयेत् तत्र वैः प्र
योगोपदेशस्थानेषु० महनोन्मादहरत्यादिनाश्लोकेन पंचस्वदलेषु पूज्याः पंच
काराशक्तीरूपादिशति। तत्र पुरोहिताः। शाङ्गहीरिताः पंच वाराशक्तीः। एतदुक्तं
स्यात्। चतुर्थीदलोक्तशेव वासोपंचकैरेकैकाद्वान मंत्रपूर्वैः महनोन्मादनेत्यादि
भिर्नमिभिः पंचवाराशक्तीः पूजयेत्। कुसुमेत्यादिनाश्रष्टस्वित्यनेन श्लोकद्वयेन द्वि

राम
६२

तीयावरणो अष्टसुदलेषु पूजा: शक्तीरूपद्दिशति· तत्र अनंगपद्द पूर्वस्ता इति· पूर्वोक्ता
श्वेतस्त्रि:। सा तद्दुक्तं स्यात्· अनङ्गः कुसुमा अनङ्गः मेखला अनंगमदना अनंगमदनातु
रा इति। रेखा गगना पूर्वा गगनरेखेत्यर्थ:। अन्या अष्टमी· अङ्कुला दिभि: षोडशाछ्छदे इत्युं
ते: श्लोकै: तृतीयावरणो षोडशदल पूजा: शक्तीरूपद्दिशति· तत्र अष्टमी मनोरथे त्व
न्वय:। मदनोन्मादिनी त्येका वशंकारी· वशंकरी त्यर्थ: सस्वर: षोडशस्वरान्तरेषु ए
केकाक्षरपूर्विका: त्रिपद्दर्शनका ति का: षोडशी त्रिपद्दर्शनी इत्यर्थ:। पूर्वेत्यादिना
यथाक्रममित्यंतेनाध्यर्द्धन श्लोकद्वयेन चतुर्थावरणो बहि: षोडशपत्रेषु पूज्या:
शक्तीरूपद्दिशति ऊष्मामृतातुष्या सहस्रमृतातु द्विनित्यैका अमृता इत्यै
केत्यर्थ:। सस्वरा एता: श्वष्टा· वता स्वरान्तरेषु एकैकाक्षरपूर्विका विधा छ्वेद्रुस्प।
बहिरित्यादिना श्लोकोत्तरार्द्धेन पंचमावरणाष्टदलेषु पूज्या शक्तीरूपद्दिशति·
तत्र तथा रत्त्रपि तत् एतद्दुक्तं स्यात्· उपरिष्टान्नित्या नित्यापटल श्लोकक्रमेणानि

तं॰त्रि॰ ६३ क्ष्मीति वायुवासवकोणेषु प्रोक्तक्रमेण डाकिनी राकिनी लाकिनी शाकिनी त्रयमभ्य
र्च्य ॥ ह्रीं शांव रुद्राकोणेषु त्रिषु प्रोक्तक्रमेण काकिनी साकिनी हाकिनी तिस्रः शक्ति
त्रयमर्चयेत् ॥ इति । तद्बहिरित्यादिना चोदितैरित्यंतेन श्लोकद्वयेन षष्ठावरणोच
तुरस्रे तद्बहिः कोणाचतुष्टये पूज्य शक्त्यादिकमुपदिशति । तद्बहिः षट्कोणाद्बहिः
त्रिकोणे शान्त्यः शक्तीनिति शेषः । तत्समाः प्रधानदेवतासमानवर्णा मरकताकरायुध
धराः ॥ एतत्सर्वावरणा शक्तीः साधारणा यजेत् ॥ आगाद्दीशांतमष्टसु दिक्षु अधश्च
ऊर्ध्वं च प्रादक्षिण्येन अन्यास्तु षट्कोणान्तरेणावरणशक्तीर्दृव्यज्ञादारभ्य प्राद
क्षिण्येनार्चयेदिति संप्रदायार्थः ॥ अग्न्याद्यस्रिषु चतुरस्र षट्कोणान्तराल
स्थेषु विद्यादिसप्तान्तर्पर्यन्तराः स्थिते स्तत्र नामभिः एतदुक्तं स्यात् प्रोक्तानामावर राम
णाशक्तीनां सर्वासां मलविद्याद्यन्तरस्सरैस्तत्र नामभिः सप्तान्तर्पते षोडशच्छद ६३
द्वये पि विद्यादीन्तरानंतरं षोडशस्वराद्यरसहितं प्रोक्तक्रमेणापूजयेत् ॥ तेभ्यः । चटुका

63

रापति दृग्गन्ते त्र्यालेभ्यः। गंधादिचो दितेर्वक्ष्यमाणो द्रव्यैरिति शेषः। ततउत्थादिभिः
सिद्धंतीत्यन्त्रेः पादाधिके स्विभिः श्लोकैर्द्व्यानिसप्तजाक्रमंतत्फलं चोपदिशति०
तत्र। अंगविद्यान्योक्तापाद्यैः एतदुक्तं स्यात्ः प्राग्वद्धारवेषकुसलिलानिःवद्धि
सर्पमामाल्मकानि कुद्धातस्यदड्डुः मंत्रैः प्रोक्तक्रमेण अभ्यर्च्य स्पर्द्धौमूलविद्यामेका
दशवारं जपित्वा साधितेनार्घ्येणप्राग्वत्सपर्यां कुर्यात्। इति एवं सर्वासांवक्ष्यमाणा
नानित्यानामर्घ्यं लक्ष्मिविधेयस्यर्घ्य। प्राग्रुक्तैरुपचारा घैः सपर्या विशेषे रितिशेषः।
तथालललिताविद्याहोम प्रोक्तक्रमेवत् प्राग्वत्समापयेत् एतदुक्तं स्यात् देवतात
नैतत्परिवारशक्तीस्तेजोरूपाः समाविष्टा चुद्धाता चतेजोरूपिणीप्रवहन्तो साभा
गेराखेवयानिरुद्धपास्वांतनीताः प्राग्वत्समापयेत्। इति। पंचदशानां नित्यानां विशेषा
नुपदेशेसपर्यार्थं भेषोडशाद्द्रसमंत्रेणाव लिप्रदानं। अवसानेकुरुकुल्लीसपर्याद
र्या बलिप्रदानं। सर्वा विरराद्दौ देवतापश्चिमभागे प्राग्वत्त्रिपंक्तिकेस्पनाध्यनक्कस्वप्

२७

तंत्ररा
६४
64

ज्ञानं च तद्योगान् पंचकामाकुर्यादित्यर्थः। आवर्जनं वशीकारः। अप्रयत्नेन अनवाप्तत्वे
नेत्यर्थः। अत्रापि युगानुरूपमन्त्ररत्नतेजःपिलात दृश्यांशंतर्पणाहोमादिकेवकुर्यादि
ति। सर्वेषां ज्ञानेन्द्रियज्ञानात्मकत्वात्। ससर्जे। तत्तद्रूपेणापरिणातेत्यर्थः। उक्तार्थः स्तो
ति। तत्र त्वमहं वी मंत्रयंत्रयोगात्। महाचमत्कारकरात्मषिताप्र्प्रापकत्वतः चमत्कार आ
श्च यंत्रैलोक्यक्षोभराख्यमानः। अशेषभुवनप्रथाकरात्रेतत्त्वयोगानित्यस्यविशेषणं।
देवीकामेश्वरीत्यग्रहायः। तद्योगानित्यादिना प्रागुक्तीरित। नित्ये तेन त्रिपादाद्येन श्लो
केन पंचकामस्तवनमुखेनैतान्स्त्रेन् महनोन्मादनेत्यादिशाक्तिकेनोक्तान् पंचज्ञाना
त्मकान्पंचेन्द्रियज्ञानविग्रहानानेत्रविधान् स्थूलसूक्ष्मपरत्वेन प्रागुक्तीरितान्पं
च मे पटलो। बाणाः स्फुरित्यादिभिः श्लोकैः तेषां नामानीत्यादिना क्रमादित्यंतेनाद्वि
घिकेन श्लोकद्वयेन तेषां कामानां नामरूपमंत्रत्वावपूर्वंनामान्युपदिशति। तत्र राम
तेषां पंचानां कामानां पंचमिरूपमंत्रैस्तद्भावानादिना। तेषां नाममंत्ररूपाणां आदिशद्वोऽ

भिषेकाभ्यासादि विषयः तत्र तीपः तेषु तत्तीपः ध्यानमित्यादिनानि पतात्मका इत्यंतेन तत्
बोधेयं स्वरूपाण्युपदिशति। तत्र पीतश्वेतारुणाकाराः स्वयं धौम्रनीलकौ। पंचभू
तशक्तिरूपकत्वान्न तत्त्वतवर्णाः भूतात्मकाः भूतसामर्थ्यविग्रहाः। विश्वकराः भूत
सामर्थ्यरूपत्वात्। विश्वमनोविक्षोभकरत्वेच भूतात्मकत्वादेव एषामित्यादिना
श्लोकेन तेषां मंत्रान्रूपं त्रीणि चपस्तोति। तत्र एककैः एकैकात्तरस्त एकैकं पंत्रः सं
गतेः समुद्दितैः पंच भित्वेशा पंत्राणि। संहंसेत्यादिनामनोभवइत्यंतेन अध्यर्द्धेन श्लो
कद्वयेन तेषामेकात्तराण्यपि च मंत्रान् उपदिशति। तत्र सहंस सरह व वह्नि स्वेः। ह्रीकारः काम
राजमंत्रः सर्पः ज्ञाणोरसा वह्नियुतः स्वनापि। ककारलकारद्वीकार विन्दु भिः क्लीं
कारः मन्मथमंत्रः। शुचिः स्वासंयुतः। विंदुसहित द्वादशस्वरः कंदर्पमंत्रः। अंबरसाद्य
पास्वेनच। वकारलकार ऊकार विंदुभिः मकरकेतनः। सत्व इत्येव हिवह्निस्वेः सकारत
काररेफईकार विंदुभिः स्त्रीं मनोभवमंत्रः। भालइत्यादिना स्मर इत्यंतेन अध्यर्द्धेनैकेन

तंत्ररि श्लोकेन तन्मंत्राणां बाणमंत्राणां च न्यासस्थानक्रममुपदिशति। तत्र भालं ललाटं गु
६५ ह्यमिति। मूलाधारस्थानमुच्यते। अमी पंचकाममंत्रा बाणान्वीरणानां शैवानामेके
कान्क्षरान्कूटमन्त्रान्नेत्रबोरुषु स्थानेषु च मूलतः मूलाधारमारभ्य। एतदुक्तं भवति।
पंचानां तेषां कामानां प्रत्येकमेकाक्षरभूतान् श्लोकान् कूटरूपान् पंच मंत्रान् त
65 न्त्रान्मन्त्रान्वितान् ललाटादि मूलाधारांतं श्लोकोक्तपंचसु स्थानेषु न्यस्य मूलाधारादि ल
लाटान्तं च श्लोकेषु विन्यस्य। चतुर्थपटलोक्तानेकाक्षरान्कूटरूपान्पंच संख्यान् शै
वबाणमंत्रान् तत्तत्स्थानादिनमो तान् विन्यसेदिति। स्वप्नावस्थादिभिः शिवैरुत्पन्नैः
अर्घाधिके पंचभिः श्लोकैः तेषां कामानां प्रत्येकं क्रमेण पंच मंत्राण्युपदिशति। तत्र
क्रमेण। श्रोत्रकूट मंत्र क्रमेण। पुनरुक्ति विवर्जितैः। अपुनरावृत्तिरूपैः। अष्टभिः ह राम
कार रफ ककार लकार ऐकार वकार सकार तकारैः तथा विधैर्वर्णैरेभिरिति शेषः। तत्र ६५
एकाने स्वरयोजनं नाम अकारादिविसर्जनीयान्तानां षोडश स्वराणां यथाक्रममुच्चारणां

एवं सर्वत्र स्वरेषु स्वरयोजनं एतच्च स्वराणां स्वातंत्र्यान्माययापि विसर्जनीयेन तेषां षोडश
स्वरयोजनेन । एतदुक्तं भवति । तेषु पंचसु कामतंत्रेषु अपन्नुरुक्तेर्हकारादिभिरष्टभि
रक्षरैः प्रत्येकं विसर्जनीयान्तान् षोडश स्वरान्योजयेत् । तेनोक्त संख्याक्षराणि भवं
तीति । ते यथा हः हाः इत्यादयः । पंचत्रिंशदक्षरेषु पुनर्विसर्जनीययोजनं तैः स्वरवि
कृताक्षरैः पंचतंत्रेयस्य पमित्यादिना शिवेष्टसंतेनार्द्धाधिकेन श्लोकद्वयेन पंचानां मंत्राणां
स्वरूपमुपदिशति । तत्र स्वमक्षरं । पंचसु कामकूटाक्षरेषु स्वाभिहितमेकमक्षरं । एत
दुक्तं भवति । दृष्टग्रमाशोन भ्रमरोन मध्यसूत्रे पुरस्सरं वृत्तं निष्पाद्य तच्च्यासार्द्धमा
नेन ब्रह्मसूत्र वृत्तसंधिद्वयावष्टंभेन वृत्तपार्श्वयोर्ल्लांछनानि कृत्वा तेषु वृत्तावधिकं
वृत्तिशात तरं सूत्रद्वयमास्फाल्य तयोः पूर्वसूत्राग्रद्वयवृत्तसंधिमवलंब्य मध्यसूत्रपश्चि
माग्रवृत्तसंध्यंतं सूत्रद्वयमास्फाल्य । तद्वत्पश्चिमसूत्रपर्यंतं द्वयात् । मध्यसूत्रपूर्वा
ग्रवृत्तसंध्यवधि सूत्रद्वयमास्फाल्य । एवं षट्कोणं कृत्वा तत्र कोणानि तिर्यग्रेखास्पष्टास्य

तंत्ररा
६६

66

ष्टिकयामध्यतो वृत्तं कृत्वा पूर्वलिखितषट्कोणावाह्यवृत्ताद्बहिरष्टौ गुलांतरालं क्रमेणाष्ट
त्रिद्वयं निःपाद्य सर्वमध्यवृत्तमध्ये कामकूटबीजं नमंत्रेषु पंचसु प्रथमाक्षरमंत्रात् द्वितीयखंडस
विंदुकामालिख्य तत्स्मारेफगर्भे साध्याख्यां चतुर्थस्वरगर्भे साधकाख्यां मुखं योरंत
राकर्म च समालिख्य बहिः षट्कुकोणेषु अधस्तनेषु त्रिषु कोणेषु तान् द्वितीयखंडस विंदु
कामालिख्य उपरितनेषु त्रिकोणेषु तामेव विसर्जनीयां तां समालिख्य षट्कोणावाह्यवृ
त्तवीथ्यां प्रोक्तस्वरविकृतान्त्रराशिं क्रमेणाऽऽग्नात्मा द्विरायेनषष्ठप्रमवत्कं षष्ठितद्वीप
वीथ्यां द्वितीयचतुःषष्टिमन्त्रराशिं च समालिख्य मनीषितेषु कर्मसु नियुंज्यात्. एवमन्या
न्यपि कूटान्त्रराशिं चत्वारि तथाविधपंत्रेषु क्रमेण तास मालिख्य प्राग्वत्तत्कर्माणि
रषोडशकादिकं वान्यचतुःषष्टिकद्वयमालिखेत्. एवं पंचपंत्राशिं मनीषितेषु कर्म
षु विनियुंज्यात्. पंचभिनित्यादिना सर्वमोहनमित्यंतेनार्द्धघनश्लोकद्वयेन प्रोक्त
कूटमंत्रपंचकस्य मुद्रात्मकं षष्ठयंत्रमुपदिशति. तत्र द्वितीयकूटजमुरेमन्त्रप्रकूट

राम
६६

र जहरेश्चा घं कामानाज कूटं सनामसाध्यसाधकनाम कर्मसहितं साधकनामकर्म
सहितं. तृतीयरूपेराकं द ध्यें कूटरूपेराष ह्क्षो रोनकं द पमंत्ररूपस्य द्वादशस्वरस्य लि
पिव. शात्. त्रिकोणात्मकत्वं तद्युगलयोगतः षट्कोणात्वं चतुर्थं मकरकेतनकूटं पंच
मेन मनोभवकूटेन तद्यंत्रं. शवं निर्मितमिति शेषः। तद्दलस्यातः। द्वल्लेखांभ्रा
ज्वत्रामसहितां समालिख्य तां प्रथमभूतां द्वितीयस्य कूटस्योदरस्य गर्भे ठां कूलात
द्वितीयं तत्पेन रंकान्तरूपेरा त्रिकोणो पुटितरूपष ह्क्षो रोनावेष्टितस्य षध सको
णेषु चतुर्थं मकरकेतनकूटान्तरमालिख्य तत्त्व ह्क्षो रां पंचमकूटान्तरवह्नि स्या
नगपद्मास्यान्तर्यागकूटाक्रमतः समालिख्य वाह्ये तार्क्ष्येषु विनियुज्या इति. तस्या
पीत्याह्निनाकद्वयं चनद्रसं तेन श्लोकद्वयेन सप्तमसप्तमं नवपंत्र द्वयं तत्संख्यानिगमनंत
द्नुभावे चोपदिशति. तत्रस्य ष्णोकरूप स्यषष्ठस्यमहापंत्रस्य परतः परं सप्तमं पंत्र
मित्यर्थः पुरोहितैः स्तैः स्वरव द्भितस्य ष्टमिरन्तरै रित्यर्थः। एतदुक्तं भवति. षष्ठपंत्रवाह्या

तंत्री
६७

त्तरः स्पष्टास्पष्टं वृत्तं कृत्वा तद्बहिः प्राग्वद्द्वैकैकांगुल्यान्तरालं वृत्तद्वयं विधाय यंत्रबाह्ये
वृत्तत्रयवीथीद्वये पूर्ववत् चतुःषष्टिदलपद्मं समालिखेत् एतत्सप्तमयंत्रं ।७। यन्त्रांतरा अ
ष्टमं यंत्रं बहिः प्रोक्तं चतुःषष्टिदलपद्मवेष्टनादिति शेषः । मातृकया अकारादिहकारान्तैरे
कपंचाशद्दलैरावेष्टनादित्यर्थः । अपि चेति समुच्चये ॥ एतदुक्तं भवति । सप्तमयं
त्रस्वरूपस्य बहिरेकैकांगुलान्तरालं वृत्तं विधाय तस्यां वीथ्यां प्राग्वद्दलादिदलान्यन्य
न्तरालेति समालिखेदेतदष्टमयंत्रमिति । तेषां कामानां पवानां प्रोक्तध्येयविग्रहेऽसा
स्थूलत्वं प्रोक्तमंत्रपंचकविग्रहे । सूक्ष्मत्वं प्रोक्तपंचभूतसामर्थ्यरूपपंचेन्द्रिय
प्रभावज्ञानपंचकविग्रहे । परस्वरूपत्वं चबुध्वा तैरसाध्यमित्यादिकथनमिति सं
क्षेपार्थः । मन्वमित्यादि निर्मुद्रयाद्यत्वं तैः पंचभिः श्लोकैः त्र्यक्षाना राम
मष्टानां यंत्राणां मनीषितार्थयोगेन ज्ञानान्तरभावनया फलावाप्तिमुपदिशति । ६७
तत्र । मदाविलां गंधगजवत् । अष्टसु कोणेषु प्रत्येकमिति शेषः । स्वेन तेजसा स्वात्म

उत्तरखंडे तत्ती प पटले विंशत्येक मयं यंत्रं वशाये द्द खिलं जगत्र इत्या द्दिना विं
शति चत्वा[illegible] मत्यं चाशत्यं मत्यष्टी ति शतांक मयेषु यंत्रेषु चतुरस्त्रेन वकोष्ठके ऽ
वश्यमेक[illegible] रकरोऽकवे ष म्यं भवति। ननु त्रिंशत्सप्तिनवत्यंकाम पवत्यं सर्व
त्रावे षम्यं भवति। अतः करा हिना निवनवकोष्ठ का निपं त्रा गोवक्तुं भ्रक्रमते
भ भूपुर मित्या द्दिना। भूपुरं च भूपुरं च भूपुरं द्विवत्तु ष्क मित्यर्थः। अत्र च वाद्या
न्यष्टौ न्यस्त्वा तोम ध्यमे नसह नवकोष्ठा सि न्यासः॥ भूपुरमिदं। त्रिकोणा त्र त्रा
यमध्य भू भूपुरं त्रिकोणा च वक्तुं लं न वकोणा क॥ अष्टांश्च तुरस्त्र च वसं द्वार्द्धं
वस्तु कोणा कां। षट्को णां पच कोणा वत्या॥ भूपुरमिदं॥ पुत्रि भागे षु एकं त्री
णि पच न अं स्त्रो गोति नवकोष्ठास्मि भव तिवक्तु लं अत्रा ति
मयेर। द्वयेनोद्धरे खा द्वयेन च व

१८
२

कोष्ठानि कल्प्यानि । नवकोणकं । अत्र च प्रकृतेन नवकोष्ठके ह्रा ह्रीं रागोत्तरौ को
णोपरि मार्गे पुरस्तात् त्रिकोणरूपे रात्रिमाले निवेशानि पो ॥ एवं च सम

68
/
1

स्वरूपेण एकीभूतमित्यत्र भावनाप्रकारो गुरुमुखादवगंतव्यः। तैर्मंत्रैरेकीभूतमि
त्यन्वयः। मंत्रतेजोभिरेकीभूतमित्यर्थः। तेन प्रयोजनेन ते इत्यादिः श्लोकः स्पष्टा
र्थः। स्त्राणामन्धनानि च किंभूतान्यवस्तूनीत्यर्थः। मध्यस्य बीजे कामराजमन्म
थकूटद्वयमित्यर्थः। मंत्रेण कामेश्वरीविधया। अत्र गुरुमुखावाप्तार्थविशेष
स्तमेवोच्यते। यथा षष्ठस्य मध्यबीजं तु क्रमात् प्रोक्तानामष्टानां मंत्राणां मध्यस्य
बीजं कामेश्वरीनित्या विधयावेष्टयेत्। तेनाष्टौ मंत्राणि भवति। एवं सम्भू
य षोडश मंत्राणि स्युः। अत्र पंचकामप्रसंगात् कामेश्वरीविधयावेष्टनसंबंधो ज्ञा
पित इति शङ्ख मंत्राणाम्प्रकाशे रीत्याद्युक्तप्रकारेणायो। निमुद्रयाऽपरिष्टाद्ध्य
नाराया सुषुम्नांतं मूलाधारादिभिन्नहृदं ध्यातं वह्निसूर्यसोमात्मकतेजस्त्रया
त्मकस्वरूपेणागमागमानुसंधानस्य योनिमुद्राबंध इति साम्प्रदायिकी संज्ञा। तया
एषां षोडशानां मन्त्रेषां च मंत्राणां साधारणोपमिति संप्रदायः। एतदित्यादिना

तं॰व्रति
९८

श्लोकेन प्रोक्तेषु षट्सु यंत्रेषु संग्रहाय प्राप्तेषु षट्सु यंत्रेषु चक्रं भस्यापन्नं तेना
भिषेकं तत्फलं चोपदिशति। तत्र प्रथमं विधिः एतदुक्तं भवति। तंत्रवेष्टनात्रिलोह
धान्यन्नवरत्नप्रलेपमूलपल्लवमुख विधानवासोयुगलवेष्टनोष्टत्रिंश
त्कलावर्त्तनपूर्वं उद्दिष्टं यंत्रं क्रमेणार्चयेदिति। कुर्वदनैरित्यादिभिरस्य तेरसं
तैश्चिभिः श्लोकैर्यंत्रलेखनद्रव्यविशेषैं स्तेषु कामेश्वरीनित्यार्चनं क्रमतः
फलान्युपदिशति। तत्र चक्राष्टकमित्यनेन रहस्ययंत्रात्मकमप्युक्तं
भवति। मध्ये विद्यावृत्तभ्राग्वतः तत्र प्रत्येकं यंत्रषोडशकस्यमध्येषु अभि
पूज्य उल्का क्रमः। प्रयोक्तः हीराहारी। पूर्वजन्मान्तदुष्कृतानि। चिरकालोपात्ता राम
नि इष्टकर्माणीत्यर्थः। अस्मिन्जन्मानि तादात्विककालो। नरमित्यादिरान्यपादि ९८
ष्यते श्चत्रुभिः। श्लोकैस्तैरेव यंत्रैर्विश्ववशीकरणापायमुपदिशति। तत्र तन्म
ध्ये प्रोक्तयंत्रषोडशकस्य मध्यतः। पंचं। पायसादिभिः। अत्रादिशब्देनापूपादिकं
कंपय

68

ति। मंडले लां मरडलं। मिति सप्तानां वाराणां चक्रे क मंगाणि भावेन सप्तविधत्वात् हे कोनवं
चाशादीनानि सर्वेषु च्येते सुतरामादि पिंडित्रयादिशब्देन रजनतान्मंपूर्णपत्रादिनुच्य
ते। सत्त्वि रवप पंत्र शोषोडश कमिति शेषः। अनावृत्तैरित्यादिभिः सिद्धिरहस्यं तेदृशभि:
श्लोकैः कामेश्वरीमंत्रे अनावृत्तैरेकारादिभिर्द्वादशभिरक्षरैः षोडशस्वरयोजनेन अ
न्ये पामवि सर्वेषां मंत्राणां तथा स्वरयोजनेन द्वासप्तती चोपदिशति: तत्र अनावृत्तैः अपु
नरावृत्तैः विद्यार्णैः कामेश्वरीनित्याविद्यातारै द्वादशभिरिति शेषः। तानि कानि।
असकलहरनतयपहयइति- अत्र पूर्वलकारान्नीकारात् लकारः उपादीतं लत्व योर
भेदात् योजने अपुनरावृत्तैरक्षरैरिति शेषः। तत्कारणं कथ पेल्प न्वयः। व्यंजनानि
कादिहांतानि पंचत्रिंशदिति व्यंजनविशेषाः समाख्याता। तथा। स्वरव्यंजनयोर
न्योन्यसंगतेः एव समाख्यातमित्यर्थः। कथमित्यपेक्षायामाह- भारत्या इति भारत्या
मातृकायाः देहभूतैः अवयवभूतैः ततः प्रासादयोजनं हसौः

तंत्रवि
६८

69

हकारसकारौ नेत्रे शिवशक्तिरूपत्वात्‌ चेतना। चिद्रूपे तेन कारणेन। तद्युक्तितः। हकारस-
कारस्वरैर्योगतः चिं हसजौ पिवित्यादिना श्लोकेन उक्तमर्थं निगमयति। चैतन्यजं तेजो चै-
तन्यप्रसरः। तैः पंचभिः परतेजोरूपदेवतापाः श्रोक्तवर्णा विहीना श्रोक्तवर्णापंचकं वि-
हिना योजयेत् तत्तद्वर्णापंचकमिति शेषः। तेमंत्राद्याः। अत्र दशभिः श्लोकैरेतदुक्तं भवति।
आदिक्षान्ता हीररूपमातृकाविग्रहा या भारत्याः सर्वविषयवभूतेषु सर्वान्तरेषु स्थिते
षपितुरीयस्वरबिन्दुसर्गहकारसकारषोडशस्वरान्ताः रात्रादिहीना देहेषु प्रास्ताचे-
तन्यादिजं भरणावतः कार्यकरणात्वाद्वर्णापंचकविहीनेषु तत्पंचकयोजनात्सर्वत्र
स्वरयोगेन च सर्वेषां बलयोजनं भवति। एवमित्यादि नाश्लोकेन कामेश्वरीविद्या-
याः स्वरविकृतेरक्षरैः द्वात्रिंशदंशांत्राणिद्रस्तोति। तत्र तैः कामेश्वरीविद्यायाः स्वरव-
र्जितैर्हीनवत्यधिकशतसंख्यैरक्षरैः। हृत्तेद्वपेत्यादिना श्लोकेन द्वात्रिंशदंशत्रसा राम
यारणां स्वरूपमुपदिशति। तत्र मायागर्भः तल्लेखामध्ये समालिख्य प्राग्वत् ६८
एतदुक्तं भवति। प्राग्वदङ्गमेरादिवर्त्तनिष्पादितत्र प्राग्वत्व कोणांकत्वात्तन्मध्ये तल्ले

रवांप्रोक्तक्रमेणावांछितार्थाल्लिपिगर्भांमालिख्यषट्कोणकोणेषु-षट्सु-अग्न्यादीशान्ता
दद्धिसाधेनकामेश्वरीविद्यायाःस्वरविकृतेषुहीनवत्यद्विकशान्तसंख्येषुद्वन्द्वरषुक्का
द्विषट्कमालिख्यवृत्ताद्बहिरंकारेगुल्लांतरालांवृत्तेनिष्पाद्यतद्वीथ्यांप्राग्वद्दादिद्वोंनाम
द्वारान्तालिखेत्‌-तत्रषष्ठमंपत्रं-अस्येवपत्रस्यषट्कोणेषु-पूर्ववत्रालिरखितान्तर
षट्काद्रुपरितनान्तरषट्कमालिखेत्तरतद्वितीयंपत्रंएवंतेषुषट्कोणेषुक्रमेणाषड
न्तरंतत्रासमाप्तिलेखनात्समयद्वात्रिंशद्यन्त्राणिक्रियतइति।प्रथमेइत्यादिभि
र्यन्त्रशकयइत्यन्तैरष्टादशभिःश्लोकैरस्यादितियमान्तरसाधारणत्वात्‌विविधविषस
जीवनिर्जीवनहृतःपरस्तात्रयोदशेनगजादीनांनाशनंत्रयोदशेनयन्त्रेण-तन्त्रतन्त्रा
त्रादीनामालानस्थानेषु-मराडत्वात्स्वाग्वत्‌खननात्समस्यादीनांस्थानेस्वितयंत्रंः।श्लो
कानामन्त्रप्रकरणात्क्लेशनाशनं-श्लोकानांधारणादिति-सर्वत्रयन्त्राणिधारणास्थाप
नार्चनाद्येःफलप्रदानीत्यर्थः-द्वादशानामित्यादिनाश्लोकेनप्रतिपदादिपंचदश्यं

तंत्ररा० ७० तासु तिथिषु तत्तन्नित्याभजनक्रममुपदिशति । तत्र जपहोमार्चनादिना । आदिश
ब्देन तर्पणाभिषेकाद्यपन्ते । एतत्तिथ्यादिभिरनिशमित्यन्तैः [illegible]भिः श्लोकैः । पंचदशसु
तिथिषु पंचदशानि वेद्यद्रव्याणि तद्दिनयोग्यप्रकारं [illegible]श्चोपदिशति । तत्र क्रमादि
ति । शक्तितिथिनिवेद्यद्रव्याणां तत्फलं क्रमं दर्शयति । सर्वास्तपनानि निवेद्यानि
सर्वदा सर्वाश्रपि पंचदशनित्यामयत्वात् । तत्र हित्यादिभिश्चक्रे विदित्वन्तैः श्लोकैः ।
सर्वासां निवेद्यानां तत्तद्द्रव्यैरौषधिभिर्गुलिकानिर्माणं तद्विनियोगं तत्फलं चोपदि
शति । तत्र तद्द्रव्यमानात । तत्तद्द्रव्यावृत्ति संख्यामानं तु । पटीरं चन्दनमर्शा तैर्गुलिकी
कृतैरोषधैः । क्वचिद्देवतासपर्याख्याने ॥ ९ ॥ इति षोडशनित्यातंत्रेषु श्रीकादिमता राम
नेत्रप्रपंचसारशिंहराजप्रकाशाभिधानेन सुभगानन्दनाथेन विरचितायां मनोर ७०
मारख्यायां व्याख्यायां लोकामेश्वरी नित्याविधानप्रकाशनपरं सप्तमं पटलं परि
पूर्णं परामृष्टं ॥ ७ ॥ श्रीः ॥ ग्रंथसंख्या - पंचाशीतिः स्युः - सप्तमेऽष्टौ चत्वारिंशच्च संख्या

या·व्याख्यास्येयाः सत्रिपादाश्चतुर्द्दशशतद्वयं॥पूर्वस्मिं सप्तमेपटले द्वितीयायांवा·
कामेश्वरीतित्यायाः विधानमुपदिश्यानंतरं तृतीयायां भगमालिनीनित्यायावि
धानक्रममुपदिशति·अथषोडशेत्यादिनास्य सार्द्धत्वं तेन श्लोकशतत्रयेणाष्टम
नपटलेन·तत्रायां षोडशेत्यादिनावि विधानि चेत्संतेन श्लोकद्वयेन पटलार्थानुद्दिश
ति·तन्मंत्रोद्धारमित्यादिना क्रमादिस्वंतेन श्लोकद्वयेन षडंगन्यासक्रममुपदिशति॥
तत्र·पूर्वं तृतीयपटले अंगानि·षट्स्वप्यसंहिति शेष·।आद्येन·मूलविद्यायाः आद्येना
हरेत्·चतुर्थवर्ज्ये·।चतुर्भिश्चतुर्भिरक्षरैः।शेषाणांपंगानि·कवचेनेत्रास्त्राणि·।अ
त्रापि पूर्वं जातियोजनं कुर्यात् अनुत्तामित्यादिभिर्मदहालमिरिलंतेतास्त्रिभिः श्लोकैर्द्व्या
स्य परिवारायानित्यहृजां ध्यानमुपदिशति।तत्राकमलाननां मंबुजाननेस्थितांवा
या मबाहुभिरूर्ध्वादिक्रमतः।तर्पविभिः शक्तिगगैरित्युक्तिर्वाप्यातं त्रातं।अन्याभि
र्मदनामित्याद्याभिरक्षरशक्तिव्यतिरिक्ताभिः स्मरोन्मादमदनातुमभिः स्मरोन्मादश्च

ॐ लिंगमस्त्रीलिंगपद्यो: ॥

तंत्रटि॰ महद्भ्यश्चेयथ्यां एतद्दिशोप्यरां सर्वशक्तिगराम्नाधारस्ता। पंचत्रिंशदित्यादिना श्लोकेन
११ देव्याः परिवारभूता मंत्राक्षरात्मिका। पंचत्रिंशच्छतसंख्याना शक्तीस्तावत्संख्यास्ता दि
घास्थ्यो पदिशति। एतदुक्तं भवति। एविंदुकूद्वा दश स्वरः मुच्चार्यत दनु मंत्राक्षराति। पं
7/ चत्रिंशच्छतसंख्याकाविकमतः प्रत्येकमुच्चार्य तदुपरि रूपिरस्ति शक्तिपादुकां पूजयां
तु मीत्युरेत्तः। तेन पंचत्रिंशाद्धिकशतविद्याक्षरसंख्यकाविद्यास्तावत्संख्याः शक्तयोप
श्चसंभवंति॥ महद्नामित्यादिभिर्वाञ्छिता द्वायदस्पते त्रिभिः श्लोकैर्विंशतिशक्तिभि
र्मंत्राक्षरशक्तिभिश्चावरणाद्वयमुपदिशति। तत्र। विविधवत्तोभविग्रहा। विविधविग्रहा
त्तोभविग्रहाश्च। एतास्पुः शक्तयोपरति। महद्नाद्यापि विंशतिशक्तिभिरक्षरोत्थाभिः
शक्तिभिश्च पंचपंचाशच्छतशक्तयपरुत्यर्थः। द्वयं। आवरणायोरिति शेषः। श्लोकै राम
संख्याः शकयः। श्लोकोक्तमेराश्चावरणाद्वयमित्यर्थः। अपयस्रजेत्यादिभिर्न्वैराधिपा ११
निस्यं तैरष्टाविंके स्वत्रयोदशभिः श्लोकैर्देव्या निस्य पूजाक्रमं तत्फलानि पदिशति॥

तत्रं येन पूजा क्रमेण· चतुरस्रद्वयमित्यादिभिः क्रमादित्यंतं श्रुतुभिः श्लोकै रत्नदुक्तम
वतिअंतर्बहिर्विभागेन चतुरंगुलांतरालं समचतुरस्रवीथीयोन्मत्वात स्या· पश्चिमदि
ग्भागतो मध्ये द्वारं क्लत्वा तस्य चतुरस्रस्य मध्ये पंचदलकमलं विधाय वृत्तद्वयपुक्तीयां
तलकर्णिकायां समत्रिरेखां कर्णिकामध्यवृत्तस्पृष्टास्तत्रयोयथामानं योनिं त्तत्वातस्य
एकां रेखां चतुर्विंशतिधा विभज्य ते रंशैस्त्रयोविंशति चिन्हानि कत्वा· तस्यास्तिसृ
षु रेखासु तथा कत्वा तेषु एकोंशमानमभितस्त्यक्ता तद्वंते· त्राग्वत्स मत्रिरेखां योनिं
विधाय तस्या योन्याः एकां रेखामेकविंशतिधा विभज्य तेषु विंशति चि· न्हानि रेखा
सु प्रत्येकं कत्वा तेषु बाह्याभ्यंतर चिन्हेषु चिन्हात् चिन्हमिति क्रमेण पंचचत्वारिंश
द्रेखास्तिर्यग्रूपाः प्रतिपार्श्वं विलिखेत्॥ एवं कृते बाह्यरेखात्रयाणि आंतररेखात्राति
चत्रिकोणानि पंचत्रिंशद्धिक शत संख्यानि भवंति॥ तद्वंतस्थस्त्ररेखात्रयस्पृष्ट
रेखं मत्र मेरावृत्तं निष्पाद्य तद्वंतरपि नद्यास पंचमांशमानभ्रमेण वृत्तं निष्पाद्य तयोर्वि

रा.प. र्कं भवोडशांशसहितं विष्कंभमानं त्रिगुणीकृत्य तत्साम्मुद्दायमानं दशधाविभज्यंतेषु
७२ एकैकांशे चिह्नानि परितस्तद्वृत्तद्वये दशदशविधाय तेषु क्रमेण बाह्याद्दाभ्यंतरं तत
स्माद्बाह्यमिति गोमूत्रिकाक्रमेणा तिर्यग्रूपा विंशतिरेखा विलिखेत्. एवं कृते बाह्य
72 वृत्तस्य प्रागग्रा रात्र्यांतरवृत्तस्य प्रागग्रा रात्रिचक्रस्वारूपिता विंशति संख्यानि संभ
वंति। अंतर्बहिर्विभागेन चतुरंगुलांतरालां समचतुरस्रवीथीं तत्पूर्ववत्पुनरेकैक
मेणाउक्ताः शक्तीः पूजयेदिति। अन्यद्रूपस्वामादीनि मत्ततः। मूलावेध्या पूर्ववत्
रूपिणीति त्र्यसाख्यहिता। तद्वृत्तयोर्मध्ये पंचदलपद्मस्य कर्णिकावृत्तद्वयवी
थ्यां तथा वायव्यादिक्रमेणा तद्वृत्तयोन्यो मध्यस्य पंचत्रिंशच्छतसंख्या त्रिकोणामध्ये राम ७२
षु आग्नेयाद्यदक्षिणो तपनं तद्वृत्तमेगमात्रायां स्वकवव्यावृत्ता षडायुधानि। तां वृत्तवीथी
योर्मध्यस्य विंशति त्रिकोणेषु मध्ये पद्दे विभजितः। एतद्वृक्तं भवति। तद्वृत्तवीथीम
ध्ये देव्याः षडायुधानि। तां वृत्तवीथीतिर्यग्रेखाप्रदक्षिणां प्राग्दिविभज्य देव्या वामाधरह

स्तयादीनिद्वित्रिशाघरहस्तस्यांतानिअर्घ्याघ्याद्दीरापेनक्रमेणार्चयेदिति।अर्घव
र्णानिमंत्राघेनाहृत्रेणासाद्य मितिशेषः।मूलमंत्राघवृत्तरंस्मबिंदुकं द्वादशस्वरं सर्वा
सामावरेरणाशक्तौ नाममंत्रात्तरं कुर्यात्॥इत्यर्थः।बलिद्रव्यं पूजांते मध्योऽथाहृत्य
मंत्रेणापूजावसाने करुकं दत्वा सप्ताहृत्पर्याचा।सर्वत्र पूजाद्द्वाववस्थानेवनाथ्यार्चनं
कुर्यादिति मंत्रव्याख्यार्थः।दशांशात्।क्रमहोमानंतरं जपदशांशतः मूलमंत्रेणाहोमं
कुर्यात्।।एतत्सर्वासां साधारणां।उक्तप्रकारेणोत्र ध्यानदेव्याः पूजावसानेऽक्ते तत्क्रमे
णादेव्यात्मा।अर्घ्यवत्या सदेवीरूपाद्वयभावनयेत्यर्थः।अत्रापि पूरश्चरणार्थं केवलं
दशम्ताहस्त्रं विद्याजपित्वा तद्दशांशेन तर्पणादिकं कुर्यात्।।इति संप्रदायार्थः।काम्यहोम
[illegible]त्यादिभिः परमेश्वरीत्यंतैरर्घ्येघैः पंचभिः श्लोकैर्नानाविधद्रव्यहोमेनानाफला
वाप्तिमुपदिशति।तत्र त्रिमध्वैः कौसुमै मधूनि।घृतौद्राज्यदुग्धानि।घृतोद्र्दुग्धेदधीनिवा।
अस्मिन्प्रकरणे प्रोक्तानि सर्वाणि होमद्रव्याणि।त्रिमध्वकान्येवजुहुयादित्यर्थः।

र.प. सर्वत्रकामहोमेष्वु। पूर्वं स्वानित्यक्रमं निर्वर्त्यानंतरं वक्ष्ये तत्तद्विधायाः परिवाराहुती
६६ र्हुत्वा यश्चात्स्तोत्रद्रव्यैः श्रीचक्रसंख्यातत्त्वं मूलमंत्रेणायुतो वा फलावाप्तये जुहुयात्॥
होमेष्वु सर्वत्र होमान्ते हुतसंख्यं मूलमंत्रं जपेदिति सर्वत्र समयः। रक्तोत्पलैः रक्त
73 कुमुदैः। अथ यंत्रारातीत्यादिभिरष्टाभिरुत्पन्नैस्त्रिभिः श्लोकैः यंत्रकथनप्रस्तावपूर्वं
तत्र साधारणं यंत्रलेखनद्रव्यं यंत्राधिकरणानि यंत्रधारणप्रकारश्चोपदिशति। अथ
होरणमित्यादिभिर्विधीयते इत्येतैः षड्भिः श्लोकैः चतुर्दशयंत्रनिर्माणक्रममुपदिशति।
तत्र मायां हृल्लेखां साध्यसमन्वितां। प्राग्वत्ः तत्र मायामध्ये एकमेकं मंत्राक्षरं
लिखेदिति संप्रदायः॥ शेषाणां निक्रमेण पंचविंशत्यधिकशतसंख्यानि। चरमे
चतुर्दशे। यंत्रे अमृतप्लावनरूपमारणयोः। ज्याकं द्वावोंबु हत्स्यने नेति॥ ज्याजेका राम
कारः। कं ठकारः। द्वाव: ठकारः अंबु वकारः। हृत्सकारः। स्वेना बिंदुनामापयाविष्ट 73
जनीयेनामा यथातथा॥ बिंदुसहितेष्वु स्वरमेद्वादशीति संख्यातेषु मंतान्तरेष्वु बि

द्रुमभास्य सर्वत्राविसर्जनीययोजनान्तान्येवाक्षराणि अशीतिः क्षराणि भवंतीत्यर्थः॥
एवं दृहीनैः। शतस्त्रल्लल्लट्रत्य चर विहीनैः भापयावत यान वेत। एवं चतुष्पदी
नै विसर्जनीययोजितैरपि चाष्ट्य क्षराणि भ्रादित्यर्थः। एषा शशतं समुद्दिष्ट
मित्युक्तो। एवं चतुष्पोपेतत्वात्। वर्णोप्यु मातृकाया। अमृतविग्रहे। वर्णापंच
काविंतिशोप्युः। अत्र चतुर्दशोपं हीनं विनामृताक्षराणां संख्या। विंशत्यधिकशत
मेव। तेषां एवं पुष्कानां पृष्ठिशत संख्यानामम्रताक्षराणां। चतुर्दशानां मंत्राणां
विरचनाक्रमो यथा। एकैकांगुलांतरालानि त्रीणि वृत्तानि भ्रमणात बहिर्विभ्रा
जनकत्वात पुरं तस्य तत्ती यवृत्तमध्ये यथा मानेष्व कोणाविधाय तन्मध्ये समत्रि
रेखां स्वाभिमुखां योनिं विलिख्य तन्मध्ये नाभो। पैनां हृद्वे रेखां मालिख्य तद्धं तमा
यांशो मंत्राधक्षरमालिख्य बहिः। त्रिष्वकोणेष्व मंत्रस्याद्वितीयतृतीय चतुर्थाक्षराणि पा
लिख्य बहिः। एषु कोणेषु अग्न्यादिकोणेष्व द्वितीयं च पंचमादि दशमीतानि वर्णान्याति

२.प. रव्यंतद्द हिं दृ त्रवी घ्यांरकाद्द शान्तराही निपंचविंशत्यधिकशतसंख्यानि मंत्र शोध्या
९४ न्तराणि प्राग्वत्समालिख्यं नद्द हिर्दे त्रवी घ्यां नथैव प्राबिंदुकान्यन्तराणि आदिनो
नानि समालिखेत् ॥ एतत्प्रथमं पत्रं ॥ द्वितीयादि त्रपा द्द शांतेषु द्वादशसु पत्रेषु प्र
७५ मपत्रं लिखितान्तराद्द शकोपरि स्यद्द शकं द्वितीयत्नीयतृतीयद्द शकं एवंक्रमेण
शाद्वादशसु समालिख्य बहिः शोध्यान्तरवेष्टने पंचविंशत्यधिकशतसंख्यान्तराणि
पर्यंतन्यत्यालिखितान्तरद्दशकद्दशमान्तरादुपरितनमुपरि नतनमन्तरमारभ्य
यथा पर्यंतनत्यालिखितान्तरपूर्वान्तर पूर्वन्तरावधि अन्तराणि समालिखेत् । च
तुर्दले रवामध्यमध्य खितान्तरपूर्वान्तर पूर्वन्तरावधि
रमवतुर्द्दशपत्रे प्रथको राद्वितीयको ॥ द्दिषु पंचसु पंचाम तान्तराणि सबिंदुकान्या
लिख्य बहिः मंत्र शोध्यान्तरस्ववीघ्या विपरीत स्वरान्तर विकृतानि सबिंदूनि तदम राम
तद्ष्यान्तराणि तत स्तान्येव विसर्जनीय युक्तानि ततः सविसर्जनीयान्यस्तनपंचान्तरे ९४
सारोचैवं पंचविंशत्यधिकशतान्तराणि समालिखे ॥ इति चतुर्द्दशानामित्यादि

नाम्नाघ्यपेदित्यंतेनश्लोकद्वयेनतेषां चतुर्द्दशयंत्राणांयथाक्रमंचतुर्द्दशफलान्युपदिश
ति॥तत्रप्रोक्तयोगेनसाधयेत्।धारणान्तद्धेयादिनाश्रमतागौरित्यादिनाउद्दीरित
मित्यंतेनार्द्धाधिकेनश्लोकेनतत्रयस्त्रिंशद्यंत्रनिर्माणार्थंमंत्राक्षराणांसंख्याविशेषा
न्संभूयसंख्याचोपदिशति।तत्रैतदुक्तंभवति।पञ्चाधिकशतसंख्याक्षरमन्तागौःपंच
त्रिंशदधिकशतसंख्यैःस्वमूलविद्याक्षरैःललिताविताः।मूलविद्याक्षरैर्न्येषुचतुर्द्द
शानित्याविद्याक्षरैरष्टाधिकशतसंख्यातैश्चसंभूयसंख्याप्यद्येचाशीत्समोपेतचतुः
शतमुदीरितमिति।तेरित्यादिनाश्लोकोकेनराद्र्धेनतेयंत्राणितत्फलानिचप्रस्तौति॥
तत्रतैःप्रोक्तसंख्याक्षरैःत्रिकोणामित्यादिभिःपंचकैरित्यंतैर्द्विभिःश्लोकैःप्रो
क्तैःप्रद्युम्नपंचाशच्चेनुःशतवर्णैरिमतपंचाःक्षरैःश्चात्र्याख्याह्यद्वत्रैख्यायच।
त्रयस्त्रिंशद्यंत्रविरचनाक्रममुपदिशति।तत्रचैतदुक्तंभवति।दृष्टमानेनभ्रम
णानन्तरंद्वयमंतर्वहिर्विभाजनरेकांगुलांतरालंनिष्पाद्यतदंतस्यागुलांतरालेनद्व

र.प.
७५
75

तेनक र्णिकांतर्द्ध हि स्त्रं गुल्लांतं वीथ्या मष्टपत्रा । णि च कृत्वा कर्णिका मध्ये सम त्रि
रेखां कर्णिकावृत्त स्य प्रास्व त्रयं यो नि क्तत्वा तन्म ध्ये प्राग्वन्ना मो पेतां हृल्ले खां मा
लिख्य तद्दत्ते षु त्रिष्पु प्रो क्त संख्ये ष्वक्षरे ष्वष्टु न्या दि त : त्रयं कर्णिका वृत्त यो न्य स्त्रां न स
लत्र ये त्र ये । बहि र ष्टसु पत्रे षु अ ग्रा दि प्राद क्षि णेना ष्टा क्षरा णि चैवं वचतु र्द्दशा क्षरा
णा पा लिख्य बाह्य वृत्त वीथ्या मंका रादि क्ष का त ता मा त्र कां त थैवा भि लिखे त् ॥ ७ ॥ तेष्व
क्षरे ष्वा दि त ष्च तु र्द्द शा भि रस्व रै : प्र थ मं यं त्रं ॥ एवं प्रो क्त च तु र्द्द शा क्षरा द्दु प रि ष्टै श्च
तु र्द्द शा भि र क्ष रै र्द्वि ती यं यं त्रं ॥ एव मु प रि स्थै श्च तु र्द्द श भि श्च तु र्द्द शा भि र क्ष रै : क्र
मे णा न्या नि च त्रिं श द्यं त्रा णि व र म पं त्रं त्रिं श द्यं त्र वि नि यु क्तो ऽ व शि ष्टा क्ष रा ष्ट के
ना ष्ट न वं चा क्ष र रा हृ त्रे ख या न्वा । एवं चतु र्द्द श भि र क्ष रैः क्र पा त ः ॥ एवं त्र य स्त्रिं श
द्यं त्रा णि कृ त्वा पूजा हो म ज पा भि ष्व कै र्वि नि युं ज्या दि ति ॥ अत्रा चा र्ज पा दि कं म त
कया । त च्छा स्त्रि खि ता क्षरै श्च । एवं सर्व त्रा क्षरै पं त्रे षु वि धानं ॥ ज्वर त्या दि भि सी

राम
७५

ण्यरीत्यं तैश्चतुर्भिः श्लोकैस्त्रयस्त्रिंशद्यंत्राणां क्रमेण त्रयस्त्रिंशत्फलान्युपदिशति ॥
तत्र वातुल्चिकेतुर्थचतुर्थदिवसप्पुपीडाकरशीतिकागदेष्पङ्गिराक्रांत्यामिति
ष्पाङ्ग्विधानि फलान्युच्यंते ॥ द्वेष्पष्पुत्रिष्पु वातवित्तश्लेष्मजेष्पु त्रिष्पु त्रिविधे
ष्पुंराजवर्गेष्पुल्ले विधिनाऽर्चाजपादिना कामेश्वर्यादीत्यादिना श्लोकेन
ल्लेलिताया अंगभूतानां मन्त्राणां पंचदशानां नित्यानां मन्त्रयोन्यांगित्वेन तासां पंच
दशप्रकारं साधारणमर्चनं प्रस्तौति । तत्र कामेश्वर्यादिनित्यानां पंचदशाना
मिति शेषः । तासामित्यादिना श्लोकेन पंचदशानां तासां संमयमंत्राद्दरसंख्या
मुपदिश्यपते रत्तरे स्ता साधारणकाम्यपूजाचक्रं च प्रस्तौति । तत्रं तैः प्राक्संख्ये
रत्तरैः प्राक्प्रत्यगित्यादिभिः पूजनचर्दित्वे नौविंशत्या श्लोकैः परिपूर्णपूजाचक्र
निर्माणं पूजाक्रमं मन्त्रजोपकरणविशेषादिकं चोपदिशति । तत्र प्राक्प्रत्यगित्यादि
भिः क्रमेणावेरत्यं तैरेकादशभिः श्लोकैस्तच्चक्रनिर्माणं तत्र पंचदशनित्यानां पूजन्त्र

र.प. मंत्रोपदिशति। तत्र यथोत्तरां पंचषष्टिरेखा शिष्टानि कोष्ठानि भवेयुस्तथैव यथः।
७६ तेषु पंचषष्टिषु प्रागादि दिशि पतित। यथा प्रागादि दिक्षु चतुष्टयं चतुष्टयं मध्यतो वशि
ष्टस्यात्। तेषु चतुष्क चतुष्टयेषु एकीकृतेषु मध्यरेखात्रयमार्जनेनेति शेषः।
76 एकोनपंचाशत्कोष्ठेषु एकीकृतेषु। तत्रैव पूर्व चतुर्दशदलं मध्यतः समचतु
रस्ररूपेण एकीकृतदिगात चतुरस्र चतुष्कात सूत्रावधि एकोनपंचाशत्कोष्ठा
नि एकीकृत्य तत्र प्रोक्तरूपं पद्मकुर्यादित्यर्थः। मध्यशक्त्यां मध्यशक्तिश्च।
हृल्लेखाख्यान्यां चतुर्दश नित्या-भ्या-सी चतुर्दशनित्यानां पूर्वं गर्भद्वारे इति शेषः।
एवमेतेरेकादशभिः श्लोकैरेतदुक्तं भवति। पंचविंशत्यंगुलान्तरालं समचतुर
स्रं कृत्वा तस्माद्यंगुलादंतःस्समचतुरस्रं विलिख्य तद्यगुगुत्तवीथ्यां। चतुर्दि
क्षु द्वाराणि इति। त्र्यंगुलमानेन कृत्वा तदंतरकांगुलमानेन समचतुरस्रं चत्वारि राम
सूत्राणि कृत्वा तत्र मध्ये दक्षिणोत्तराणि प्राक्पश्चिमान्तानि चैकैकांगुलान्तरालानि ७६

अष्टादशाष्टादशस्वत्रासपास्कात्य सर्वमध्ये एकोनपंचाशत्कोष्ठानि एकीकृत
त्र्यष्टत्रिद्वयं चतुरस्रसूत्रस्य पृष्ठे कपाभ्रमेणानिष्पाद्य तन्मध्ये सकर्णिकं च
तुर्द्दशदलं पद्मं विधाय तत्कर्णिकामध्ये वृत्तस्य पृष्ठे अस्त्रांस मन्त्रिररवां योनित्रतां
तन्मध्ये हृल्लेखामालिख्य तद्बहिः पश्चिमादि वामावर्तेन चतुर्द्दशसु दले
षु प्रतिदलं हृल्लेखां समालिख्य तस्य बहिः चतुरस्राद्बहिः प्रागादि चतुर्द्दिक्षु मध्य
तच्छूलाग्निकोष्ठानं तबहिर्विभागेनैकीकृत्य तत्र हृल्लेखां प्राग्वद्दांडि तेगर्भांस
मालिख्य बहिः सर्वबाह्यपंक्तिस्य पश्चिमादि कोष्ठमारभ्य [illegible] त्रादहि
रापक्रमेणाप्रवेशागत्याऽमुक्तक्रमं च ... वत्पश्चिकशत द्वयसंख्येषु कोष्ठेषु। एत
तसंख्यानि पंचदशनित्याविद्याक्षराणि कामेश्वर्यादि चित्रान्तक्रमेण समालि
ख्य चतुष्कं सर्वबाह्यचतुरस्रद्वारेषु पश्चिमादि द्वाद्विरांत प्रादक्षिण्येन बा
त्रिपाद्यघप शक्तीः सर्वहल्लिराशाखयो द्विद्विक्रमेणाभ्यर्च्य वायव्यादि दिक्षु निर्शंत्यते

र.प. ष्ठकोसोष्वुद्देशकालाकारशार्दशतीस्समभ्यर्च्यतिहंतः प्रागुक्तेष्वुकोष्ठेष्वुद्दिश
११ कोष्ठुमदिग्रवेशागत्याग्राहंद्विरूपेनपंचदशनित्याविद्यान्त्तरातोनैस्तैरत्तरेरभ्यर्च्य
पश्चिमादिष्वुचतस्रष्वुवीह्योतगर्भदूह्वाखासुभगमालामभ्यर्च्यसर्वमध्येवता
77 मेवतद्विधयाभ्यर्च्यपश्चिमादिवाद्येतेतह्मोस्यद्दलेष्वुनित्यक्लिन्नादिकामेश्वर्यंता
श्चतुर्दशनित्याःसमर्चयेत्॥एवमन्यासुवलदृशनित्यास्वपिमध्यस्थायाम
ध्यस्थायाअनंतरनित्यादितत्पूर्वनित्यांतयार्चयेदिति॥पूजयेदित्यादि॥ मि॰।
पूजयेदित्यंतैर्नवभिः श्लोकैर्निवेद्यद्रव्यविशेष्यास्तत्र पूजाकालावधिं पूजाविधा
नसमयादिकंचोपदिशति। तत्रस्त्रोतोरूपो रक्तोजेथत्यादिनासाधककृतिशेष्वः।ग्नो
तोरूपाः।तत्रमध्यनित्यासमानविग्रहामरसामपुधाबात्यद्दलस्थाश्चतुर्दशनि
त्याःअत्रश्रोतनिवेधद्रव्यविशेष्या।अस्मिन्वहृशानामगांतिभावकाम्या राम
र्वनक्रमत्रोक्तपुष्पंचदस्तुचक्रेष्वुनिवेदनीया। सर्वत्रसर्वासांषोडशनित्यादी ११
नांनैमित्तिककाम्य॰पारवरणेदर्शनांतिशेषः पूजादिकंकुर्यादिसुत्तरत्रस्वयमेववक्ष्य

ति। मधुभिन्दो नै: हीर्घ रोगेषु॥ वाताघष्ट महारोगेष्वु वैकृते दैवतानां दैवताज्ञातिक
ल्पल्लवोत् समीप्स्याक्रियमाणाल्प्यपिस व[illegible]त्रवै र्पसीत्वान त्वातेत्रि विघ्नदैव्यांतर
रन्तृ मोमत्वेन प्रोक्तो हृद्भिन्दो॥ अर्द्धक्रासो क्रो कैषु दश प्राप्रमायो हृषु। पूजेष्वा॥
पंचदश विधा। प्रोक्तरूपं पंच दशो नित्यासा धारणार्चनवक्रं सर्वत्र प्रोक्तेष्वन्यह प्रा
तिकल्पाहि प्रोक्तं द्रव्य विशेषै:। नत्रान्नित्य पूजा वक्रेषु च पूजये हितिसंप्रदायः। अन्या
स्वास्वसंप्रदायप्रवाहे मूर्तानानपि ग्रंथतः परं नवत्वं तं श्लोकरूपेण व्याख्यापते॥ चतुःष
ष्टितमो पतिः॥ त्रिसप्तत्याद्याये यो नवत्वं त्वानेक विंशा: श्लोका व्याकुलिता द्दृश
दृष्टीतं त्रार्थगामीयस्तत्याद्दो बुजशेखर॥ साधकोवाच पेत श्लोकान एमेव्याकु
लकमानः॥ एषवाचनाश्लोकः। त्रिसप्तत्याद्दय श्लोकान वत्वं ताद्दशाएव॥ सुबो
चाप्यी अपिस्वल्पं व्याख्यापं तेततस्ततः। व्याख्यानपितेष्वा त्रै श्लोकेव्याकुलितो दृ
ष्टः। प्यद्रिविल्लिख्यनतेस्तु वाचयेत् श्लोकरूपत:। रामसा[illegible]त्तमो त्रावते:रःपमवी

र.प. ज्वालितान्तरैः। पाड्विवि लिख्यते तैस्तु) तीरखीर्दमिकाम्यर्वानौत्रीकाकं र मात्स्वी हिका
१८ क्रतं॥ शाल्मगुपोत स्तु कीलड धा। रां स्तु तु गर्जु योच मा। षा शं त· लिाद्दि लांनसनः।
स्नन·प्रापुलोपुसः।२। पंलमंद्धातोगुसंप·जं·धाकी तुर र्ध्यतु न त्न। न संलेसिशेष्टा
वप्राकू·।तः र्वचोगः हिसत्रपो।।३।। शस्यतुडु पांल्लतुतं।पतुतं।पित्व विपोक्रजरंनि
मं।लंहसद्वील्लिकाश्च्वप्रातं रा।हीतु रिगुमचा।४।। पो फू फ पूलरगकंतं·पोड्डु
कैरितोगर्पु।व्या·लारै त्र हैं ह्लावत·ह्लास।सिव द्धि पांर्व सा।।५।। त्रस्वानस्वास्त्वहा
हप्राकचहूंक प्रास्प हेश गो।स्पाजयष्ठोवपनबा।। क्रतत्र क्लेकान्यमपा।शहांद्धा
अपान्पाहित्याहि मिरस्प साहूसते है शमि·प्लो केर्यान्यरा।वा।ख्यमप्रमंगुरुवनि
तांसंवननंपत्रंतञ्चानूंतन्सूजाजयक्रमंतस्फल्तस्वरूपंचोपदिशति। तत्र मंत्रा
न्तरालि प्रगमालिनी विद्यायाः पंचत्रिंशदधिकशतान्तरा लिंनववर्गसमन्ति
तं।। अकाराद्दी निष्कोडशस्वराद्दराणि द्विधा विभज्य अन्यानि कादि हांतानि अक्ष

र.प.
१८
78

गौडी
काची
वेष्टी
मृद्वीका
[illegible]
मधुकर्ना
नारिकेल
हिंताली
[illegible]
फाकेली
[illegible]

राम
१८

राशिं पंचधा विभजेत्॥ एवं कृते अल्पकचटतपयश इत्यादि यो नववर्गा नवनाय
मका॥ कलेवरं शरीरं। प्रोक्तरूपा। मदनवह्नि नादरूप मानमित्यादिना अनया ज्ञा॥
अनन्या। अत्र एभिर्दशभिः श्लोकैरेतदुक्तं भवति। तत्रांतः षड्विंशांगुलमानं रेखा
त्रयं पातयेत्। नैऋत्याग्निमुखीं तस्याः कृत्वा तस्या एकां रेखां द्वादशधा विभज्य तेषु चिह्नी
न्येकादश कृत्वा। एवमन्यस्मिन्नपि रेखाद्वये चिह्नानि कृत्वा चिह्नाच्चिह्नमितिक्र
मेण। एकादश एकादश सूत्राण्यास्फालयेत्॥ एवं कृते चतुश्चत्वारिंशदधिकेशतं
स्य स्वाराशिः संभवंति तेषु स्ववामोर्ध्वादिप्रादक्षिण्यप्रवेशं ज्ञात्वा भगमालिनीविद्यायाः
पंचत्रिंशदधिकशताक्षरराशिं समालिख्य मध्येऽवशिष्टे नवके प्रोक्तनवजोंपेतनायन
वकस्य प्रत्येकं नावाक्षरराशिं समालिख्य सर्वत्र चतुश्चत्वारिंशदधिकंशतं त्रिकोणा
ख्यपि साध्यसाधककर्मर्याः प्रोक्तक्रमेण प्राग्वत्समालिख्य तन्मध्ये देवीमावा
ह्य प्रोक्तक्रमेणादौ विध्यात्वा अभ्यर्च्य प्रोक्तकालान्तप्रोक्तफलमवाप्नुयादिति॥

र.घ.
४९

इति षोडशानित्यातंत्रेषु श्रीकादिमताख्यस्य परिपूर्णस्य तंत्रस्य प्रपंचसार
सिंहराजप्रकाशाभिधानेन श्रीसुभगानन्दनाथेन वीरचिंतामणिमनोरमाख्यायां
व्याख्यायां भागमालिनीत्याविद्याविधानप्रकाशनपरमष्टमं पटलं विवृत्य
संपिसमाप्तम् ॥ ग्रंथसंख्या त्रिषष्टिरष्टमे पंचाशाय ध्याख्यानवर्तिनां ग्रंथाः
शतान्यरं ... अशीतिरितिबोद्धितं ॥ पूर्वस्मिन्नष्टमे पटले ततीयायां भगमा
लिनीनित्याविद्याया विधानमुपदिश्यानंतरं चतुर्थ्या नित्यक्लिन्नानित्यावि
द्याया विधानमुपदिशति । अथ षोडशेत्यादि विग्रहादितङ्गत्पतेन श्लोकश
कपेणान्वमेन पटलेन । तत्र । अथ षोडशेत्यादिना परमेश्वरी सतेनाध्य वे
न श्लोकद्वयेन पटलार्थान्नुदिशति तत्रोतन्मंत्रं त्र्यागुहीति तं तृतीयपटलेइति
शेष: ताभि: परिवारशक्तिभि: सार्द्धमिति शेष: निर्दिष्टं अर्थजातमितिशेष: आद्येनांत्यादिभि

श्रीः
४९